

МРАТ

Часопис за књижевност, уметност и културу

година IV   књига IV   свеска XVI   децембар 2008.

Траг - Часопис за књижевност, уметност и културу
Излази 4 пута годишње

Издавач

Народна библиотека „Данило Киш“, Врбас

За издавача

Ангелина Манев

Главни и одговорни уредник

Ђорђе Сладоје

Уредничко

Небојша Деветак (*ојеративни уредник*), Бранислав Зубовић (*технички уредник*), Мирослав Алексић, Благоје Баковић, Момир Бакрач, Слободан Елезовић, Сабина Јелачић, Јулија Капорњаи, Емсура Хамзић, Никола Шанта, Павле Орбовић, Светислав Шљукић (*ликовни уредник*)

Адреса

21460 Врбас, Маршала Тита 87

Тел/факс +381 (21) 707-566

e-mail: casopistrag@sbb.co.yu ; www.biblvrbas.org.yu

Штампа

Штампарија „Будућност“, Нови Сад

УДК 82(05)

YU ISSN 1451-9437

Тираж

300 примерака

Часопис се финансира из буџета СО Врбас.

Рукописи се не враћају.

Илустрације:

Благоје Орбовић

САДРЖАЈ

ѡраѡ ѡезије

Ранко ПАВЛОВИЋ.....	5
Владимир ЈАГЛИЧИЋ.....	8
Недељко БАБИЋ.....	11
Момчило БАКРАЧ.....	14
Иван ЛАЛОВИЋ.....	18
Тања МИЛУТИНОВИЋ.....	21
Лидија БОГО.....	24
Милан П. РАКОЧЕВИЋ.....	27

ѡраѡ ѡрозе

Александра БУРИЧИЋ.....	29
Недељко ТЕРЗИЋ.....	33
Ладислав ВАРГА.....	37
Душко МРБА.....	41

ѡраѡ на ѡраѡу

Бојан ЈОВАНОВИЋ.....	45
----------------------	----

ѡраѡ минерве

Ристио ТУБИЋ.....	55
-------------------	----

ѡраѡ друѡих

Руске народне ѡсловице.....	68
Александар ЗИНОВЈЕВ.....	76
Жан Лик РАХАРИМАНАНА.....	85
Сирмаи КАРОЉ.....	91

ѡраѡ ѡалије

Милуѡин Ж. ПАВЛОВ.....	96
------------------------	----

шра̄ есеја

Мирослав РАДОВАНОВИЋ.....	108
Душан СТОЈКОВИЋ.....	112

шра̄ афоризма

Грујо ЛЕРО.....	119
-----------------	-----

шра̄ ишчишвања

Анђелко АНУШИЋ.....	121
Милица Јефѿимијевић ЛИЛИЋ.....	123
Александар Б. ЛАКОВИЋ.....	127
Анђелко ЕРДЕЉАНИН.....	130
Душко М. АДСКИ.....	132
Небојша ДЕВЕТАК.....	135
Ксенија КАТАНИЋ.....	138
Жарко БУРОВИЋ.....	140

шра̄ наслеђа

Јово РАДОШ.....	143
-----------------	-----

Ранко ПАВЛОВИЋ

НА ПРИЈЕМУ

Вјешамо себе о чивилуке у гардероби,
а наши капути одлазе у салон,
на гозбу на коју смо позвани
по списку састављеном у Кабинету.
Рукави наших капута куцају се
кристалним чашама, допола напуњеним
неком бљедуњавом слузи и безнађем,
и климају празнином изнад крагни,
тамо гдје би требало да буду наше главе.
Кад на све стране проспу довољно
разводњених осмијеха, празни капути
враћају се у гардеробу и са чивилука
узимају оно што би требало да буду
наша тијела, машу празнином рукава,
климају празним оковратницима,
и одлазе у ноћ којој припадају.
Тек кад нам звијезде врате мрвице
живота у утрнула тијела, наши капути,
далеко од свјетлости свечаног салона,
постају оно што јесу: безвриједне крпе,
потребне само за то да сакрију срамоту
и да нас заштите од студени која се
непримјетно увлачи у већ слеђена срца.

*ЧИТАЈУЋИ У ГЛУВОЈ НОЋИ
ПЈЕСМУ ДАВНОГ ПЈЕСНИКА*

Док твоје обожено слово, о пјесниче
већ расути по хридинама историје,
испуњава ову дугу ноћ у којој се тама
плоди и умножава, док с његових грана

капље бисерје смислености у понор
жедне ми душе, над безданом Књиге
пита се: да ли си већ спознао лукавост
замки расутих по рајским врлетима?
Или још смјеран стојиш погнуте главе
пред Створитељем и слушаш грдње
што си се пачао у Његове ствари,
док си овамо, опчињен илузијом да и
људском створу дата је творачка моћ,
истурао слабашне груди да се о њих
разбијају побјесњели таласи Трена који,
наивни и немушти, животом називамо?

ОБИЧНА ПЈЕСМА О ЦВИЈЕТУ

Пожељех, ко зна зашто, о Телемаху
пјесмуљак један да напишем,
неколико лирских стихова о јунаку
који међу просце Пенелопине је
као мој стриц дрвосјеча у шуму улазио,
па су на све стране летјеле главе
и на све стране падала букова стабла.
И о Александру Македонском, и о њему
напиши строфу-двије, не штеди мисли,
довикује Филозоф који са мојим стрцем
никада у исту шуму није крочио.
Све што знах, говори даље Филозоф
и љуби врх оловке као што мајка
љуби носић тек рођенога сина,
све што знах и све што слутих да знам
Освајачу сам пренио, па заслужије ваљда
да му пјесник с почетка трећег миленијума
посвети неколико александринаца,
блиставих као што је била оштрица
мача којим пресијече Гордијев чвор.
И о Наполеону, сикће змија са Свете Јелене
која отровом је хранила рањену сујету
на смрт повријеђеног Војсковође,
и о Бонапарти срочи који стих, да спојиш
азур Атлантика с леденом руском зимом.
И наста лом, проломи се препирка:
ко ће први у пјесму, ко ће на зачеље;
фијучу шиљци копаља, сударају се
оштрице сабљи са сунчевим зрацима,
поскакују војсковође као боксери у рингу.
И, гле, међ' ногама њиховим, цвијетак један,
сличан Борхертовом *маслачку*, само неубран.

Ово ће, рекох себи кад угледах га поносног,
ово ће бити сасвим обична пјесма о цвијету.

ПЈЕСНИЦИ У СЕОСКОЈ ШКОЛИ

У својој убогости дочекују пјеснике.
Износе пред њих ракију, кафу
и опуштене груди, подвезане
јефтиним грудњацима. И понеку
искру у оку, која је тамо, притајена,
чекала овакву прилику. О, ви, сеоске
учитељице, некада пупољци пожуде
тек замомчених градских дерана, ви
које сте мрвице заводљивости стрпљиво
расипале по похабаним сједиштима
расклиматаних приградских аутобуса,
ви сте најсличније пјесницима
који су, у јефтиној гардероби, тобож
ноншалантно, баш за ову прилику
тако одјевени, стигли у вашу школу.

АПСОЛУТНА ТИШИНА

Апсолутна тишина је кћи Великог праска,
савршена је и има спирално тијело.
Она ништа не чује и ништа не види,
храни се одјеком своје нечујности.
У апсолутној тишини чују се само
зуј Васељене и жубор властите крви.
Ко спозна апсолутну тишину,
спознао је неизрециву Творчеву Ријеч,
и њему ништа више не треба,
јер ће слушати оно што другима је сан.

22. 9. 2008.

Владимир ЈАГЛИЧИЋ

ДОЊА ГРАДИШКА

Не може то да се схвати; јер вид само поплоча
зид у сећању - не може више да се прескочи.
Цркве над лобањама. Ми смо њихове очи.
Ветар по реци, ноћу, проноси нечији очај.
Лед је газ да убице лакше зајазе обалу.
Ноћ је одело злости, и то је сва вештина
прерушавања коју никад не позна већина
пре но што је доживи као последњу шалу.
Видесмо цркву нову, облика слова У -
у њој се служи богу који је се одреко.
Можеш мирно да течеш до недогледа, реко,
на овом страшном тлу.
Кад два времена сродна прозорљиво сјединиш
тобом, уместо воде, потече крв невиних.

СУСРЕТ У ОШТРОЈ ЛУЦИ

Б. К.

Нешто се памти; али, и више заборавља.
Сусрети тек ољуде очај у мрклом мраку.
Као поздравна киша у слетелом облаку,
као западна кота стешњеног православља.
Нешто се памти; полу-кривина с мало кућа.
Сала од успомена са страшним садржајем.
Шљивар, успони шумски, где као дрво трајем
непознат, до свог трена, то јест до усахнућа,
или до гранатости у дотежалост плода:
само је таква дужност и некаква слобода.
Проклетство наше дар је; и сви смо у том дару,
просењеној рубашки где цепте наши дани.
Али се нешто памти; да л стих ил два о Сани,
о остављеној земљи, о кући, о Шушњару.

СВЕЖИНА

Прехладило је, како говоре стари наши.
Још јуче сунце је пекло кожу
и тешко дисали смо, као сипљива стока.
И нисмо могли да уснимо, јер су нам се знојила чела
и устајасмо усред ноћи буновни као вампири на
раскршћима.
Сада, не мичи се у мраку. Блиски смо били расхлађеном
кожом
и твоје је тело, ван покривача, једина светлост на помолу
којој би се ваљало помолити.

Прибројени времену овом суровом
према напорном раду, душманском према поштењу,
где одгајен је култ нерада и нечасног ужитка,
дух предаје и продаје,
заштитили смо се бекством у ноћ неосвањиву ту,
једнаку по несигурности у свако постојање,
загњурени у релативност која побија владајући поредак,
ослушкујемо песме наших матера мртвих
које нас уљуљукују ко смрт што ће, мора бити.

Научисмо се да не зажалимо; таква је безизлазност
бескрајности надамак. Хвала ти што ми допушташ
ту врсту блискости, одасвуд гракћу да је не заслужујемо.
И тишина је велика милост сад. И не допуштам
јутру да се умеша у поштеђени свет.
У нашим остаће шакама.

ОДМАК

Све велико је свршено и велика је продаја,
већа од нашег стана, већа од царских одаја,
већа од земље наше, од планете и века,
једино није већа од присталог човека;
остају нам играчке претрајале свој рок,
остаје мирна река, њен односећи ток,
полумрморна шума и на гранцици зеба,
чији кликтај у грлу садржи боју неба;
остају безграничност хоризонта и зебе,
уметност непотребна и тероризам себе.

Па гледајмо док још се гледати може даље
измакнути и тихо преметнути у краље
као над родним селом, са узвишице трона

што гледамо, увече, градолик сјај неона.
Вече је наше доба да умине се дубље
у неосветљиво, осим оком тунелске зубље,
а с те даљине која отклон разуме грешан
само си остајније и трајније умешан.

И ко што птицу мотор преплаши у густишу
нек нестајање твоје у победу упишу,
у прхнулоост пут свода који је дању дим,
а ноћу страшно гротло и пут нам невидим.

ЈУНИ

До залатка обрубљена
трава мирис доврхуни
од колена до латице
сечивима пољубљена.
Поље не зна да је јуни,
зна полећи насатице.

Мртве војске. А по њима
и над њима - мук.
Усни самцит у пољима
пробуђен у струк.
Целе ноћи ладовина,
успаванка ћук.

Недељко БАБИЋ

ОГЊИШТА

Наша кућа, пуна кржаве прекадње,
у зелену ватру умотана, јеца...
Са иконе капље пламен молбе задње:
Помози нам, Боже, да преживе дјеца.

И у цркву ушли стари јањичари,
подојили своје тајне родослове,
а спаљују бившег бога у шубари,
у новој превјери вјеру да дослове.

Моле их ћивоти клетвом из пепела,
због дјеце што кисну у туђем одијелу,
да поштеде душу кад већ неће тијела

задњи пут весела у спаљеном селу;
док с огњем у души Божју милост ишту
кћери силоване на кућном огњишту...

ГАВРИЛО, ПОНОВО У САРАЈЕВУ

Као свитац за ноћ зимску, Сарајевом у сну скитам
подгријану ватру римску бившој браћи да честитам;
а ту нема никог мога: свака трећа кућа – шиљак;
и суде ми да сам Бога нишанио у потиљак...

Сви дани су Црни Петак са зубима од жилета:
залутао судњи метак у суштину рикошета...
Сарајево рана сушта, утишана лажним миром
и нема се више у шта нишанити ни презиром.

Граничари зле промаје, крајпуташа туђег слова,
и без дома и домаје служим братству срболова,
а хуле да у нама је скућен разлог свих болова...

Због њих сам ја поранио самом себи на сахрану,
не поричем, што бих крио: на Источном грудобрану
да би род мој одбранио људско право на одбрану!

РОДИТЕЉСКА ПЈЕСМА

Чувај се и свјетлости из мрака,
можда, у злу, небо је ујела,
можда у њој лети твоја рака
за комадић посрнулог тијела...

Зло ће стићи све да ти објасни,
сам кад срочиш азбуку страдања
у којој су божји знаци јасни
да је човјек мјера опадања...

И љубав је чиста беспутица
коју душа у облаку плете;
још је само гавран стварна птица

прхнула из наше муке свете,
истим дахом што стих овај срица:
Све је пало – али срца лете.

И НА НЕБУ ГРАНИЧИЋЕ ДРИНА

Кад те сколе Претрес Надничари
у Добруну, Каракају, Рачи,
схватићеш да у свакој Мрачари
невидљиви сикћу Посматрачи...

Ту су пали коњ и коњоводац,
обосили за судбинско словце;
није важно чији је поводац;
свака дивљач има своје ловце!

Под шајкачом, а као под раном,
петокрако племе, пометина,
побркало свадбу са сахраном...

С обје стране крвава ведрина,
дозива нас клетвом недозваном:
И на небу граничиће Дрина!

ТАЧНО ВРЕМЕ СА ДВА ЗАКАШЊЕЊА

Учлањени у надземне ствари,
разровани за поноре fine,
слутимо да срце кријумчари
с нашом срећом крик туђе тишине.

Закаснисмо жудњом: да смо први,
бар за делић што ништа не мења,
као кад се у пољупцу мрви
тачно време на два закашњења.

Кап загробну док душа котрља
у час прави, до срчане глине,
ми смо само од суштине мрља.

И без нас би све ово да mine,
да погоди или да просрља
неки нови смисао празнине.

Момчило БАКРАЧ

НА ТЕМУЈ СЕРГЕЈА ПРОКОФЈЕВА

Некад сам
био брзоруки, очи и голи зној, прежао
над хучањем што подлокава одасвуд, сад
са оделом срастам, свикнуто, човечански.
Домовина је пресељена у круг изнад планете,
под хладни рефлекс звезда, овде доле
само завртњи свакодневне поправке, поглед
што нестаје низ обалу одлутале улице.

Избеглице с Јордана, стари кедрови, њишу се
непримећени, огромна глад кљука се
по кућама, дангубим међу шетачима,
вребам значење. Арлекин на котураљкама,
сама шминка и костим, жури на зевљиве
забаве, ваздухом брију возила,
брује из џепова телефонски пријатељи, на рубу
парка гледам: игра паса из мог сећања.

Низ клиску стазу светлости каткад враћају ми се
писма, читам, стари паоци умовања
слуте како је мала моћ. Ветар ме понекад
нађе носећи крпе чудесне мелодије.
Тако пролазим косим временима свега
што се у мени заглавило, састављен са својим
падом, прецизно, неповратно, а такнут
помирењем. Из материје знање
испарави као етар, из вида сукља панорама,
разлажу се тачни шумови које нико не чита.

У здања где нема
молитава збија се наелектрисана светина,
плаво палаца пражњење. Екрани кевћу,
глас говорника у ерекцији.
Имена бледе у белој књизи родослова,
били су срчани вагабунди, милосне паликуће,
горки у заносу потраге, растављали склопљене
машинке, разглављивали складове, громки
уметници који још тиште. Киснем и квасам
сред њиховог предања, неприметан, плешем
као кедрови.

ИСКОНСКА ИСКРА МИСИРСКА

Дан кад сам јео словенски качамак
На брвну клупе у Љубљани
Био је апсурдова приповетка
Парк као дуго чекалиште прострт сред пословне
Празнине
Приђоше пас и полицајац, оба везани, оштрооки
Службене маказе моју силуету
Исецале су из ваздуха
Зашто гутам жгањац, бестидно, у спомен
Дому песме птичије
Упитали су
Стопала зашто преко стазе пружио
На разувене ципеле
Да лебдим над светом, рекох, од кога праве
Макету, ја сам
Анђео-извиђач с пуном врећом
Народних обичаја
Пендрек је у мене зурио као упитник
Овчар ушилио је уши
Тражио лоше ми документе из којих да
Рецитујем напамет
Где рођен и занимање и којим послом
Залутах у њихов распоред
Рођен у авионској несрећи
Мисли изсваштаре бирам и одбацујем
Овде доручкујем простоту, мотам шкију, вребам
Ноћни воз за оностранство
Обезбедили су ми потом смештај хелијски
Пре тога свукли, тражили тетоважу, тукли
Јер демонстрирао сам против вирења међу гузове
Јутром пустили с катран-мастилом
У кружницама прстију
У картотеку ставили због примењене поезије

Возом умицао сам прогоњен
Духом времена
Жмурио у плитак сан у коме лају гардисти
У коме ограда и павиљон где дрема
Смрдљиви гост
С љубимцем, црвом сумње у крилу

ГОРИВО НЕСАНИЦЕ

Будим се у пупку ноћи крај Тисе Мртваје.
Мраком још пуцају блицеви кратких снова,
разгоним их патрљком свеће, давне јучерашње
грабим новине.
ГОРИВО СКУПЉЕ ОД ПОНОЋИ - јавља телекс.
А и поноћ је скупочена - одмах
дописује се песма - а гориво ће да изгори, а неми
песак с Месеца, када би био довежен,
као одузет лежао би на жалу, све док га
гориво звезде не запали.

Моја мати, цурица временита, није знала
да је Сунце звезда,
ни веровала када је убеђивах,
гледала ме је беличасто, сасвим ђачки.
То нису хтеле да знају ни Инке што ледише се
под Сунцем, царем оријаша, па зашто би, дакле,
мајка од синка песника, сунчевог посинка,
посника.

Од поноћи скупље гориво, а јефтиније
од снега који се у бесцење баца, снега,
такмичара у трци кристала, воденог подлаца
који под бакљом горива ишчили као да га
никад више у материци воде бити неће, а потом,
ниоткуд, као музика војна, груне и све надјача.

Поноћ је врачара, опака мада
тричава сатна нуларица, шибица што згара задње
палидрвце, поноћ шупља, горко поносита,
утвару капије између светова чува
у гонгу звона.
А гориво је скупље од кртог дашка
поноћне препасти, то просто точило које
само из себе куља.
На ноћном небу без огледала-грабанта сво
запаљено гориво пуцкета, мигољи, ситно шишти,
троши се улудо да загреје бескрај.

СНАЖНИЈИ ОД ПЕНЕ

Уосталом, колико само снова одсањах
на свом језику, материнском!
Није то заумље. Није пена.
Говорим, изричем смислом, говорим и без
разумевања, проходим кроз филмацијске
материјале, сирова документа, обављам
посао дужи од три будна живљења.
И неме сцене на мом су материнском језику.
И странци сомнамбулни.
Свезан петао дрема у кошарици, дечије
небо над главом, окомито, врлетно, шетња
од тмурног изобиља што плута на тезгама,
уредни разреди биља посвршавани, положени.
Око све именује. И зраке којих нема, већ само
јутро пљуснуто као млечна локва.
Ту су сви градови разграђени, умешени опет
сред једне изгубљене улице кроз коју
претаче се, кључа једини један народ
без имена, што живи на мом језику
неопходном, на погачи од блата, као да
жив је вечно, као да извире и претапа се
из себе самог.
Каква пословна гомила, какав диктат из
обезглављеног грла, непрестан преображај
облих лица воде, какав сурдук
слова мађијских на мом језику целом од
две-три велике речи што нетремично шкрипе,
мумлају, реву, нечујне јер
све заглушиле су и потопиле.

Иван ЛАЛОВИЋ

ЖЕЋ

Немој да наливаш из тог бокала,
зар не осећаш кркет жабљих страсти?

Осећаш ли воњ твари сна
амеба и сомова?

Пођи даље да те жеђ
не превари
да зарониш у зао кал
и подводно бусење,
а потом и заплуташ
попут мртве рибе,
која трбухом беласа
порозне приче
о мудрацима
и великим царствима.

РАДУЈЕМ СЕ

Радујем се свему
нада мнош,
што се јави у сну
или бане изненада
на свакодневном месту,
у сенци баштенских
тенди.

Радујем се малим витражима
јутра,
писку воза,
даљини, непознатим угловима,
који ме траже за пијанства,
за распродају вечности.

Радујем се и понору,
чијем дну жури
рукама раширеним за загрљај,
за топли сусрет
две немуште
речи.

ГОСПОДЕ НЕ ДАЈ ДА ВОДА СВЕ ОДНЕСЕ

Господе, не дај
да вода све однесе,
сачувај кристал језика
под кожом неба,
не дај цвећку с гроба,
не дај цреп,
прозор куће.

Господе, заустави силу воде,
шта ћемо бити
без листа храста,
без камена сећања,
без перле посела.
Заштити глас вука
из душе ноћи.

Не дај Господе,
ти што у нама пребиваш
разнолик и прек,
да вода однесе ране,
јер шта ће нас опомињати
у сутонским шетњама,
шта ће нас пецнути
док стављамо кравату
у празна јутра.

РЕЧИ ВИРОВА

Реци ми штогод о језику мрака
у дубинама река,
преведи речи вирова
да бих њихову песму запевао
ножним прстима,
док не засветли и потоње огњиште
на мртвој земљи,
глувој костурници.

Одај ми биће
мимике облутка под водом,
одгонетни бол корита
пред кишу,
тим дијалектом
да обујмим трептај
Божје травке –
јаук капилара.

Тања МИЛУТИНОВИЋ

БАЈКА О ЗАБОРАВЉЕНИМА

Некада давно
Кад једва бејаш девојка
У мене
Се заљубио кустос чувеног музеја
И поклатио ми печатни прстен
Из неког незапамћеног доба

Његова жена је била ситна
Угласта као дечак

Спремала нам је
Паељу са месом
И кикотала се са мном

Напитак који смо пили те ноћи
Одавно више не постоји

Њихова деца су спокојно спавала
У суседној соби
А можда и нису била ту

Било је једно
Од оних тропских лета
Баш као ово
А они су били стари
Као ја сада

Она је све одлично разумела
Познавала га је до у срж
И било јој га је жао
Могоао је седети наг поред мене
А да га не пожелим

Тада се свукла
Без јасног осећаја
Посматрах њену наготу:

Ни једне маље
На њеном обичном телу
Ни наглих кривина
Ни узбудљивих усека

На телу дечака
Мекане коже
Која оставља благо под прстима
Недатирани запис
Без мириса и соли.

МРЗИМ ЈУТРО

Не волим јутро -
Светлост пробадајућу -
Свет гледан бистрим
Оком трезвењака,
Хладан и чист
Као одраз у језеру,
Призор нем и невин,
Неупрљан звуком.

Не волим јутро,
Његово ишчекивање,
Његову притајеност и
Ослушкивање:
„Сад ће измилети вани
На моје светло“,
Мисли и чека
Наше дизање као осуду,

(То уздржано и мирно,
Прастаро новорођенче,
Устрашено је знањем
О буђењу човека)

Мрзим јутро -
Непријатељство Земље,
Њену отмену самодовљност,
Њено презрење,

Мрзим Свет без људи,
Нов, тек прогледао,
Окупан светлошћу
У часу постања.

ЗИМА

Данима снежи,
Као да Бог из јастука
Расипа перје.

Прозори моји
Били би наги да није
вела од пахуља.

Облаци клизе
Прозрачних рубова
А тамног срца.

Лидија БОГО

ПРЕБОЛ

Крим-дја долама.
Проницљивост дивља
доламу крмезну
навуче ми
око што привлачи
попут изврнутих ка споља
мишића.
И посу по њој још
крљушт злата
за ефекат лепршаја
да ко звук
у флажолету вибрира.
Пребол.
Под овим белим облацима
белим мачкама
преко неба пруженим
под овим јајетом
древним
знаменом бити.
Сад све тмасте
постају некако живахније
од живота.

ВИГАЊ

У вигњу плавети
филигран презав
исто све је
премда ствари
изгледају као да се
топе

кроз неподношје
пробадајуће луцидности
несна.
Сва светла прелазе
у тмору.
Тонуће сенке
као да су миловане.
Оловка ми шушка
очуђена.
Неизбеживо и смирком
премостим
у моје стихове.

РУТИНА

Накривљена глава
Пренуте птице
У зрцалу

Скрупчаног мачора
Наук је:
Печали животињске
Једноставне су

Натопљена беше
Сва месечином
Алкахест
Алхемичара
Разливен чулима
Реч
и рутина
мори
Покрета истост
Чаша чесмуше
Чама

Пена морска
Само привиђење
Чудесно
Лагуном разбија
Пенуша пљувачка

МАРИБУ

На руку
Опет слетела
Свилопера
Јогунаста
Спирала скутрене Речи
Врло неухватљиве
Ледени облутак
Тек
Из реке
Извађен
Више стварности
Проналази
Све више
Од света
Одваја

Милан П. РАКОЧЕВИЋ

КРШТЕЊЕ

Стари човек, до издаха,
ко робињу тајну
чува некрштену...

А, робиња лепа,
потопљена водом,
кад изрони првим дахом
сазна да постоји,
она сама и Господар Добри.

И Тај Добри
што хаљине купа светлом,
крштава је...

Кад синцире души скине,
порађа и ново биће.
Из дубине,
родио се нови човек,
сав обучен у врлине...

Понекад кад човек стари,
пакости ради, грехом
упрља хаљину чисту...

Распети Господар,
што је на крсту,
својом крвљу избели исту...

ГОСТОПРИМСТВО

Једном,
Не знам тачно кад, изнебуха, ненајављени,
на кућна врата,
закуцаше гости!

Баш тад,
Не знајући, у свој дом праотац прими
Тројицу...
По том прастаром гостопримству,
насликаше многи слике!
Некима се нађе и на небу места!

ДАН ПЕТИ!

Дан пети.
Мир.

Вода и птице,
од сунца оковани златом...

Високо, под сводом роде!
И добро беше све! Веома!

Од змије ни сенке!

А Јабука,
чекаше ли брање, узрела?

ЛИТУРГИЈА

Под небом, дубоко,
у мору греха
молитва немоћних ћути...

На неби Онај
пред ким простор
границу сваку губи.
Онај, који љубећи грешне,
вјеквека, Оца чека,
најмањи, створених миг,
сваком, на земљи небо
и целог себе да да...

На земљи,
икона неба,

ЛИТУРГИЈА!

Александра БУРИЧИЋ

КОЛАЧ

Тог дана одлучила сам да ћу напустити Америку. Само не знам куда да побегнем. Још увек болујем од бесмислених идеја младости- отићи, побећи, населити се незнано где, али увек иза хоризонта... Било је то крајем седме године нашег живота на Западној обали. Оставили смо далеко иза себе прве паклене месеце у кући рођака, већ тридесет година адаптираних, који су сву горчину сопствене борбе за опстанак изливали у хлеб који смо јели. Те прве месеце не бих пожелела ником. Препуне лекција о опстанку, о животу, о сналажењу, о свему што су њих научиле године борбе, а ми нисмо донели у коферима и у факултетским дипломама са којима смо хтели да освојимо свет. Једном сам видела закључан фрижидер, други пут сакривени хлеб, љутила сам се и плакала не схватајући да ће они печат немаштине носити читавог живота. Склапали су бракове из рачуна, договорне заједнице које су им помагале да опстану, сатирани се од рада и умирали без гласа, жалећи једино што не умиру тамо где су рођени. Мој будући муж и ја били смо трећи талас емиграната. Нисмо бежали од глади, ни од комунизма, бежали смо од могућности да живот не буде онако леп како смо навикли. Оставили смо иза себе нежност и пажњу родитеља, а добили свакодневну борбу за опстанак која се граничила са лудошћу. Лудошћу да се не враћамо кући, не желећи да признамо пораз. После кратког и кичерастог венчања у Лас Вегасу пронашли смо мали стан у скромној четврти губитника. Ми смо себи рекли да је то четврт почетника. Одлазили смо на посао аутобусом. Он на једну грађевину на обали, ја у књижу у Универзитетском насељу. Људи који су ту радили били су добри, срдачни и без предрасуда. Нису много запиткивали одакле долазимо, све у Централној и Источној Европи њима је било слично. Ако је кожа бела, тим прихватљивије. Нас двоје смо петком увече плакали. Нарочито док сам му превијала опекотине и жуљеве које је добио на градилишту. Њему, који је пре доласка овамо држао само кашику и оловку. Нисам више ником од рођака желела да се јављам. Помогли су колико су могли, нека остане тако. Пријала нам је самоћа међу кар-

тонским зидовима нашег изнајмљеног стана у који смо увече долазили да преспавамо. Суботом и недељом ишли смо на ручак у јефтине ресторане и да гледамо океан. Младост може много тога да издржи и ми смо се волели пркосећи животу који нас је искушавао. Полако смо усвајали нове навике, штедели и успели да купимо половна кола. Можда су била опасна по живот, али ми смо били задовољни прве суботе када смо успели да се одвеземо до хипермаркета у куповину. На паркингу близу зида бетонске хале седео је руинирани човек са тамним наочарима. На комаду картона поред њега писало је неким словима *ветеран из Вијетнама*. Убрзо је дошао полицајац, ухватио га за ревере као немоћно штене и повукао према полицијском аутомобилу. Човек се није опирао, пустио је да га готово носи, вукући осакаћене ноге преко топлог асфалта. Без речи је сагао врат да га угурају у кола. Убацивала сам у наш пртљажник пакет воде за пиће и кесе које смо напунили до врха, омамљени идејом да први пут мало озбиљније учествујемо у потрошачком ритуалу. Муж ми је отворио врата аутомобила и рутински питао где хоћу да ручамо. Нисам ништа одговорила, јер сам пожелела да ручам код маме. Неко је претходних дана причао да у Београду чекају у редовима за брашно. Нисам веровала, мислећи да се вести по обичају преувеличавају. А онај човек на паркингу је просио. Његов проблем. Не можеш спасити све губитнике овог света. Стали смо код мало бољег ресторана на путу кући. У близини није било бензинске пумпе, то је већ напредак. Мало вештачко језеро у башти било је замућено од алги. Испод катаракте водене површине назирале су се огромне златне рибице.

Ове су као наши шарани, рекао је покушавајући да ме насмеје, без успеха. Ресторан је био индијски, а храна неподношљиво зачињена. Послуживао је један тужни, тамнопути човек, опасан чистом кецељом, који није знао енглески.

Видиш, дођу овамо и њо двадесет̄ година не науче језик, рекао је он.

А где да га научи, у кухињи из које не излази ? рекла сам набузитим тоном и оставила тањир са каријем.

Мораш да се њриладођаваш земљи у коју си дошла.

Трудим се.

Била је то наша прва свађа и то на дан када смо први пут напунили пртљажник намирницама из мастодонтског хипермаркета. После сам се утешила пунећи полице у нашој минијатурној остави и сортирајући намирнице исто као моја мама. Купила сам за нас двоје десет пакета инстант-макарона са сиром јер ми се то учинило као практична вечера. Опет сам се сетила шта је неко рекао прошле недеље, да тамо чекају у реду за брашно. Али ми одавде не можемо да им пошаљемо намирнице, па кад је већ тако, о томе не вреди ни размишљати. Окупала сам се пеном коју сам купила и дошла у кревет намирисана. Он је већ спавао. Добро. Дете ће доћи на ред тек кад обоје добијемо посао у струци. Првих година у Америци сањала сам тешке снове. Понављала су се иста сценарија од којих сам се будила у глуво доба, презнојена и узлупалог срца. Сањала сам своју

девојачку собу, плакар пун fine одеће коју сам толико волела и кофер који кришом вадим и пуним на брзину, у страху да ме родитељи не чују. У тренутку кад сам на улазним вратима, затичу ме, пренеражени, и започињем са њима жестоку свађу о томе да немају права да ме не пусте, одрасла сам, завршила факултет, ја идем, а они како хоће...будила сам се од вике и плача у сну и настављала да плачем у глувој соби од картонских зидова, у кревету од фарбане иверице који је шкрипао при сваком покрету. А он би се правио да спава јер је само тако могао да преживи.

Прошло је неколико година. Извукли смо се из сиротињске четврти. Посао у књижари давно сам напустила. Сада смо у канцеларије одлазили свако својим колима, на угледна радна места којих смо се коначно домогли. Успешно пребродивши неколико таласа отпуштања радника, осетили смо се довољно сигурно да подигнемо кредит за кућу. Нашли смо је у добром кварту пустих улица у којима су једину буку правиле прскалице за травњаке и шум аутомобилских гума док прелазе кратак пут преко пошљунчане стазе. Кућа је била пространа, са гаражом, подрумом и таваном. Башта се подразумевала. Он је у перспективи желео и базен, зашто да не. Мали проблем представљала је само једна гаража, али сам ја пристала да своја кола паркирам у задњем дворишту. Рекла сам му да морамо направити бољи зид и ограду према суседном имању. Ишли смо тих дана на неку славу и чула сам први пут да се спрема бомбардовање Србије. Нисам веровала. Одбацила сам све те вести као глупе гласине и решила да више не идем по емигрантским славама.

Мораш да се прилагођаваш земљи у коју си дошла, рекао ми је оног дана у индијском ресторану.

Било је време за бебу.

Наша ћерка се родила годину дана касније. Из породилишта смо дошле после три дана у свеже уређену собу са креветићем од ружичастог платна и преплетеног бамбуса. Бомбардовање је завршено шест месеци раније и мама је успела да добије визу. Дошла је да види унуку, старија и уморнија него у мом сну. Првих дана је само плакала и грлила нас. Кад се мало прибрала, почела је телефоном да позива све оне бездушне рођаке на које смо ми намерно заборавили. Али она је била упорна да их види и подели са њима тријумф нашег живота у Америци и њеног доласка после толико времена. Почео је дефиле лажно насмејаних лица и вештачких зуба испод отромбољених усана које су изговарале уобичајене фразе честитања. Доносили су поклоне за нашу ћерку и обавезне традиционалне дарове- погаче, торте и колаче за мене, срећну мајку. Кућа нам се напунила понудама које нисмо могли да поједемо. Осим торти и различитих врста хлебова који су мирисали на детињство, кућу и кривицу, било је ту и урмашица, баклава, пита са вишњама и јабукама, штрудли са маком и орасима...Нисам знала шта ћу са толиком храном. Није долазило у обзир да се баци и тражили смо коме ћемо поклонити.

Дом за ратне ветеране у нашој близини примао је такве

донације, и ја сам, све уредно спаковано, одвезла на дату адресу. Ушла сам колима на излокану стазу која је водила до бунгалова од иверице прекривених кровом од таласастог лима. Неколико кржљавих палми правило је хлад само једној мачки која је лежала на веранди. Ограда је била од огуљеног, испошћеног дрвета, а човек који је ту седео хитро скочи у намери да помогне око преузимања хране. Ушла сам са њим у трпезарију-дневни боравак поплочан пластиком која је мирисала на средство за дезинфекцију.

Класика, помислила сам, и даље решена да што пре изађем. Сви који су били ту нису ме ни погледали, зурећи пред себе или тихо разговарајући. Једна жена доносила им је мутни чај у белим шољама.

Останијте мало са нама, рекао је старији човек који ме је приметио.

Овде рејко ко долази, а чујем да сјте нам донели колаче. Знајте, ја сам био у Вијетнаму и у Заливу...

Само не још једна рајна љрича! Тражила сам погледом човека који ме је увео.

Хтела сам да махнем и изађем, али ме пресече нека туга над плехом пуним баклава једне старе тетке која је у Америку дошла бродом. Осетих грижу савести, па аутоматску утеху да ми никако не бисмо могли све да поједемо, а стављати у замрзивач било би бесмислено. Један комад троугластог колача фино посутог ситним комадићима пистаћа лежао је на пластичном тањирићу у рукама човека у инвалидским колицима. Руке су му се тресле и он је безуспешно покушавао да колач принесе устима, али све што је имао био је само танак млаз шећерног сирупа који му се сливао низ браду. Купио га је језиком одебљалим од ко зна чега. Могао је имати између тридесет пет и четрдесет година, био је лепог лица и потпуно сед. Погледом је тражио помоћ. Неко је довикнуо жени која је послуживала чај да му приђе. Упутио јој је нешто што је личило на осмех. Скренула сам поглед на кржљаву палму која је вирила кроз прозор. Титрала је на врелини пустињског дана, укљештена између ограде и лименог крова, безнадежно удаљена од мора, од живота. Ислужени камионет пролазио је друмом, баш поред огромне рекламе за хипермаркет. На хоризонту није било ничег осим усијаног ваздуха и асфалтне траке која је водила према бескрајним просторствима. Негде у даљини почињао је планински венац, а иза њега зеленило и питомина Севера који баш ништа нису значили људима заробљеним на овом месту, последњој станици уништених живота. Помислила сам да још имамо времена и тога дана одлучила да ћу напустити Америку.

Само још увек не знам, упркос толиком просторству копна и мора, куда да одемо.

Недељко ТЕРЗИЋ

МЕГИ ЛИ СА ШИЦАРЕ

При том првом сусрету и твом благом наметању саме себе да до њега и дође, као и после првих, само за нас интимно изговорених реченица, схватио сам да ти име не приличи. Никако нисам, али сам дуго то морао, да изговарам, још теже да узвикујем твоје име: Магдалена! Чинио сам то и звучало је, али је у мени незграпно и најчешће тужно одјекивало. Негде, једном у возу од Београда, дао сам ти име, опет само у себи и за себе - Меги Ли. Чинило ме то изузетно испуњеним. На своје запрепашћење, а посебно околине, наглим покретима сам отворио лименку пива. Пена је јурнула, тај начин и такав чин и сама знаш мени баш и не приличи, али са великим уживањем и уздахом задовољства испијао сам прве пенушаве гутљаје. Био сам задовољан што си се после толико времена појавила као лик из блиске прошлости у мени и намах ми се све то учинило, као на акварелу који сам само ја видео у прљавом стаклу прозора купеа. Није ми сметало ни то што путујем, да не будем нескроман другом класом, посебно не то што сам седео на испуцалој или испараној клупи пресвученој скајем, колико ме је забављало више пута, у себи, читање упозорења на доњем делу рама испод самог окна: „Не нагињи се кроз прозор”. Одговарао сам, опет у себи, па ја немам разлога да се нагињем, никога и ништа не тражим, задовољан сам својим мислима, само да ми их нико не узнемирава.

Тај сто, беше, у ресторану једини са две столице. Једном преко пута друге. Трећа страна стола била је уз неку имитацију стуба, а четврта слободна. Чинило ми се, да је постојала трећа столица ми би је склонили, само да нам нико не смета. Оно што се мени чинило, можда и није било баш тако. Пре него што сам се одлучио да ти предложим да седнемо, у неким претпоноћним, позним сатима, била си видно узнемирена. Палила си цигарете једну за другом и својим односом према околини, а тај однос сам посебно уочавао, стављала си до знања да ти није свеједно, да ти се ништа не допада, да си ти као из неког другог света. Мислио сам веома себично, да сам то само ја уочавао, и била ми је посебно драга та

врста себичности. Уочавање зарад свог личног задовољства. Дукс, панталоне, све је то било веће за неколико бројева од онога што теби припада, висило је на твом телу као на најлепшем, малом, покретном чивилуку. Ова последња реч једино приличи пејзажу који си ми тада приуштила, толико импресивном баш у том моменту да сам га дословце запамтио за вјеки-вјеков. И цигарета ти је некако висила међу прстима. Све је то теби приличило и није ми долазила ни најмања помисао да било шта у твом личном амбијенту мењам у којем сам се, наједном, намерно и ја нашао. Одговарало ми је све, твоји нагли покрети, вешто увежбано дубоко увлачење дима цигарете и издувавање између твојих усана час на једну, час на другу страну. Тада сам у свој интимни регистар запечатио изглед твојих усана. Покушавао сам неколико пута, после овог сусрета да у песмама старих рокера потражим твоје телесне детаље и да их све сместим у један стих, проширивао сам то и на целу песму, али није успевало. Нисам био задовољан, оно што сам виђао претварало се у снажан осећај који до данас у потпуности нисам дефинисао.

Причала си о несрећном поднебљу, више су ти описи личили на несхватање твојих унутарњих невидљивих и веома често, посебно у већем друштву, несхваћених емотивних експлозија. Слушао сам те пажљиво и давао сам ти одговоре кад си то од мене и очекивала у некаквим паузама између реченица. Нисам ти ни једног тренутка стављао до знања да ми је много тога познато. Желео сам да те заштитим од својих сазнања. Само, нисам ни слутио да си део ње и да она постаје препознатљив его који ће те, већ тада сам страховао, можда пратити. Скандали у диско-клубовима, теби су значили, можда су те и представљали, а мепи су били само симпатични и неумитни, нераздвојни део описа тебе. Уживао сам љубоморно, замишљао шта би било да сам био у тим тренуцима тамо, не мора бити са тобом, али да сам све што си описивала активно или посредно доживљавао.

Разишли смо се, привидно задовољни разговором. Признајем, ако је тренутак за признавања, да сам отишао на спавање као полупразан ормар за одела. Такви, а посебно потпуно празни ормари, на мене су одувек деловали као огромне, мрачне пећине. Тај осећај ломио ме је, дрмао и кидао годинама касније. Те године могле су одлазити у недоглед да нисам у тренутку неке непојмљиве, потпуне емотивне исцрпљености дограбио телефон и назвао те. Сто за којим смо седели сметао ми је. Нисам био ни мало комотан, можда сам очекивао осећај као онда за столом, само за двоје, али за кратко време занемарио сам амбијент и слушао сваку твоју реч. Посматрао сам те и кришом, али потпуно отворено. Стално сам се трудио да те посматрам, на више начина, само да то не буде поједностављено досадно, или вулгаризовано. Причала си ми стидљиво о скорашњем животу, несрећно си се удала, радила у кафићу као конобарица, да си на студијама и занима те само теби близак Далеки исток. Све што си причала, невероватно ти је

приличило, или сам то ја желео да баш тако буде. Свеједно ми је, не желим да тражим било какве разлоге, за било шта друго.

Још један сусрет са тобом Меги Ли, овога пута био је некако половичан. Били смо у троје. Дочекали смо твоју колегиницу са студија, која је тек допутовала да код тебе проведе викенд. Чинило ми се да пола себе поклањаш њој, а другу половину мени. Можда сам се преварио. Све је за мене тада било некако сасвим обично. Можда сам очекивао много и далеко више. Али најбитнији је сам сусрет. Онолико је за мене значајан, колико сам то и желео. Описивао сам вам неке гомиле нељуди које сам скоро сретао и говорио како искрено стрепим сада за све нас.

- Стрепим. Све што се догодило у мом скорашњем животу, не бих желео да се теби догоди. Плашим се да не би издржала таква рањавања.

- Чини ти се. Једино што не могу да издржим то је шицара. Иза наше куће већ недељу дана треште ловачке пушке. Људи вежбају гађање глинених голубова. После тога ће имати такмичење за славу и ко буде најбољи добиће као награду још једно, још убојитије ватрено оружје. Пушку за коју кажу да је нико до сада није држао у рукама сем бившег председника. А онда, кад се ту добро увежбају, кад слава прође, кад им се проветре главе од алкохола, кренуће са својим оружјима у походе да после глинених играчки, убијају неке животе који њима не припадају. Слушаш ли ти мене? Где си, човече?

- Негде сам на путу.

- Са вама двома је занимљиво седети. Могла бих тако сати-ма.

- Како смо се уопште нашли? Меги Ли, чињеница је то, сва је састављена од некаквих вулкана, или се бар за такву представљала. Међутим за мене је она романски романтична. Ма не као нека личност из романа, него генетски из романског периода. Она је остатак жара, лепоте, конфузије и небеског електрицитета старих Римљана. Можда је све ово из мене наврло као некакав остатак мојих студија археологије, али сам у односима према њој сигуран да сам у потпуности искрен.

- Магдалена је за мене диван друг, необична и несебична девојка са којом сам заиста могла да делим много шта, а посебно убуђалу празнину у нашој студентској соби. То што је имала промашаја у скорашњем животу оправдавам њеним неискуством и њеном отвореношћу коју је, ето, неко умео да злоупотреби и да за себе само искористи.

- Меги Ли, шта ти кажеш?

- Ништа не могу да говорим. Могла бих само да крикнем и да то понављам још хиљаду пута. Води ме само одавде. Било где. Идемо у било ком правцу. Не могу сав свој живот да проведем на шицари!

- Рекао сам ти, први пут када смо се срели, да ћемо ићи у обилазак праисторијских насеља крај Саве. Мало ћемо пловити чамцима, а више шетати обалама. Ево, прилике! Можемо да кренемо нас троје.

- Одмах?

- Одмах. Ако ти тако одговара.

- Шта ћеш рећи гвојима, где си?

- Где сам? Па у обиласку праисторијских насеља на рекогносцирању терена. То можемо чинити сваке године у ово доба. Тако ћемо увек избећи шицару.

Ладислав ВАРГА

МИЛОСРДНИ РЕГЕНТ

Било је то време, како је један од тадашњих хроничара записао, „доба кад су живи завидели мртвима“. Туробно доба, када су се сва четири јахача Апокалипсе окомила на биткама исцрпљену српску војску која је тражила спас под окриљем туђег неба, повлачећи се преко ледом окованих и снежно – ветровитих планина државе Албаније.

Тада је у вихору Првог светског рата, целокупна војна сила једне мале балканске земље, Краљевине Србије, заједно са својим монархом Петром Првим Карађорђевићем на челу, осветлала образ васцелој савезничкој алијанси. У својим најтежим тренуцима показали су им основни постулат војничког заната и позива – *виттештво*.

Отацбину су напуштали у километрима дугим шпалирима, са високо подигнутим ратним заставама својих јединица, и са једином тадашњом мишљу у стотинама хиљада глава: „Вратићемо се!“ Дуге колоне војника, подофицира, официра, резервног састава са запрегама, сливало се у једну реку, реку збега, а целокупна Врховна команда повела их је према југу. Што су ишли јужније – све је било тужније! Према Јадранском и Егејском мору, где је многе од њих чекала Плава гробница.

Дан је смењивао ноћ, а они су само ишли. Повремено би застајали, да већ оскудним залихама старог хлеба из отаџбине, тврдог готово као мермер, утоле неиздрживу глад. Био је то колективни пост, што људски род са ових простора још није доживео. Дуга колона исцрпљене и готово на крај снага војске закорачила је на тло тада пријатељске нам Албаније. Земље вукова и орловских гнезда...

Тада је поред постојеће велике глади, која је проузроковала многе тешке болести, војска мале земље а великог срца, осетила неподношљиву, страховиту, хладноћу, која је ледила крв у жилама и заустављала било у грудима, постајући узрочник извесне судбине многих.

На огромно пожртвовање Швајцарца, српског пријатеља

доктора Арчибалда Рајса и његовог медицинског тима није помогло. Корак српских војника пратила је – *смрт!*

Колона што је више ишла, бивала би све дужа и дужа. Стоку је прво напуштала снага, а њихова мртва телеса упијао је снег као трава росу.

Затим би се колона исцрпљених војника изделила прво на веће групе, да би се из сата у сат претварала у мале, док би на самом крају остајао појединац, избезумљен и изгубљен, лагано завејан снегом, коме би магла постајала једино обележје, уместо крстаче више главе. Био би то хладан загрљај беле смрти.

Такве несрећнике, који би заостали и умрли у снегу, вребали би мештани као изгладнели вуци, скидајући са њих униформе, узимајући притом фишеклије са муницијом, неизоставно пушку, најдефицитарнији одбрамбени предмет, од разуларених дивљих звери, које су вребале и самог човека тих година рата.

Иако Албанци тога доба нису били непријатељски настројени према Србији и њеним војницима, животна потреба за биолошким опстанком била је јача од било којег моралног кодекса. Савест је губила битку над прагматизмом живота. Многи од њих су прибегавали и много драстичнијим и суровијим методама да би дошли до свога циља, односно предмета, које су поседовали српски страдалници. Дешавало се тако, да заосталог војника који је још у животу, мештани земље орлова убију сопственом пушком, а још гора ситуација би наступила, када би га опљачканог скинули до голе коже, остављајући га таквог на мразу беспомоћног, предатог судбини беле смрти. Због тога је Врховна команда српске војске издала специјалну наредбу и једино могуће решење за овакве случајеве. Уколико би неки појединац био ухваћен у таквом нечасном делу, следила би најстрожа казна одмах на лицу места.

Једном приликом тако, неки Албанац набаса на заосталог мученика, који је још давао знаке живота, јер младо срце није хтело небу пустити напаћену душу. На леденом лицу појавио се осмех.

„Срећа ми се осмехнула“ – помислио је.

Бесомучно га је опљачкао, скинуо до голе коже. Помислио је да га тако спашава од великих мука, те да ће плаћеник тако го пре умрети од несносне хладноће. Док га је бацао са високе литице у дубоке гудуре снежних планина, наишла је група заосталих српских редова.

„Точак, колико иде из блата – толико иде у блато“ – промрљао је себи у браду, алудирајући српским војницима на ситуацију у којој се нашао.

Пошто је ухваћен затечен у злочину, добро говорио српски језик, а командни штаб Прве армије био релативно близу, по процени војника, српски редови витешког опхођења, одлучили су да га стражарно спроведу до својих претпостављених.

„Нека они одлуче шта ће са овим Арбанасом“ – мрзовољно је изустео наредник и гурнуо заробљеника испред себе да прти снег.

По јакој снежној међави стигли су на своје одредиште. Увели су заробљеника у омању дрвену кућу, где се сместио штаб Прве армије, склонивши се од невремена на мали предах. У једној просторији овог, више него скромног здања, били су присутни и сви виши официри ове армије, са тада главнокомандујућим принцом – регентом лично. Регент је седео замишљен над судбином своје армије и васколике и васцеле српске војске на једном трonoшцу, поред угашеног огњишта. Убрзо је сазнао за постојећи проблем у вези доведеног заробљеника. Албанац је дрхтао што од хладноће и окружења високих српских официра, што од нимало ружичасте сопствене судбине. Зној му је обливао преплануло лице и падао са погурене главе на земљани под трошне учерице.

Још једно велико бреме обрушило се на регентова ионако, проблемима претоварена плећа. Саслушање је трајало веома кратко, јер је време неумитно текло на штету српске војске. По војничкој хијерархији, као највиши официр ове војне формације, морао је сам брзо донети коначну пресуду. Није му било лако: радило се о животу и смрти. Из разговора својих официра са човеком коме је за учињено дело претила смртна казна, регент Александар Карађорђевић је сазнао да су његови преци са колена на колена, више од једног века били чувари Пећке патријаршије и њених ризница, од најезде отоманских завојевача.

Те, да их је као чуваре овог православног сакралног објекта, патријарх српски сам лично унајмио. На регента и све присутне српске официре упечатљиво је деловао још један детаљ. Наиме, овај Албанац је био један од малобројних припадника свога народа, који је био православне вере. Регент га је све време ћутке посматрао кроз свој цвикер. Потом се подигао са трonoшца, пришавши заробљенику погнуте главе, видно свесног сопствене безизлазне ситуације.

„Да ли си икада у своме животу био у тежој ситуацији, него што си сада?“ – питао је главнокомандујући заробљеника.

Следио је као пушчано тане тих одговор. „Јесам господине.“

Шта је то што је било теже и од саме претеће смртне казне, запитао се наследник круне Карађорђевића? Али, пре но што је поставио ово питање, добио је искрен, као суза чист одговор, човека који је ишчекивао непосредну егзекуцију.

„Прошле године за славу, дошли су ми гости господине... а

ја нисам имао чиме да их угостим...”

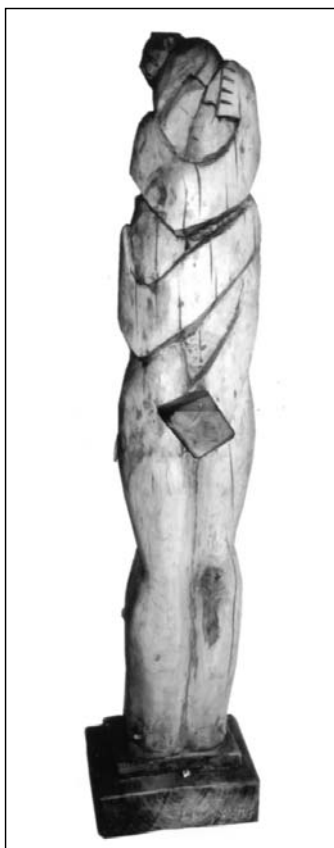
Ова изговорена реченица на регента и све присутне деловала је као гром из ведра неба, изазивајући бурну реакцију у њиховом бићу. Тренутак касније, надахнут као каквим духовним провиђењем са небеса, анђеоском логиком, принц Александар је донео коначну одлуку.

„Ослободите овог човека, нека иде са миром божијим“ – гласила је милосрдна пресуда главнокомандујућег.

Само неколико тренутака касније, регент је повео у нова искушења своју војску на пут према спасењу. Као Христос људске грехе на брдо Голготу, водио их је кроз истинску и непоновљиву људску трагедију, знајући, да су само одабрани од неба створени за овоземаљску патњу.

Док су се губили на хоризонту испраћао их је један сузама замагљени поглед. Покајник и није могао слутити, да ће ова готово изгубљена и преполовљена војска, неким божанским чудом, као птица феникс, за свега неколико месеци касније, јуришати натраг у отаџбину, ношена као на крилима анђела, где их је чекала бесмртна – слава!

Заиста, путеви Господњи су чудни и непредвидиви.

Душко МРБА

САТАРА

Конобар! Дођидер.“, продера се трбоња, заваљен за столом украшеним костима, огрисцима и празним флашама.

Напољу, киша; у кафани, дим. У углу сједи Божо, пензионер. Развлачи пиво, као и свако вече. Зрмоња стоји иза шанка, пребира сићу по новчанику. Погурених широких плећа, изгледа замишљен; на позив се тргну, усправи и младалачком живахношћу набаци тацну на лијеви длан, десном руком се одгурнувши о фрижидер, у два корака пређе кафану. „Изволте!“, рече Зрмоња бришући трулексом замашћен сто. „Шта изволте!? Ће си досад? Што се љуља овај сто?! Види!“, трбоња продрма сто, а пиво се проли по столњаку. „Има да стојиш код стола! Стално.“, завали се у столицу, стомаком заљуљавши сто. „Донеси нам још по једно!“, трбоња одмахну руком, као да тјера муву. „Стиже“, рече Зрмоња, нагло обливен знојем.

Трбоња листа новине, чита наглас:“ У сатару постављену у центру села, високу 12 метара, уграђено је шест тона сланине“, његов смијех одјекује кафаном.

Долази газда. Као и сваки пут, подјебава Зрмоњу. Пријети изостанком плате. Жали се на величину пазара. Зрмоња отпухује, у магновењу се присјећа неколико претходних дана, година се није смио ни присјећати. Десна рука му дрхти, стеже се. Он је хвата лијевом и стишће, али узалуд. Иако спријечена инструкцијама из мозга, шака се стишће и силовитом брзином стиже до газдиног носа. Зрмоња одлази у кухињу, прекорачивши газду. Враћа се са сатаром у руци. Трбоња показује својима, у одијела утегнутима, ка Зрмоњи. Лијево, шаком; десно, сатаром; Зрмоња стиже до трбоње, сатаром, пљоштимице; скида окрвављену кошуљу и одлази, без плате..

Зрмоња се тргну из стања маштања, напуни тацну флашама, а газди рече:“Добро, шефе“.

СВАДБА

Конобар је закаснио на припреме свадбе тек нешто више од пола сата што је дало сунцу времена да скочи на брдо, а већ га је чекао нагомилан посао па му, након што је изнио столице из предворја ресторана да би гости могли несметано пролазити, рекоше да се пресвуче и придружи осталима у постављању столова, јер на себи је имао црвене патике, једине неподеране фармерке и мајицу кратких рукава недефинисане боје, а кад је разгледао око себе и размислио шта је од тога у стању да пресвуче сјетио се да је донио бијелу кошуљу коју му је отац дао, али она му бијаше кратка и уска у раменима, зато пође са једним од радних колега на таван у потрази за мајицом на којој је било исписано име ресторана у коме је била договорена свадба но, пошто не нађоше чисту мајицу, а он није хтио обући прљаву иако га је радни колега наговарао на то, био је принуђен да обуче тијесну и кратку кошуљу која му се одмах почела извлачити из хлача као да бјежи некуд, а можда је и требао побјећи са те свадбе одрекавши се дневнице, али наравно, није могао, нити смио побјећи па је наставио да поставља кашике, виљушке и ножеве, али не тим редослиједом, него оним прописаним који се учи у угоститељској школи, као што се уче и неке друге ствари, на примјер увртање салвете у жељени облик, што му је показала ученица поменуте школе која бијаше једино женско од девет конобара задужених за одрађивање свадбе која само што није почела, гости улазе а припреме још нису завршене па пословођа журно обилази салу млатарајући рукама, стријељајући конобаре погледом и корећи их затомњеним гласом, а кувар провирује из кухиње злурадо се осмјехујући јер он је свој посао завршио на вријеме, додуше, чека га још много посла, оног ситнијег, без кувања и печења, али неће му шкодити да мало ужива у туђој муци кад је већ добио прилику као што је и Чивче добио прилику да заради дневницу па обилази столове (чаше, тањери плитки, тањери дубоки, тањирчићи за десерт, кашике, виљушке, ножеви, салвете, сокови, жеста, пиво, тацна, још пића, јањетина, прасетина, још мяса, колач, опет и још више, прљави тањери и прљаве чаше постаће чисти, чаше, тањери, ждерање, локање, скакање, изнова и још брже, опет и опет док је прилика) сада већ скоро испуњене сале тражећи погледом празна мјеста на која би могао убацити још понеку флашу која ће пред зору постати празна или разбијена као и они који су је носали или пили из ње, па се немоћно разишли гоњени сваки својом наредбом.

МРАК И КРУЖЕЊЕ

Микан сједи у мраку и ослушкује. Да бар чује откуцаје сата. Микан се напреже: као да чује жубор воде. „То може бити само подземна вода“, шапће Микан и ослушкује замирање свога гласа преко рогобатних машина.

Творничка хала за коју је задужен је огромна. Микан бечи очи борећи се против сна, покушава да назре крај просторије, али мрак је сувише густ. Микан погледа горе - не види ни плафон. Чини му се као да види звијезде кроз плафон, кад се потруди да их замисли.

Микан ослушкује откуцаје свога срца, покушава да их броји. У бројању га зауставља оштар, нервозан звук засијецања ваздуха. „Шишмиш“, прошапута Микан.

Микан ослушкује своја празна цријева, тај звук га подсећа на брборење воде низ цијеви у згради. Чује шуштање поред ногу. „Миш“, прошапута Микан.

Микан сједи у мраку и ослушкује кружење слијепог миша. „Још неколико година“, шапће Микан и ослушкује замирање свога гласа преко рогобатних машина.

УМРЕЖАВАЊЕ

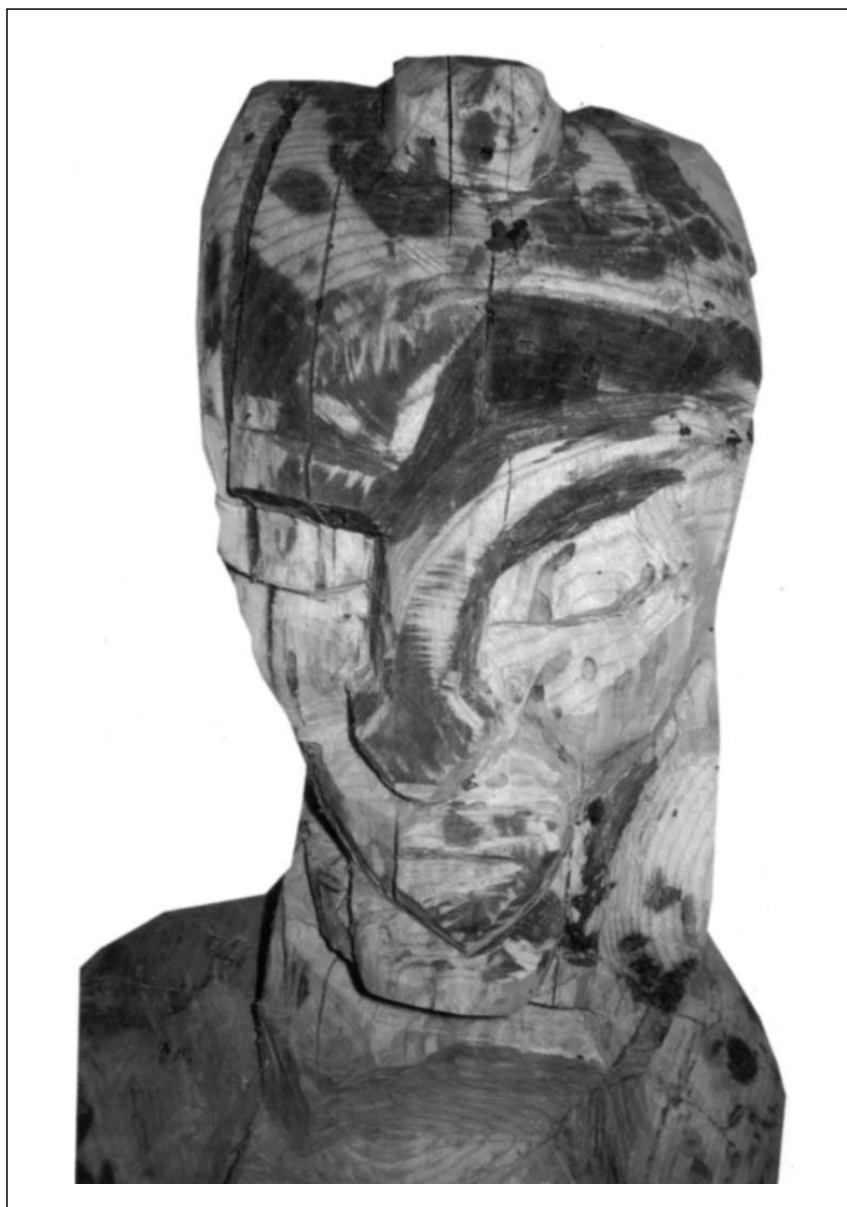
Једног јутра је младић чије име није битно, а који је желио да живи савремено, одлучио да умрежи своја два рачунара. Учио је он на факултету о томе, а и похађао специјализовани курс који се тицао сличних феномена што га је охрабрило да покуша увезати лаптоп и десктоп рачунар, да од њих у одређеној мјери начини један рачунар. Пошто је био одлучио да рачунаре повеже у топологију звијезде, а ма колико маштовит био звијезду није могао обликовати помоћу два рачунара, било му је потребно много каблова и помоћне куке које је, помажући се бушилицом, чврсто увртио у зидове и плафон. Након што је рачунарима додјелио ИП адресе (лична имена- један се звао 180.23.0.1, а други 180.23.0.2) пазећи притом на подмрежне маске и поштујући бескласно адресирање, почео је развлачити каблове.

Како је био заокупљен теоретским дијелом посла, промишљањем о рутерима, свичевима и брицевима, младић није примјећивао да се, како се приближавао крај процеса умрежавања, он све брже упетљава међу каблове. Трудећи се да начини топологију звијезде вртио се по соби, скакао на кревет, провлачио се испод столица. Притом је погледавао шта се дешава на екранима рачунара, па није осјећао како га каблови обмотани око руку, ногу и врата све чвршће стежу.

Након што је младић, плав у лицу и са положајем удова који је подсећао на балерину која показује неку тежу фигуру, уштекао

последњи кабл у лаптоп, требало је још само притиснути било које дугме на тастатури; да би то учинио морао се добро протегнути. Крајњим напором је досегнуо тастатуру, у том тренутку измакну му се столица испод ногу и он се зањиха на каблу који је ишао преко плафона и био добро учвршћен. Како се младић батргао да би се поставио у положај који му омогућује да види шта се дешава на екрану, тако се стекао чвор око његовог врата.

У фиксираним, укоченим очима лебдио је одраз поруке са екрана. Требало је унијети лозинку.

Бојан ЈОВАНОВИЋ

РЕАЛНО У ПРИЧИ О НЕУМЕРЕНОМ СЛАВЉУ

Осим своје естетске вредности, велика књижевна дела имају и далеко шири значај у равни људског искуства. Њихову културно-историјску, психолошку и антрополошку важност потврђују савремена истраживања усмерена ка сагледавању веза између књижевног текста и појединих аспеката културе (1). Како је књижевни текст динамичка и отворена целина, која осим свог дословног поседује и шире значење, конкретно литерарно дело је и део националне књижевности и културе. Интегрисано у тај шири контекст, оно и одражава битност националне културе тако што се транспонована реалност открива на симболички вишезначан начин каква јесте, каква је била и каква може бити (2). Будући да се у књижевности преиспитује имагинативни простор, задовољава потреба за фиктивним и сањањем колективних снова, вредност одређеног књижевног дела у ширем пољу културе може се сагледати са различитих аспеката. Несумњиво је да је језик као његов најбитнији чинилац претпоставка сваког разматрања које има за циљ да осветли приказане ликове и догађаје ситуиране у одређено доба и одговарајући социо-културни контекст.

Иако, дакле, књижевно дело има своју аутономну вредност, у њему се огледа друштво, култура и психологија људи одређене епохе. У том смислу литература није само простор транспонована одређених културних садржаја већ и чинилац њиховог уобличавања. Различита рецепција одређених вредности једног дела, показатељ је духовне различитости и значаја менталитета средине у њиховом креативном преобликовању. Сагледано у том ширем контексту, књижевно дело је чинилац формирања и преношења извесног обрасца понашања који везан за одређени књижевни лик има утицаја и у срединама које су прихватиле преведено дело (3). Имајући у виду да је књижевни текст важан и са одређеног културно-историјског становишта, јер омогућује увид у значај појединих елемената, појава и слојева социо-културне реалности, дела Стевана Сремца о старом Нишу: *Ивкова слава*, *Зона Замфирова*, *Ибиш-аџа*, *Ћир Моша Абениаам*, *Јексик - аџија* и друге

приповетке (4) не само да представљају највреднији део опуса овог писца, већ су од изузетног значаја за реконструкцију некадашњег говора тадашњих становника овог града и разумевање њиховог менталитета.

Стари Ниш живи у језику садашњих генерација, али је дух овог града из прошлих времена сачуван и делима Стевана Сремца. Данас је говор његових књижевних јунака недовољно разумљив савременом читаоцу, а делови пишчевог текста се и не могу разумети без увида у значење појединих заборављених речи које се, по правилу, налазе у пропратном речнику на крају књиге. Многе речи из Сремчевог времена непознате су данашњим генерацијама које већ не знају шта је то *фијакер*, а камо ли *џајџон* који писац користи у значењу фијакера. Тадашњи Ниш је био вишенационална средина чије су четврти, махале, биле национално подељене на турску, српску, грчко-цинцарску, јеврејску и циганску, али које су биле и социјално структуриране, тако што су у центру живели најимућнији, а на периферији најсиромашнији становници. Оријентална култура давала је доминантни печат граду кривих сокака и ћорсокака, поплочаних турском калдрмом, са ниским, приземним кућама покривеним ћерамидом, занатлијским радњама са ћепенцима. У таквом оријенталном шаренилу настао је и патријархални свет који је поштовао ред и правила, држао до морала и речи. Живот Срба у новоослобођеном Нишу на крају 19. века одвија се у наговештају великих урбаних, социјалних и културних промена које доносе западни културни утицаји, па су и његови становници убрзано заборављали своју прошлост. Културном забораву предавао се севдах и дерт у значењу љубавне чежње и љубавних јада.

Потиснути и заборављени лексички фонд открива у Сремчевим делима о старом Нишу оно шта је било и што више није, јер поједини елементи културне стварности као такви више и не постоје. Међутим, са становишта аутономности књижевног текста тај лексички и језички слој нема сам по себи неку вредност већ је битан само као конституент вредности књижевног текста. Како Сремчева дела о Нишу спадају у ону врсту књижевног текста који осим естетске поседује и своју битну антрополошку одлику, њихов аутор је уједно и писац текста културе, односно културолошког текста. Тај текст осим аутентичног језичког фактицитета, има и димензију фиктивног, у којој се огледа релевантност управо оних релација које су битне и за разумевање културног текста. Речи које су изашле из употребе и изгубиле своје некадашње значење добијају једну нову поетичку димензију. Међутим, са становишта самог литерарног текста, фиктивно, због своје књижевне уверљивости, постаје реално и добија значење факта у равни откривања и потврђивања одређених правила у односима међу људима, њиховим схватањима и менталитету. Транспоноване у раван фикције, културне чињенице исказују се као плод пишчеве имагинације, а реалност текста ће се показати важном за сагледавање саме стварности.

У равни текста, који је, дакле, једино мериторан за вал-

оризацију књижевног дела, укида се граница између стварности и фикције, тако што се стварност фикционализује а фикција постаје стварност (5). У делу Стевана Сремца фикцијски аспект битан је за разумевање онога што се у равни културе може препознати у њеном манифестном али и у латентном слоју. Културолошки аспект нема, дакле, само одређену историјску релевантност везану за променљивост лексике и говора одређене средине, већ се исказује као принцип дугог трајања у равни менталитета и нарави.

Пребогато примерима из свакодневице, неумерено понашање има своје знатно дубље корене, али се често исхитрено тумачи узроцима везаним за актуелни временски период. Чини се да је овакво понашање адекватно описано у познатом Сремчевом делу *Ивкова слава* (6). Ова приповетка, односно роман (7) у пет глава: *Бурђевдан, Паћарица, Марковдан, Паћарица* и *Прида*, говори о Калчи, Курјаку и Смуку који су дошли на славу свом кардашу, другару и пријатељу Ивку. Уобичајену посету они продужавају у тродневно пијанчење у кући свог домаћина који одлази председнику општине да му се пожали на терор својих гостију. Дошавши да их растера, председник им се придружује у весељу које се завршава свадбама између Курјака и удовице Сике и бившег глумца Светислва, који се појављује као Непознати, и Сикине ћерке лепе Мариоле.

Уколико се вредност овог дела огледа у могућности новог читања, онда се његово тумачења може довести у везу са ширим антрополошким контекстом, у којем литерарни текст постаје чинилац разумевања његових дубљих културних аспеката. У овом делу Сремац слика прерастање породичног славља у један другачији облик прослављања који афирмише принцип његовог паганског онеобичавања, близак ономе што је у оквиру западноевропског културног круга названо карневализацијом (8). То онеобичавање одликује и сам поступак Сремчевог приповедања везан за одговарајућа изражајна средства комике и хумора.

Карактер уписан у имену

Аутор је своју *Ивкову славу* засновао на познавању тадашњег обрасца слављења крсног имена, односно славе. Он је тачно уочио да је у обрасцу крсне славе реч и о важном социјалном моменту. Обичај је, наиме, да се на славу не позива, већ да гости узвраћају посету домаћину који је на њиховој слави био гост. Подразумева се да гости на слави могу да остану колико желе, али је њихов боравак у домаћиновој кући ограничен пристојношћу, што значи да одлазе када су испоштовани и угошћени. У *Ивковој слави* адекватно је представљен овај обичај који се у овом виду практиковао крајем 19. века у Нишу. Међусобне посете су давале изузетан значај прослављању свеца заштитника, јер су се управо тог дана посећивали они који током године то нису могли да чине. Тај наглашени социјални моменат славе изражен је у непознатом госту који постаје равноправан учесник збивања у туђој кући. Међутим,

када се у дане славе кућа отвори за госте, онда се и прихвата ризик гостопримства и могућност да осим блиских дођу и даљи рођаци, осим познатих буду присутна и непозната лица. Део тог ризика везан је и за могуће неочекивано понашање које ће променти и карактер славске свечаности.

Смештена у карактеристичну животну и социо-културну реалност ова свечаност добија нове димензије кроз које ће испољити своје другачије лице, односно показати и своје наличје. Слава је прерасла у облик свог подругојачења. Смисао и функција тог њеног преиначавања је двострука: слављење постаје нешто друго, а крсна слава губи своје изворно обредно значење. Хришћанску, православну, српску славу којом се на утврђени начин прославља светац заштитник доводи, дакле, у питање необуздана снага паганског духа. Изложена том духу слава се преиначује у празник у коме престају да важе дотадашња уобичајена правила понашања и поштовања принципа хришћанског слављења која подразумевају сасвим одређен однос према свецу, карактеристичну дистанцу и отклон према празничном у паганском смислу (9). Будући да слава спада у приватне породичне свечаности на којој се светац заштитник прославља на утврђен и хришћанству примеран начин, његово присуство на прослави се подразумева, па се свако гозбено претеривање које даје другачији карактер прослави може сматрати њеним преиначавањем. Изгреднички поступци учесника свечаности имају за последицу прекорачење постојећих граница и актуализацију оних празничних правила која упућују на успостављање једног другачијег обрасца слављења.

У именима и понашању главних Сремчевих јунака учовамо да је реч о карактерима који оличавају принципе те празничности. Јунаци ове приповетке су другари, односно *кардаши* који на Ђурђевдан, крсну славу мајстор Ивка, долазе у његову кућу. У њиховим брижљиво одабраним именима, како је то Сремац чинио и и другим својим делима (10), уписане су доминантне карактерне одлике које ће се потврдити њиховим понашањем. Наиме, они су оличење три принципа карактеристична за реалитет у који ће се слава постепено претворити. То је најпре принцип неумереног говора, односно лагања чији је заступник Калча, затим принцип неумереног једења, који представља Курјак, и принцип неумереног пијења, оличен у Смуку. Сва три принципа присутна су и у самом домаћину Ивку који је, како сазнајемо, и сам склон таквом понашању, али се у том периоду, изложен искушењу неумерености, влада другачије.

Карактеристика ових принципа је прекорачење граница и кршење постојећих правила прослављања крсног имена. Слава се као изузетно свечан дан релативизује, а самим тим се оспорава оно што је карактеристично за њено прослављање: ред и правило. Уместо придржавања реда и поштовања правила долази до изгреда који је, у ствари, само логична последица основне одлике Калчиног причања везане за неумерено ловачко самохвалисање. Његова неумереност изражена је причањем, измишљањем ловачких прича у

којима се, на забаву и увесељавањем својих слушалаца, само-приказује као успешан и славан ловац. Оно што овом јунаку као својеврсном оријенталном бојцу недостаје у реалности, он надокнађује у равни фиктивног, па зато и своје измишљене ловачке пустиловине настоји да прикаже као стварне. Такав Сремчев јунак, који је вином, песмом и причом ублажавао своју тугу и самоћу, постао је омиљен у народу који је у њему препознавао карактеристичну црту свог менталитета.

Та црта оличава принцип неумерености изражен у понашању којим се тежи да се прекораче границе сопствених могућности. Архетипска истоизворност овог хибриса као оличења воље за прекорачењем постојећих граница, као начина самоактуализације и потврђивања себе, испољава се у свом двоструком значењу. У мирним временима, вербално прекорачење границе одводи у нереални свет измишљених догађаја којима се испољава аласонска црта појединца као казивача тих комичних прича у којима се он самопотврђује (11). Међутим, у историјски неизвесним временима, прекорачење граница сопствених могућности доводи до трагичног саможтвовања. Принцип неумерености је, дакле, повод смеху али и узрок трагичних збивања. Док је Сремчев Калча чинио то на шалвив начин, понашањем водећих српских политичара и интелектуалаца почетком двадесетог века, заокупљених реализацијом идеје југословенства, започела је трагична српска прича чији исход није завршен ни почетком трећег миленијума. Овакав образац понашања који карактерише доминацију емоционалног над рационалним омогућује препуштање тренутним задовољствима до самозаборава. Однос према судбини испољава се пркосном агресијом и деструкцијом као начином немирења са њеним фатализмом. Међутим, управо у таквом слободном и разузданом понашању, опијени својом омнипотенцијом и уверењем да могу учинити све, појединци и колектив потврђују своју судбинску задатост.

Принцип неумереног причања и самохвалисања је недовољан и „тражи“ да се исказе и потврди и у понашању других Сремчевих јунака, у њиховом односу према јелу и пићу. Карактеристично за ове јунаке, који лажима и самохвалисањем говоре о својој неактуализованости, је њихово оспоравање правила и реда у циљу самопотврђивања. Неостварени у датим друштвеним околностима, они проналазе начин да задовоље потребу за компензовањем осећања своје инфериорности. Уколико се дубље завири у психу тих јунака, види се да су они у својој тузи, самоћи и жудњи за недостижном лепотом ускраћени за нешто веома битно што њихов убичајени живот сенчи комплексом мање вредности. У равни која омогућује да то своје осећање инфериорности и неактуализованости компензују, они прекорачују постојеће границе и показују своје друго лице. Наглашен значај који својим понашањем дају себи реактиван је и мотивски је условљен њиховим реалним животним статусом.

Идентитет који је у почетку дат, битно се, током неумереног славања, оспорава како би његова латентност дошла до свог

изражаја. Неумереност у причању, једењу и пијењу показује како карадаши могу да у свом говору и понашању прекардаше. Уместо уобичајеног и традицијом утврђеног реда, реалношћу славе преовладава изгред, хаос, лом. Међусобно другарство које спаја јунаке овог Сремчевог дела, долази у искушење у тренуцима када они својом неумереношћу прекрше уобичајена правила понашања. Оно што је, дакле, иманентно Калчином причању, дошло је до изражаја у понашању Курјака и Смука, чиме је славски обред претворен у празнични ритуал.

Уписан у именима, карактер главних јунака ће се потврдити њиховим понашањем којим се, у ствари, исказује суштина доминантног српског обрасца прослављања. У том обрасцу актуализација латентних садржаја омогућује спој паганских и хришћанских елемената, а синкретичком карактеру ритуалне целине даје печат церемонијална димензија тог прослављања и празновања, у чијој сенци остају потиснути, и готово без значаја, етички и метафизички чиниоци (12). За разумевање природе синкретичких целина треба имати у виду не само спој међусобно различитих елемената, већ и однос између културних слојева који представљају различите духовне епохе. У таквом облику и церемонијална доминантна постаје чинилац преобликовања породичне светковине у другачији образац празновања. Значај етичког и метафизичког релативизован је и симболички поништен зарад церемонијалног које, апсолутизујући вредности сада и овде и дајући предност емоционалном над рационалним, ствара амбијент једне другачије социо-културне реалности. Та свечарска реалност намеће правила која поништавају рацио у одмеравању и вредновању људских поступака и дела.

Славско свадбарење

Овакво славље које тежи неумерености, оспоравању и прекорачењу постојећих граница, проистиче из обрасца свадбеног понашања. Посвадбарени аспект славе има у овом делу своју културолошку, религијску и социо-психолошку конотацију. Писац је ефектно повезао неумерену славу и свадбу, показујући њихову блискост и могућност да оваква слава буде и својеврстан увод у свадбу. Оно што је у традицији дозвољено као описани тип неумереног понашања карактеристично је, у ствари, за свадбу, јер је разуданост Ивкових гостију идентично понашању сватова. У сажетом опису свадбе Вук истиче управо такво понашање: „Сватови су толико немирни и безобразни да већ постоји ријеч ‘јао српски сватови’. Побиију кокоши и прасце, покољу ћурке, гуске, патке; полупају судове, покраду (код девојачке куће) кашике и друго што се гођ може понијети; пећ собну (ако им повлади кум) оборе, па изнесу напоље; ђешто (као у Бачкој) извуку кола навр‘ куће, сами точе, сами пију, вичу, лупају (шта вичеш - шта лупаш ти овде? нијеси ти девојку довео) итд.” (13). Свадбарење је доминантни модел слављења и прослављања, па и склоност да се свака свечаност и

прослава претвори у свадбарски обред указује на изражену црту менталитета српског становништва у централној и јужној Србији. Неумерено славље доводи до прекорачења граница и поништавања важећих правила понашања. Уместо поштовања реда, афирмише се право на његово оспоравање и слављење самог принципа неумерености. Посебно изражено у свадбеном обреду, разуздано, расипно и ирационално трошење постало је образац понашања и поводом других празновања и прослављања. На негативне аспекте оваквог начина слављења указивао је Доситеј Обрадовић, али су свештеници непосредно утицали на промену овакве обичајне праксе. Сугестије које су давали народу односиле су се на редуковање неумерених ритуала и рационално понашање (14).

Образац паганског самообнављања

Жив пагански дух Сремчевих јунака, изражен у њиховом говору, веровању и понашању, може се препознати и у данашњем српском менталитету лаког позивања на највише хришћанске вредности да би се оне релативизовале у равни неких других, хришћанству супротних начела, интереса и задовољства. Будући да непридржавање хришћанских правила понашања током славског обреда није санкционисано, добровољност њиховог поштовања подразумева и могућност прослављања на свој начин. Лично и приватно долази се до изражаја и даје печат традиционалној слави, јер образац њеног практиковања није дат као обавезујуће понашање. Без обавезе и да се уздржавају и контролишу своја осећања, учесници славља им се препуштају да би их она одвела у реалитет нижег степена културе. То је место обнављања животне енергије, духовне виталности и постојеће власти.

У том промењеном контексту кардаши оличавају принципе празничне неумерености која не може да се врати на уобичајени начин у ток жељеног реда. Зато Сремац уводи официјелну власт као могући излаз из хаоса. Да би решио свој проблем и истерао неугодне и непристојне госте, Ивко одлучује да затражи помоћ власти. Међутим, и сам представник власти у том амбијенту, одустаје од функције везане за одржавање реда и постаје један од учесника славља. Осим до тада спонтаног пренаглашавања славља, у присуству власти се кршење важећих принципа реда легализује. Учествојући у таквом слављу, власт постаје део неумереног славља и амбијента обнављања принципа постојећег поретка који ће ускоро постати реалност (15). Актуализованим свадбарским хаосом током славе дозвана је, у ствари, и права свадба, којом се, на прикладан и идиличан начин, венчањима и склопљеним браковима завршава ова свечаност.

Будући да се преношењем одређеног обрасца понашања менталиет исказује дугим трајањем, несумњиво је реч о принципу који у нашем културном реалитету има посебан значај. Зависне од прилика у којима се формирају, одређене психичке црте, променом околности и саме се мењају, губе се и понекад претварају у своју

супротност. Како се социо-културне промене одражавају са извесним закашњењем у менталитету становништва, обрасци старог понашања успоравају ове промене а поједини њихови елементи оличавају овај принцип препознатљив и у психологији данашњих људи овог града.

У свакодневном и празничном животу људи, у варошима југа Србије, сачуване су одређене карактеристике оријенталне културе присутне у њиховим етно-психолошким одликама. У нарави ликова из овог Сремчевог дела огледа се менталитет житеља ове средине. Њихова склоност да у веселу покажу своју неумереност и жестину, идентичну оној која се приписује Динарцима, има за последицу поништавање постојећег реда и актуализацију ритуалног хаоса. Ови елементи слављења и потичу из архаичног обрасца празновања који је у древним друштвима и традиционалним заједницама имао функцију самообнављања. Како се друштвене границе могу прећи некажњиво само у време празничне суспензије важећих правила и закона, изгреднички поступци ван тог контекста добијају значење прекршаја. У надимцима актера збивања описаних у Ивковој слави дата је и наговештена могућност њиховог неумереног понашања које ће и довести до кршења друштвених правила гостопримства и варошке пристојности. Жељни аутентичног искуства они прекорачују границе постојећег реда и поретка ствари, па се неумерено славље у климаксу догађаја претвара у слављење неумерености. Покушај трансцендирања себе, започиње и завршава извртањем стварности којом се прелази у једно другачије стање карактеристично за лиминалну фазу свадбеног обреда. Тиме је актуализован обред и покренут механизам прелаза актера ових догађања обједињених учешћем у неумереном слављу у једно ново, самообновљено друштвено стање. Завршетком оваквог прослављања двема свадбама, окончан је тај, у ширем смислу схваћени обред, којим је потврђена промена а тиме и дубљи смисао овог неумереног славља.

Напомене

1. Upor. S. Greenblatt, *Renaissance Self-Fashioning: From More to Shakespeare* (1980), *Shakespearean Negotiations: The Circulation of Social Energy in Renaissance England* (1988); П. Џацић, *Homo balcanicus, homo heroicus I–II*, Сабрана дела Петра Џацића 8–9 том, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1995; В. Стојанчевић, „Стеван Сремац о етнопсихичким карактеристикама и менталитету људи наших крајева“, *Гласник Етнографског института САНУ*, књ. XXX, Београд 1981, 19-40; 3. Константиновић, *Литерарно дело и национални менталитет*, Народна књига, Београд, 2006.

2. Указујући управо на ту димензију књижевног дела, Андрић вели: „Тенденције које се јављају у књижевности утичу на развитак друштва, али само онда када су оне одраз сличних, још

недовољно изражених тенденција које већ постоје и дозревају у друштву. Појаве и правци у књижевности пре свега су слутње и наговештаји онога што живот спрема за сутрашњицу. Они објављују и на неки начин утврђују и освештавају оно што тек дозрева у људским односима, јер књижевност често износи на видело оно што још невидљиво клија у духовима и што ће у нараштајима који долазе цветати јавно и давати углед лицу земље.” - И. Андрић, „Црна књига“, Свеске, Просвета, Београд, 1982, 11.

3. На основу Сремчевих записа и превода народних прича о Насредин-хоџи, наши људи из различитих средина прихватили су и преобликовали овај лик типичног шаљивџије у складу са својим менталитетом. Замењиван и поистовећиван са познатим ликовима Ћосом, Ером или Лалом, поменути оријентални лик подстакао је архетип који се у различитим срединама испољио у својим варијететима. - Упор. З. Константиновић, *ibid*, 113-114.

4. С. Сремац, *Нишка ѓроза*, приредио Г. Максимовић, Просвета, Ниш, 2003. - Кроз Ниш је Сремац прошао учествујући у ослободилачком рату 1878, а већ октобра наредне године, на сопствени захтев, долази у овај град у којем ће службовати као професор новоотворене гимназије. Тадашњи двадесетчетворогодишњи студент књижевности био је у звању суплента, а запошљава се захваљујући свом ујаку који је тада био министар просвете и образовања. У Нишу је Сремац радио једанаест година, потом је две године службовао и у Пироту, а затим је прешао у Београд где је завршио књижевност и наставио свој књижевни рад. Дела инспирисана животом и обичајима становника старог Ниша вредносно су најзначајнија у целокупном његовом опусу.

5. Сремац је *Зону Замфирову*, приповетку-роман из нишког живота у 22 поглавља, написао на основу мотива, односно фабуларног предлошка везаног за стварни догађаја који се десио у Приштини. О том догађају Сремца је обавестио Бранислав Нушић, који није могао, због личног познанства са породицом у којој се то догодило, да га и литерарно обради. Уместо Нушића то је, дакле, урадио Сремац, који је збивање преместио у Ниш. Догађај који се десио на једном месту могао је снагом пишчеве имагинације да се ситуира у други амбијент и добије аутентично уобличење које је уверљиво одражавало и сам дух средине у који је смештена радња.

6. С. Сремац *Ивкова слава*, у *Нишка ѓроза*, 20-120.

7. Писци на размеђи 19. и 20. века, нису имали довољно јасну представу о жанровској разлици између приповетке и кратког романа, Сремац је приповетком назвао своје дело *Ивкова слава*, али су потоњи истраживачи уочили да је оно, у ствари, роман. Аргументима да је ово дело роман припадају и докази о кумулативном приповедању које ствара утисак да је реч о прелазној форми између приповетке и романа.

8. Упор. Р. Микића, *Посиуџак карневализације - увод у њоеџику Ранка Маринковића*, Завод за издавачку делатност „Филип Вишњић“, Београд, 1988. Аутор у овом делу осветљава управо с овог аспекта прозу Ранка Маринковића.

9. Упор. Б. Јовановић, „Крсна слава“, у књизи *Приватни животи код Срба у деветнаестом веку*, прир. А. Столић и Н. Макуљевић, Кlio, Београд, 2006, 593-607.

10. На пример у роману Поп Ђира и поп Спира, надимци појединих ликова упућују на њихово порекло, подсећање на породично искуство, које несвесно обележава и њихово понашање и њихову судбину. Упор. З. Константиновић, *Ibid*, 117.

11. На примеру књижевног лика Кањоша Мацедоновића С. Митрова Љубише и личности Петра Зановића, Петар Џацић је осветлио феномен аласона у српској књижевности и култури. Упор. П. Џацић, ибид.

12. С. Тројановић, „Ускршњи обичаји“, *Политика*, 29. април, Београд, 1921.

13. В. С. Карацић, *Српски рјечник*, Просвета, Београд 1969, под: *Женидба*, 172.

14. В. Бован, „Утицај српског свештенства на измене свадбених обичаја Срба на Косову крајем XIX и почетком XX века, према записима Дене Дебељковића“, *Косово и метохија у светлу етнологије*, Етнографски музеј у Београду, Музеј у Приштини (са измештеним седиштем), Центар за очување наслеђа Косова и Метохије - MNEMOZYNE, Београд, 2004, 145-147.

15. Овим је изражен и пишчев политички став, али и његов однос према традицији и постојећим институцијама. Његово поверење у власт исказаће се коначним успостављањем реда након интеракције приватног и јавног, индивидуалног и друштвеног.

Ристо ТУБИЋ

ПОЧЕТАК КРАЈА АМЕРИЧКЕ АРОГАНЦИЈЕ

Није нимало једноставно да се, у овом часу, објасни чињеница како се један такорећи „политички патуљак“, председник Боливије Ево Моралес, толико „охрабрио“ да је на последњој дебати у Генералној скуптини УН-а скресао у брк америчком цину (САД-у) то како је дошло до „устанка против капитализма, најгорег непријатеља човечанства“. Управо је та дебата, која се поклопила са крахом на Вол Стриту, на драстичан начин показала колико се свет ослободио страха од САД-а. А тај Вол Стрит је, у ствари, симбол капитала, финансијске моћи, богатог света, насупрот Мејн Стриту као симболу главне улице, потрошачког друштва, тј. робних кућа, где обичан свет ради и троши паре. Његов крах, према несумњиво добро упућеним експертима, крах тог данас већ фамозног Вол Стрита, представља више од финансијске драме неокапитализма која је претила и прети планетарном катастрофом.

Визија индијанске њорочице „Вајџрено Око“

И ето одвећ наметљивог питања: У чему би се и како би се могла очитовати та катастрофа, колико год да при том, знамо колико је то веома тешко, у принципу, немогуће, предвиђати, а камоли још и детаљније описивати? А ако је реч о финансијским кризама, можда је наша немоћ предвиђања понајвећа. Ево и поруке француског социолога и универзитетског професора Бригите Орфали: „У кризи лудих крава могли смо да се уздржимо од једења говедине. Пред опасношћу од заразе сидом, можемо да се штитимо. Овде, осим подизања свог новца из банке или окретање леђа у ишчекивању да вредност акција на берзи порасте, нема других могућности.“ Због непредвидивости и хировитости берзанских токова, све је такорећи у божјим рукама. И то са обе стране Атлантика, ма колико се Европа упињала у нади да је повукла потез који би могао да означи почетак краја кризе.

У даљем току нашег разматрања можда идемо предалеко и застрашујуће радикално, ако читаоца упутимо на далекосежну виз-

ију будућности пророчице „Ватрено Око“ из индијанског племена Кри, која је средином минулог века предсказала лоше вести: „Због похлепе белог човека доћи ће време када ће Земља бити опустошена, шуме уништене, воде црне, рибе отроване, дрвеће сасушено, човечанства, оваквог каквог данас познајемо, неће више бити... Тек тада открићете да новац не можете да једете, пијете и дишете.“

Но, пророчица не би била то што јесте без тих и таквих визија, било оних одвећ суморних или, пак, оних из утопија односно секуларних религија – одвећ оптимистичких: замишљање савршеног света лишеног зла и конфликта. Али није реч само о томе.

Реч је, заправо, *grosso modo*, о капитализму и скептицизму, најпре о томе како се Американци питају зашто морају плаћати толико велики новац да би спречили урушавање привреде, а при том мало ко и помиње, како увиђа Ф. Фукујама, једну мање опипљиву, али потенцијално много већу последицу по Америку, а то је штета која ће бити нанета „бренду“ Америка. Фукујама је професор на америчком Џон Хопкинс универзитету, иначе добро познат по његовој расправи од пре двадесетак година *Крај историје*, данас нема особито ведру визију за будућност данашњег света. Уверава нас, наиме, како испод површине кризе ферменџује опште огорчење јавности; предвиђа да ће се крах Вол Стрита прелити на улицу. При том Фукујама наговештава и једну добру вест, а она се тиче светске позиције САД-а, које, како вели, *глобално*, неће више уживати хегемонско место какво је заузимао до сада, истичући како ће „америчка моћ да обликује светску економију преко својих комерцијалних уговора, ММФ-а и Светске Банке бити редукована.

Уз све то, овај амерички теоретичар јапанског порекла, покушава да целу ствар објасни из нешто ширег аспекта. Најпре тврди како су идеје један од најважнијих америчких извозних производа; нарочито су, каже, две идеје доминирале глобалним начином размишљања од почетка осамдесетих година када је за председника изабран Роналд Реган. Прва је извесна визија капитализма према којој су ниски порези, блага правила и смањена управа најбољи мотор привредног раста. Друга је била идеја о Америци као *промотеру либералне демократије* у свету, која се сматрала најбољим начином за стварање просперитетног и отвореног међународног поретка.

Али оставимо, за тренутак Фукујама, а погледајмо шта у контексту ове тематике каже познати аутор Кристофер Керол: Како се, вели, двадесети век губи у даљини, све више се стиче утисак да је, у добру и злу, манифест који је одредио наше доба био дело Милтона Фридмана „Капитализам и слобода“. Али снага те књиге изворно је потицала од оштре независности од тадашњих општеприхваћених начела. Фридманов глас је, заправо, био *скептични дашак свежег ваздуха* у време када је преовладавало становиште које је било својеврстан псеудосоцијализам, што је подразумевало непризнавање запањујуће снаге тржишта да оствари

жељене циљеве. И шта се догађа?

Данас, пише Керол, владајућа републиканска идеологија јесте својеврстан *псеудофридманизам* који сматра да тржишта не могу учинити *ништа лоше* онда када су препуштена себи самима. Можда је дошло време за још један *дашак свежег ваздуха*. И додаје: „Књига за нову епоху тек треба да буде написана, али ја сам већ предложио наслов: *Кайиџализам и скејџицизам*.“ И, уз то примећује: Скептицизам можда неће бити радо прихваћен као слобода, али то је нешто што је требало да више користимо у неколико протеклих година, закључује Керол.

Фукујама је, по свој прилици, добро простудирао Фридманово дело *Кайиџализам и слобода*, што се, чини ми се, најбоље види у његовој књизи *Крај историје и последњи човек*, нарочито у њеном четвртм (Прескакање Родоса) и петом (Последњи човек) поглављу¹. Тајна огромног Фукујаминог публицитета вероватно се крије у томе што је он успео да традиционално филозофско питање: има ли историја свој прогресивни правац развоја и отуда своју иманентну сврху, доведе у везу, на веома провокативан начин, са актуелним збивањима која су за последицу имала радикалну измену глобалне идеолошке географије, то јест пад светског система који се заснивао на биполарној дистрибуцији моћи².

Модели Кине и Русије изгледају све привлачније

Тај, несумњиво, завидан публицитет Фукујама је најпре стекао објављивањем своје невелике расправе под провокативним насловом *Крај историје?* у америчком часопису *National Interest*. О каквом се крају ради, крај чега? Нипошто не о крају историје као објективном, стварном догађању (*res gestae*) како су многи дилетантски помислили, далеко, дакле, од апсурдног појма краја историје као остварења „царства божијег на земљи“, односно краја свих зала и свих људских конфликта. Реч је, заправо, о Фукујамином ставу да су основни принципи либерализма, како на економском тако и на политичком плану, тријумфовали или боље рећи да се налазе на путу победе, чиме се, наравно, не тврди да ће сва друштва света постати успешна либерална друштва, нити да више неће бити нелибералних друштвених поредака – ови последњи само неће бити доминантни јер су либерални пореци бољи и ефикаснији³.

С тим на уму, за Фукујама је баш данашња финансијска криза, крах на Вол Стриту, био и остао изненадан и не мали изазов: оцењује да је тешко утврдити колико су оне две, малопре поменуте, идеје, боље рећи карактеристике, *америчког брэнда* дискредитоване.

---

¹Упор. Ф. Фукујама, *Крај историје и последњи човек*, ЦИД – Подгорица, Роџунов – Бања Лука 2002, превели Бранимир Глигорић и Слободан Дивјак.

²Исто, С. Дивјак, стр. 6

³Исто, стр. 7-8.

Изричито каже: Од 2002. до 2007. године, док је свет уживао у *периоду раста* без преседана, било је лако игнорисати оне европске социјалисте и латиноамеричке популисте који су амерички капиталистички модел називали „каубојским капитализмом“.

Данас ствари стоје тако да је мотор тог раста, то јест америчка привреда, искочила из шина и прети да са собом повуче и остатак света. Да ствар буде још гора, мисли Фукујама, за то је крив управо *амерички модел*, додајући: Вашингтон није адекватно регулисао финансијски сектор под мантром мање управе. А демократија је укаљана још пре тога. Када је утврђено да Садам Хусеин не поседује оружје за масовно уништење, Бушова администрација је покушала да оправда рат у Ираку, везујући га за ширу „агенду слободe“: промовисање демократије је одједном постало главно оружје у рату против тероризма. Али америчка реторика о демократији многима у свету звучи као изговор за фаворизовање америчке хегемоније. Одлука коју сада Бушова администрација мора донети превазилази излазак из финансијске кризе или кампању за председничке изборе. „Бренд“ Америка, закључује Фукујама, је на болан начин стављен на пробу у тренутку када остали модели, као што су Кина и Русија, изгледају све привлачнији.

Па ипак, све то што Фукујама тврди јесте, додуше, тачно, али, чини ми се, није ништа особито, јер су то мање-више већ поодавно познате ствари, општа места у опсервацијама на Западу. Зато је ту један други, рекао бих, мисаоно природнији Американац: Пол Кенеди, гласовити историчар и филозоф историје уједно. Стога се не треба чудити што му је лондонски *Сандеј тајмс* уступио целу страницу да, под насловом *Да ли је ово крај америчке ере?*, изложи своје виђење ове планетарно актуелне теме. Кенеди је професор историје на Јеилу и аутор бестселера *Усјон и пад великих сила*, као и ништа мање широм глобуса добро познате књиге *Припрема за двадесет и први век*. У њој убедљиво доказује како ће „две главне силе“, секс и наука, тј. демографија и технологија, увести свет у XXI век. Налази да исти они проблеми који су забрињавали Макутуса, данашњи свет прате у далеко већим размерама; бројке су много веће, еколошки ризици кудикамо израженији, демографски проблеми измичу контроли, технолошке опасности такође, док су, како вели, технолошке неизвесности чак немерљиве. Но, вратимо се нашој теми: Како да се, и да ли је то уопште могуће, поврати углед САД?

Најпре, као врстан теоретичар историје Пол Кенеди тврди да оно на шта је његова књига⁴ усредсређена јесте *интеракција* између економије и стратегије, пошто је свака од водећих држава тежила да повећа своје богатство и своју снагу да постане (или да остане) и богата и снажна⁵. Војно, Сједињене Државе и Совјетски

⁴Paul Kennedy, *The Rise and Fall of the Great Powers – Economic Change and Military conflict from 1500 to 2000*.

⁵Исто, стр. XV.

Савез су остале у првим редовима, док су шездесете уступале место седамдесетим и осамдесетим годинама. У ствари, због тога што су обе државе интерпретирале међународне проблеме у биполарним, често манихејским појмовима, њихово супарништво их је водило у стално растућу трку у наоружању, за коју се ниједна од осталих сила није осећала дораслом⁶. Уз то Кенеди тачно примећује како историјске чињенице сугеришу да постоји врло јасна веза на дугу стазу између економског успона и пада једне велике силе и њеног успона и опадања као важне војне силе (или светског царства). Ово не изненађује већ проистиче из две односне чињенице. Прва је – да су економски ресурси неопходни да подрже оружане снаге великих размера. Друга је та да, што се тиче међународног система, и богатство и моћ су увек релативни и као такви треба да се посматрају. Пре три стотине година, пише Кенеди, немачки меркантилистички писац фон Хорнигк приметио је да „то, да ли је држава данас моћна и богата или није не зависи од обиља или сигурности њене моћи, и богатства, већ првенствено од чињенице да ли њени суседи поседују више или мање тога од ње“.⁷ Несумњиво далековид, Кенеди каже:

Although the United States is at present still in a class of its own economically and perhaps even military, it cannot avoid confronting the two great tests which challenge the longevity, of every major power that occupies the 'number one' position in world affairs: whether, in the military/strategical realm it can preserve a reasonable balance between the nation's perceived defence requirements and the means it possesses to maintain those commitments; and whether as an intimately related point, it can preserve the technological and economic bases of its power from relative erosion in the face of the ever-shifting patterns of global production. This test of American abilities will be the greater because it, like imperial Spain around 1600 or the British Empire around 1900, is the inheritor of a vast array of strategical commitments which had been made decades earlier when the nation's political, economic, and military capacity to influence world affairs seemed so much more assured. In consequence the United States now runs the risk, so familiar to historians of the rise and fall of previous Great Powers, of what might roughly be called 'imperial overstretch': that is to say, decision-makers in Washington must face the awkward and enduring fact that the sum total of the United States global interests and obligations is nowadays far larger than country's power to defend them all simultaneously.⁸

„Иако су Сједињене Државе класа за себе а можда и војно, оне не могу да избегну два велика теста који угрожавају *трајност* сваке велике силе која заузима место „број један“ у свестким сферама: да ли у војно/стратешком домену оне могу одржати стратешку равнотежу између потреба одбране како их држава опажа и средстава која поседује за извршење ових обавеза; и да ли, што је у блиској

---

⁶Исто, стр. XXII.

⁷Исто, стр. XXV.

⁸Исто, стр. 665-666.

вези са оним првим, оне могу да сачувају технолошку и економску базу своје моћи од могуће ерозије у суочавању са моделима глобалне производње, који се стално мењају. Ово преиспитивање америчких могућности ће бити озбиљно, зато што је она, попут империјалистичке Шпаније око 1600. или Британске империје око 1900. наследник огромног низа стратешких обавеза које су одређене у претходним деценијама, када је политички, економски и војни капацитет ове нације за утицање на светске послове изгледао много поузданије. Као последица тога Сједињене Државе сада се излажу ризику тако познатом историчарима успона и пада претходних великих сила који се грубо може назвати „империјална растегнутост“; другим речима, они који доносе одлуке у Вашингтону се морају суочити са мучном и трајном чињеницом да је укупан збир глобалних интереса и обавеза Сједињених Држава, сада много већи од снаге државе да их брани све истовремено.“

Испити који очекују Сједињене Државе, писао је Кенеди, док се ближе двадесет првом веку су сигурно застрашујући, можда посебно у економској сфери. Задатак с којим ће се суочавати амерички државници следећих деценија је да уоче да су шири трендови у току и да треба „управљати“ пословима тако да се *релативни* пад Сједињених Држава одвија споро и лагано, а не да се убрзава приликом која доноси само краткорочне предности, а дуговечне губитке. Но, упркос њеном економском и војном слабљену, Америка остаје, по речима Пјера Хаснера, „одлучујући чинилац у сваком типу проблема равнотеже“. Због тога што она има толико моћи за добро и зло, због тога што је она пресудна карика у систему Западне алијансе, и центар постојеће глобалне привреде, оно што Америка чини или *не чини*, много је важније од тога шта остале силе одлуче да чине.⁹

Еволуција ајокалијсе

Горње редове Кенеди је записао пре двадесетак година, а, ево, шта каже у поменутом чланку објављеном пре непун месец дана у лондонском *Сангеј џајмс*: пише да ће Сједињене Државе „још трајати“, али да је „пукотина у империјалној згради видљива голим оком“ и да ће бити крпљена конгресним и председничким малтером да би се „гигантска, дебалансирана грађевина одржавала усправно за неко време, али дубинска пукотина остаје испод закрпе“.¹⁰ И наставља: залазак САД-а и буђење вишеполарног света је будућност. Чињеница је да су се среле две битне компоненте: једна је оно што Кенеди назива „америчком политичком неодговорношћу“, а друга, оно што се означава као глобална геополитичка мена (Русија, Кина, Индија, Бразил...). Сустрет те две компоненте води ка свету који је

⁹Исто, стр. 691-95.

¹⁰Упор. Д. Лукић, *Печаш*, бр. 34, 17. октобар 2008, стр. 43.

већ сада „далеко теже место за САД“.

Великим империјама (отоманска, хабсбуршка, британска) требало је времена да колабирају. САД је још супер сила на коју отпада 20 одсто светске производње и 50 одсто средстава која се у свету троше на војску. САД ће се, у томе се слаже и Кенеди, срушити попут осталих империја, изнутра. У есеју „Еволуција апокалипсе: Обрушавање империје“, социолог и политиколог Карол Брује пише да крах америчког и глобалног система није изненађење за оне који су пратили како су Американци храњени митом да су предодређени лидери света, а на унутрашњем да живе у свету демократије и слободе.¹¹

Крах тог модела неокапиталистичког система, како се чини, није последица финансијског колапса, него „истрашене“ политичке способности Вашингтона да другим државама прописују шта треба да раде и како треба да се понашају. Дефинитиван губитак политичке (пре)моћи и утицаја узрокован је низом фаталних промашаја и авантура америчке политике, од Буша Сениора (бившег председника САД-а и његовог „новог светског поретка“) до актуелног председника Буша Јуниора с његовим проблематичним ратним авантурама у Авганистану где Буш ризикује да најмоћнија сила света, НАТО, како примећује „Шпигл“, доживи први пораз, у Ираку.¹²

У тексту из *Los Angeles Times*-а под насловом *САД – како њоврајшии углед*, каже се да је Бушова администрација по свим мерилима достигла нове дубине откривајући колико САД могу лоше да стоје на међународној сцени. Оне игноришу УН, исмевају климатске промене и дозвољавају да се у Јужној Америци антиамериканизам продубљује и шири. С оправданим разлогом Америка је напала Авганистан, али је онда дозволила да сукоб ескалира. Напала је Ирак под лажним изговором и успела да разбесни муслимански свет и људе свих вера који слободно мисле.

Међутим, истиче се даље у том тексту, њена највећа грешка је била у одбацивању америчких вредности у лоше осмишљеном покушају пројектовања америчке моћи. Данас ова нација поседује више војне моћи него што је икада било окупљено под заставом било које државе, али Осама бин Ладен и даље слободно шета и тако доказује да и сила има границу. То је горак подсетник онога што сви инуитивно знамо: истинска снага ове земље није у њеној сили, већ у способности да надахњује и предводи.

САД су израсле у светску доминантну силу после Другог светског рата и у победника у Хладном рату, јер оличавају слободу свести, слободу ојачану уставом. Председник се бира већином гласова, а посвећеност грађанским правима штити мањину – интегрисали смо школе, проширили право гласа, дали права сиромашнима. Ови потези нису прошли незапажено у свету. Прво су

---

¹¹Исто, стр. 49.

¹²Упор. М. Стојановић, *Печай*, бр. 33, 10. октобар 2008, стр. 47.

се савезници, а онда и скептици, окренули од комунизма ка слободи и људским правима, ка Америци. Током мандата председника Буша млађег напуштене су те вредности у корист оружане предности. Кандидат Буш је обећао скромну спољну политику. Председник Буш је формулисао Бушову доктрину, самопрокламовано право САД да превентивно нападају нације које представљају претњу америчким интересима.

Ове преваре и лукаштине су узеле свој данак. Почетком 2007. Би-Би-Си је јавио да је поверење у САД драстично опало. Само 29 одсто испитаника у 18 земаља сматрало је Америку корисном силом за свет. Ове године, са председничком кампањом и одласком Буша утисак светског јавног мњења о САД се мало побољшао, али и даље само трећина испитаника сматра Америку више добром него лошом.

У закључку овог уводног текста каже се да су Сједињене Државе и раније лоше стајале у очима светског јавног мњења. Добро су, наиме, познати протести у Европи због предлога Роналда Регана у вези с неутронском бомбом и европских захтева да се заустави ширење нуклеарног оружја. Мало ко може да заборави патње које су Американци изазвали у Вијетнаму. Али данашње тешкоће су много комплексније.¹³

Америка је радила све ишћо јој се йрохћело

Њихова сложеност одиста није мала. Не треба се, можда, стога чудити што је и владајућа државна Англиканска црква објавила на сајту текст „Молитве за излазак из садашње финансијске кризе“. Свештеник Сајмон Батлер, капелан у цркви „Свети Цилс“ у Нотингему, био је затечен бројем „младих банкарских професионалаца“ на сајту: „Мој осећај је да је добар део ових људи сада одлучио да ствар посматра са духовне стране, јер материјалне ствари, како видимо, стоје на климавим ногама.“ Молитва је кратка: „Госпoде боже, живимо у данима великих узнемирења широм света; цене расту, банке пропадају, дугови се повећавају, људи губе запослења, крхка безбедност је дошла у опасност. Драги боже, услиши нашу молитву, буди ослонац наше снаге у овом живом песку у којем се налазимо. Буди светло у нашем мраку, Амин“.¹⁴

Има ли излаза и којим путем, у овом часу, Америка да крене?

Независно од „појединости“, пише М. Пантелић, аналитичари истичу да је неопходно да у измењеним светским околностима Америка промени – себе. Ферид Закарија, експерт индијског порекла, препоручује Америци „нову дисциплинованост“, па и самоконтролу, после много година у којима је након распада СССР-а, по свету радила што јој се прохтело „без икакве контроле њене моћи“, што је Вашингтону омогућило да буде „арогантан и

¹³Упор. *Политика* од 24. октобра 2008.

¹⁴Цит. код. Д. Лукић, нав. дело, стр. 43.

непажљив“.

Све анкете показују убедљиво већинско мишљење америчке и светске јавности да се у већем делу Бушове готово осмогодишње владавине, а нарочито од почетка инвазије на Ирак у марту 2003. Америка кретала у „погрешном смеру“. Многи су упозоравали да прогласом „глобалног рата против тероризма“ САД не смеју да запусте други фронт: слободно, поготово берзанско, предузетништво.

Испоставило се, међутим, да се „све скупило“. Рат против тероризма није ни изблиза при крају, а надовезао се, после сужавања грађанских слобода, колапс низа финансијских гиганата, за чије спасавање сада масивно интервенише држава, оспоравајући светињу овдашњег просперитета, неприкосновеност закона тржишта, а уједно потресајући свет који се придружио америчком путоказу.

Америка би да се тако опет искаже као водећи глобални фактор. Тражи светску интервенцију за проблем који се „одавде раширио светом“. То делује, ипак, како добро увиђа Момчило Пантелић, као битна промена: досад је Америка препоручивала, или наметала, свој модел као решења за проблеме других.¹⁵

Приближавајући се средишту наше теме, пада ми на памет наша народна пословица: Како си посејао тако ћеш и пожети. Ово би, чини ми се, могло да важи за политичку стратегију Сједињених Држава за пар деценија ближе, ако не и даље прошлости. Ерик Хобсбаум, наиме, лепо каже: Како је растао јаз између богатих и сиромашних, изгледало је да се поље рада за употребу овакве глобалне моћи повећава, моћи наднационалног одлучивања, које ће сигурно напредовати, и могло се видети како ће функционисати. Оно већ функционише преко глобалних банкарских менаџера у великим међународним агенцијама за давање кредита, које заступају удружена средства олигархије најбогатијих земаља, која обухвата и најмоћније земље. Невоља је била у томе, што су од седамдесетих година, Светска банка и Међународни монетарни фонд, политички подржавани од САД, спроводили политику систематског фаворизовања ортодоксије слободног тржишта, приватног предузетништва и глобалне слободне трговине, што је погодновало америчкој привреди касног двадесетог века исто онако као што је погодновало британској привреди средине деветнаестог века, али не нужно и привреди света. Ако глобално одлучивање оствари свој потенцијал, оваква политика ће морати да се мења.¹⁶

Горње редове Хобсбаум је писао пре двадесетак и више година, а ево и шта је записао једва пре две-три године: Колапсом СССР, Сједињене Државе су успешно дошле на позицију једине

---

¹⁵Упор. М. Пантелић, *Политика*, 24. октобар 2008, стр. 3

¹⁶Упор. Е. Хобсбаум, *Доба екстрема*, Историја кратког двадесетог века 1914–1989, друго издање, Београд, Дерата 2004, превео Предраг Ј. Марковић, стр. 433–434.

суперсиле коју ниједна друга сила није могла нити хтела да угрози. Изненадна појава необичног, суровог антагонистичког разматрања америчке моћи је, заправо, тешко разумљива, тим пре јер се оно не уклапа ни у дуго тестирану империјалистичку политику разрађену током Хладног рата, нити у интересе америчке привреде. Стратегије које у задње време преовладавају у Вашингтону изгледају свима са стране тако бесмислено да је тешко схватити шта им је стварна намера. Али очигледно да је јавно прокламовање глобалне супремације војном силом оно што је у главама људи који тренутно доминирају или барем половично доминирају у креирању политике у Вашингтону. Њена сврха и даље остаје нејасна.¹⁷

Америка је увек веровала да је изузетна

Демонстрација америчке војне снаге нагласила је њену економску слабост. Примећено је да су амерички ратни напор финансирани други, јер Америка није могла да га финансира. Она је гласно најавила да је сада светски и дипломатски посредник. Међутим, ту улогу она није играла као уважени старији, него као сила која користи велики штап али има економске тешкоће.¹⁸

Америка је увек веровала да је изузетна. Могу ићи наруку том веровању усредсређујући своју анализу око три узастопна божија благослова Америци. Ипак, не само да Америка није изузетна, него, чак, америчка изузетност није изузетна. Није, међутим, Америка једина земља у модерној историји чији су мислиоци тежили да докажу да је њихова земља историјски јединствена, друкчија од бројних других земаља на свету. Изузетност је коштана срж скоро свих цивилизација које је наш свет видео.

Амерички дух је, по речима Имануела Валерштајна, дуго био спој *hubris*-а и калвинистичке кривице. Можемо се сетити да су Грци под *hubris*-ом подразумевали претензију људи да буду богови; снажно место калвинистичке теологије је увек било да, ако верујемо да је бог свемоћан логички следи да не можемо претпоставити да је ишта предодређено, јер да јесте ограничило би његову моћ.¹⁹

Уза све то, треба, свакако, казати а можда и пре свега, да је крах Вол Стрита означио историјску сензуру и један од преломних догађаја глобалних размера, раван по значају и последицама паду Берлинског зида: у оба случаја дошло је до рушења једног света и успостављања новог поретка.²⁰

Тај свет чије је рушење у току јесте неолиберализам који после две деценије суровог отока на слободу и људска права, стога

¹⁷Упор. Е. Хобсбаум, *Глобализација, демократија и тероризам*, Београд – Архипелаг 2008; превео Ристо Тубић, стр. 152.

¹⁸Упор. И. Валерштајн, *После либерализма*, Београд – Службени гласник 2005, превео Бранимир Глигорић, стр. 163.

¹⁹Исто, стр. 173.

²⁰М. Стојановић, нав. дело, стр. 46.

и назван „дивљи“ или „каубојски капитализам“, по свој прилици доживљава свој крах. У тој агонији његови апостоли који су бежали од државе као ђаво од крста панично покушавају да нађу спас под државним окриљем. У овом часу пљуште критике са више страна против Американаца који су „испалили“ скоро цео свет кризом на свом финансијском тржишту.²¹

Светски монетарни систем, вели др Мила Алечковић Николић, стварао је количине новца без икаквог контакта са реалношћу и без икаквог контакта са створеним богатством. Данас он има судибну полуделог пацијента. Запад сада може да бира између депресије, циклотимије, параноје и шизофреније, али очигледно је све заједно у дејству. Тежња за монополом и усисавањем капитала читавог света (патолошка мегаломанија) прерасла је у психотично обољење. Систем је једноставно „полудео“, вртећи се ван стварности, јер је виртуелност финансија највише одговарала лоповима и најзадуженијој земљи на свету, САД.

Стога се не треба чудити што земље Латинске Америке, окрећући леђа Сједињеним Државама, праве велике заокрете у спољној политици која је све више окренута Азији и Африци, најављујући добродошлицу социјализму. Финансијски колапс САД-а, чије последице преживљава Европа, не представља значајнију опасност за јужноамерички континент. Талас финансијске кризе, пише Јелена Башић, незадрживо се шири Старим континентом, док Јужну Америку запљускују социјалистичке реформе. И док се из САД-а и Европе напетост ишчекују вести о дебаклу још неке од „поузданих финансијских институција“, из земаља Латинске Америке стижу једино информације о победама левичарских кандидата на изборима, референдумима, а о неком великом финансијском краху у овом региону нема ни помена.

Државе овог континента, чак и оне које се по неком устаљеном шаблону сматрају пријатељима САД-а, попут Бразила и Аргентине имају заједнички став по питању новонастале драме: бразилски председник Лула да Силва изјавио је да је САД крив за глобалну финансијску кризу и оценио да план Владе САД-а за спасавање домаћих банака, вредан 700 милијарди долара, „није фер“ према сиромашним људима, прецизирајући: „Влада и Конгрес САД-а желе да помогну банкама, а не сиромашним људима“, „Због чега дају новац банкама, а не људима који су изгубили куће.“²²

Државе Латинске Америке не сипрају од фијаска на берзама

Бразилска привреда ће судећи према најновијим прогнозама, ове године остварити раст изнад пет одсто, али ће се економска експанзија у највећој латиноамеричкој земљи догодине смањити на

---

²¹Упор. М. Алечковић Николић, *Печаш*, бр. 32, 3. октобар 2008, стр. 39.

²²Упор. Ј. Башић, *Исто*, стр. 42.

око четири процента. Овај, према мишљењу многих, нови лидер региона, водећи светски извозник шећера и грођжа, са око 200 милијарди сопствених резерви, члан је једног од нових центара финансијске моћи под називом БРИК којег, поред њега чине Русија, Индија и Кина.

Западно од Бразила, у Еквадору, председник државе Рафаел Кореа прогласио је победу на недавно одржаном референдуму у којем је тражио подршку за уставне промене које уводе социјалистичке реформе сличне онима које су отпочели његови савезници у Венецуели и Боливији. Није тајна да ће нови устав унети немир међу инвеститорима због повећане државне контроле над монетарном и нафтном политиком земље, чланице Организације земаља произвођача нафте (ОПЕК).

Државе у којима се убрзано врши национализација, попут Венецуеле, не страхују од фијаска на берзама. Стратешка сарадња Венецуеле усмерена је преваходно на Кину и Русију са којима су недавно потписани уговори вредни милијарде долара. Кина ће преузети једно од водећих места на листи купаца венецуеланске нафте 2012. године када ће њен увоз овог енергента достићи милион барела дневно у односу на тренутних 300 хиљада.²³

До краја ове године договорено је и одржавање, у Венецуели, другог Самита земаља Африке и Јужне Америке. Први састанак одржан је у Нигерији пре две године, а циљ је јачање тзв. јужно-јужне сарадње. Јужна Америка се се више окреће ка афричком тржишту, јер је Африка постала предмет интересовања светских сила, с обзиром на то да је највећа количина нафте са средњег истока резервисана за САД, те су нови извори више него неопходни. У сваком случају, како разложно закључује Ј. Башић, јужноамеричке земље пролазе кроз буран период – избори и референдуми показали су тенденцију за променама, жељу за праведном расподелом државне имовине, прекид манипулације од стране САД-а и условљавања њиховим финансијском помоћи, национализују се велике компаније, праве се велики заокрети у спољној политици.

Кључни тренуак губљења оријентира који је обележио (агресивну и милитанту) америчку политику, наступио је с тријумфализмом после победе у Хладном рату. Тај тренутак, пише М. Стојановић, у којем је САД постао најмоћнија сила света, требало је да за сва времена, „зацементира“ администрацију председника Буша, па су стратеги и јастребови у Белој кући и Пентагону смислили фамозну „Бушову доктрину“ војне интервенције, кад затреба и уз флагрантно кршење међународних конвенција и правила, при чему су игнорисани и најбољи пријатељи и савезници. Буш је повукао стављени потпис на оснивање Међународног кривичног суда, одбио да ратификује еколошки споразум из Кјота, једнострано раскинуо уговор са Русима о ограничавању броја (стратешких)

²³Исто, стр. 43.

ракета, поделио земље света на добре и зле, скинуо прашину са готово заборављеног Регановог „рата звезда“, и под изговором стварања „антиракетног штита“ пред опасношћу која, наводно, САД-у и свету прети из Ирана, почео да размешта ракете и радарска постројења готово пред руским прозорима (Чешка, Пољска) и, до жестоке лекције у Грузији, упркос упозорењима, наставио са стезањем НАТО обруча око руских граница.²⁴

Квалитативно нова геополитичка ситуација

У читавој тој констелацији глобалних, и не само економско-финансијских односа и процеса, Русија има, чини ми се, посве јасан и разумљив став. Тачно се, најпре, примећује да је свет ступио у веома важан прелазни период развоја, чији је главни садржај формирање мултиполарног финансијског и економског система, и јачање мултиполарне архитектуре међународних односа у целини, казао је, недавно, руски премијер Владимир Путин.

Путин је на заседању шефова влада земаља чланица Шангајске организације за сарадњу (ШОС) у Атрани, главном граду Казахстана, рекао да на „тектонска“ померања у структури међународних односа указује тренутни неред у глобалној економији и на светским финансијским тржиштима, и да се са свом очигледношћу показала дефектност монополизма у светским финансијама и економског егоизма. „Пред нашим очима формира се квалитативно нова геополитичка ситуација везана за јачање нових центара економског раста и политичког утицаја“, рекао је Путин, додајући да Русија намерава да ради решавања постојећих проблема учествује у измени глобалне финансијске архитектуре, која ће бити у стању да осигура стабилност и просперитет у свету – да осигура прогрес. Према Путиновим речима, дошло је време када решавање светских проблема треба да постане део националних стратегија развоја, што захтева свеже погледе и приступе, као и уважавање интереса, у чему је залог грађења стабилног, демократског и праведног система међународних односа.

А и последњи лидер СССР-а Михаил Горбачов у интервјуу шпанском *El Paisu* казао је скоро да се може веровати у одговорну Русију, ако се третира као равноправан партнер. Имамо, вели, искуства, историју, потенцијал да се такмичимо у свету; нећемо играти на туђу музику; свеједно да ли се ради о цезу или некој другој музици, Русија има своју музику.

---

²⁴М. Стојановић, нав. дело, стр. 47.

РУСКЕ НАРОДНЕ ПОСЛОВИЦЕ

БОГ – ВЕРА

Бог је у малом, и у великом је Бог.
Божја рука је силна. Божја је рука владика.
Сила Господња у слабости се испуњава.
Што Богу није угодно, није ни погодно.
У Бога је много милости. Бог милошћу није убог.
Божја роса Божју земљу шкropи.
Ако да Бог дан, даће и храну.
Бог је дао уста, неће остат пуста.
Да није Бога, ко би нам помога ?
Ко се у Бога нада, онај не пропада.
Са Богом и преко мора (а без Бога ни преко прага) .
Нужним путем Бог управља. Бог пут показује.
Човек ходи, а Бог води.
Остави ли те Бог, оставиће те и добри људи.
Ко к Богу, к њему Бог.
Ко воли, воли и њега Бог.
Ми са жалошћу, а Бог са милошћу.
Сан је страшан, али је Бог милостив.
С Богом се не спори.
Не својим умом, но Божјим судом.
Бог је дао два уха, а један језик.
Бој се Вишњег, не говори сувишно.
Бог према снази крст налаже.
Једноме Бог дао, другом показао.
Кога Бог воли, оног и кажњава.
Живимо док нам Бог грехе трпи.
Бог није без милости, козак није без усуда: каткад добро,
каткад лоше, свашта бива.
Почетак мудрости је страх Господњи.
С Богом (иди, почињи и сл.)
Бог с тобом (т. ј. опраштам ти, благосиљам, иди, одлази,
опомени се, уразуми се).
Да се молиш, моли се, а рђавих дела клони се.

У Бога се уздај, а и сам не греши!
 Моли Николу, он ће Спасу рећи.
 Без крста, молитве и поја нема ни повоја.
 Прво звоно кад зазвони, оно ђаволе разгони, друго звоно –
 прекрсти се, треће звоно – обуци се (спреми се, иди у
 цркву).
 У храму је светло од свеће, а у души од молитве.
 За Божјим посегнеш, своје изгубиш.
 Не стоји град без светитеља, нити село без праведника.
 Не живи се о хлебу, него о молитви.
 Пости духом, не трбухом!
 Црква је ту, близу, ал ми ноге клизе; на крај села биртија,
 хајдмо, братац, жив ти ја!
 Поп у звоно, а ми за врч.
 Бог види и зна кад ко кога вређа.
 Нема нам поборника какав је (Свети) Никола. Никола на
 мору спасава, Никола мужику кола подиже.

СРЕЋА, СУДБИНА, УСПЕХ

Срећан скаче, а несрећан плаче.
 Половина света скаче, половина плаче.
 Кома чудо, а нама – чедо.
 Један баци – не добаци, други баци - пребаци, трећи баци
 па промаши.
 Срећнику умире непријатељ, несрећноме друг.
 Завидљивца туђа срећа суши.
 Благо и жене – на срећника.
 Богатство и тал само на срећника, а невоља и губитак –
 скоро на свакога.
 Дебело дебло неће на нашу обалу.
 За реп се не држи ако си гриву испустио.
 Тражио дед маму, упао у јаму.
 Туђи петли певају, а нашег пипе напале.
 Кипело је јело, ал је загорело.
 Једва да се пушило, па се и то срушило.
 Срећи не веруј, беде се не бој!
 Није срећа пиленце, да је намамиш.
 Није срећа коњ, па да се заузда.
 Играј на срећу, протраћићеш већу!
 Не иште усуд главе, глава усуд усусрет трчи.
 Беше време, оста време.
 Некад густо, некад пусто.
 Неком чин, неком бљин (колач), а неком клин!
 Неком поп, неком попадија, а неком попова кћи.
 Коњу до колена, а петлу – потоп.
 Хтео је свој Москви капу да смакне, а сад гледа да с живом

главом умакне.
 Смакоше ми главу, ал сачувах капу!
 Да је знао где је пао, ту би сламу простирао.
 Наша је срећа – пробушена врећа.
 Шта год да ухватиш – или је смук или је жеж.
 На јадног Макара све се шишарке котрљају.
 Без памети срећа – поцепана врећа: што нађе, то и изгуби.
 Срећа је пролећна ведрина (не траје дуго и не треба јој веровати).
 Срећа је као сунце – час се осмехне, час се сакрије.
 Срећи се не чуди онај ко се труди.
 Срећа је као птица – где је хтела, ту је села.
 Срећу је лакше наћи него је задржати.
 Срећа је крилата, несрећа саката.
 Срећа се са несрећом у једним саонама вози.
 Срећа брзо одлази, али нада остаје.
 Срећа се у свакога под жуљевима налази.
 И без злата се у радости (срећи) може живети.
 Не уловиш ли караша, уловићеш штуку.
 Суши сено док још сунце сија.
 Не вреди се родити леп, роди се срећан.
 Срећан је онај коме је савест мирна.
 Срећника зову на гозбу, а несрећника на одговорност.
 Срећно дете је срећно и без кошуље.
 Да није било среће, и несрећа би помогла.
 Ко није патио, неће знати шта је срећа.

БОГАТСТВО - СИРОМАШТВО

У богатог телад, у убогог чељад.
 Богатоме је сваки дан пир, а сиромех и на празник плаче.
 Богат сиротом није брат.
 Богат убоготе не верује.
 И хладно, и гладно, и празна торба.
 Богат живи како хоће, а убог како може.
 Богат слатко једе, али лоше спава.
 Стекао богатство – заборавио братство.
 Стечено грехом не подиже дом.
 Сиротиња, мука – најбоља наука.
 Кору хлеба с водом, само да сам с тобом!
 Невесту не краси богатство, него част.
 Беда учи, изобилје квари.
 Хоћеш добро, сипај сребро.
 Кад злато исплива и правда тоне.
 Родитељско богатство је деци казна.
 Јесте туп, ал је кеса ту!
 И сноп, и стог –и све му је мало.

Кад си сит, заборављаш стид.
 Пошљи душу у ад и бићеш богат.
 Богатство те неће у рај увести.
 Ни кола, ни двора. Ни на се ни пода се.
 И бос и наг, али пред Богом прав.
 Босој нози свака чизма ваља.
 Седам села, један во, а то и он го.
 Што пожњели, то појели.
 На убогог и кандило чади.
 Сит крупицом, напиток водицом.
 Не узимај прегршт, узимај прстохват, више ћеш понети.
 Нек је хлеба, зуба ће се наћи.
 Ала су укусне ножице од гуске! - Јеси ли их јео? – Нисам, ал
 деда је гледао док их газда глодао!
 Глад није тетка (колач ти неће понудити).
 Богатство је грех пред Богом, а сиромаштво пред људима.
 Шта му вреди титула, кад је празна шкатула.
 Сав у свили, а трбух цвили.
 Купио бих, купио, али ми се купило иступило.
 Кад се сиромах жени, и ноћ му је кратка.
 Сит гладнога не разуме, сиромах богатога не верује.
 Сит је весео, а гладан нос обесио.
 Хлеб на сто – и сто је престо.
 Сиромаштво није порок.
 Знање је боље од богатства.
 Од сваког по кончић, голоме рубашка.
 Од сваког по мрва, гладноме пирога.
 Мокар се кише, а го разбојника не боји.
 Богатога испраћају да не би пао, а сиромашнога да не би
 крао.
 Убог је потребит у многим, а шкртица у свему.
 Ко много има, хтео би још.
 Ситом мишу ни сало не ваља.
 Не живи се са богатством, живи се са човеком.
 Не живи се с новцима, него с добрим људима.
 Човек треба да је господар свог богатства, а не његов
 слуга.
 Кад је село богато, онда је и град (богат).
 Новац није камен, али на душу леже (душу притиска).
 Ко није задовољан малим, не заслужује велико.
 Зарађена пара довека траје.

ДОБРО – ПЛЕМЕНИТОСТ – ЗЛО

Доброме и Бог помаже. Доброме је и Бог на помоћи.
 Дobar је човек поузданији но камени мост.
 Доброме човеку сваки дан је празник.

Ко добро чини, Бог му добрим враћа.
 Зналац је срце: осећа и зло и добро.
 Добро у ватри не гори, у води не тоне.
 Не хвали се сребром, хвали се добром.
 Добра глава сто руку храни.
 Добро памти, а зло заборављај.
 Од доброг не бежи, а зло не чини.
 Добро је братство боље но богатство.
 Добро дело храни ум и тело.
 Лепа реч је сребро, а добро дело – злато.
 Добро почело већ је пола дела.
 Добро дело само себе хвали.
 Добро се за рђаво не мења.
 И мени је добро дошло, ал ми је кроз прсте прошло.
 Жрвањ сам не једе, а друге храни.
 Добар жрвањ све самеле (а рђав се строши сам).
 Доброме је свуда добро.
 Доброј њиви свак се диви.
 Свакоме добар – себи лош.
 Кљусе ни са златном уздом добар коњ не постаје.
 Добра роба сама себе хвали.
 Овсена каша сама себе хвали, а хељдину (хвале) људи.
 Хвалила се калина: укусна сам с медом!
 Каша се маслом не квари.
 Не хвали ме у очи, не куди ме иза леђа.
 Што ми велиш, нек ми буде, што ми желиш, нек ти буде.
 Добро се прећуткује, а лоше телали.
 Добра је књига, ал су чтеци лоши.
 Пођи за пчелом, части се медом (а балегар ће те до балеге одвести).
 Добра кока једним оком види зрно, а другим на копца мотри.
 Добра је со, али је од пресола – мука.
 Најбоље су вести кад нас зову јести.
 Што се пениш, квас, гори си од нас!
 Добар пас у ветар не лаје.
 Ко се другом смеје, над собом ће заплакати.
 Завидљиво око гледа широко.
 Завидљивца туђа срећа суши.
 Црну душу ничим не можеш избелити.
 На бичу нећеш далеко стићи.
 Рен од роткве није слађи.
 Најгори точак највише шкрипи.
 Кад караван крене уназад, на челу је најгора камила.
 На ружну реч се не базира, лепој речи не дај да те заведе.
 Дао руку, подметнуо ногу.
 Лажа и рђа су исте: гњију.
 Тешко ономе, ко не помаже никоме.
 Од худа семена нема доброг племена.

Чисто се небо не боји ни муње, ни грома.

РАДОСТ – ТУГА – УТЕХА, НАРОДНА МУДРОСТ

Шта имамо, томе се и радујемо.
Радост је друга младост.
Радост подмлађује, а туга постарује.
Од радости и коњ игра, и старац се подмлађује.
Радости без туге и туге без радости нема.
Дан мркне од ноћи, а човек од жалости.
Када имаш не мариш, кад изгубиш, плачеш.
Тужном шала на ум не долази.
И скомрах понекад плаче.
Не постарују године, него мука.
Види му се по очима да у срцу туге има.

СТРПЉЕЊЕ, ТРПЉЕЊЕ

Трпљење и труд све ће сатрти.
Свако хтење тражи стрпљење.
Трпи, козаче, атаман ћеш бити.
Нема злата до тог злата што је прошло испод млата.
Све ће се самлети, прах ће бити.
Ко лагано иде, даље стиже.
Нек и није скоро, само да је добро.
Биће и на нашој (мојој, твојој) улици празник.
И на моје (твоје, наше) окно погледаће Сунце.
Море ће сваки камен да изглади.
Грм дрво не може да заклони.
И у пепелу се искра нађе.
Кад Сунца нема, и Месец светли.
Јутро је мудрије од вечери.
Капља камен дуби.

РАД, ВРЕДНОЋА, ЛЕЊОСТ

Трговац - тргом, поп - грлом, а сељак грбачом хлеб
зарађује.
Мужика не греје кожух, него секира.
Сељачки жуљеви и господу хране.
Камен се уз гору вуче, а с горе се и сам котрља.
Рад воли весеље.
У ваљане главе – сто руку.

Кома пила није мила, није мајстор!
 Рад и руке – најбоље поуке.
 Вредним рукама никад није досадно.
 Очи се страше, а руке врше (посао).
 Игла служи док јој је ушице, човек ради док му је душице.
 Рад и мучи, и храни, и учи.
 Рад мајстора показује (хвали).
 Црн посао (земљоделца), али је хлеб бео.
 Послу време, а забави – час.
 Руке се не цене по рукавима, него по делу.
 Много на уму, мало на гумну.
 Коси коса док је роса; роса спаде, ми с ливаде.
 Рибару киша не смета ништа.
 Ловца девета зора храни.
 Медвед игра, а Цига бакрењаке скупља.
 Један с плугом, седморица с кашикама.
 У мерењу ветра нестаће ти ведро.
 На седам братаца једна секира.
 Завршен дан – секиру у пањ!
 У три двора без топора (секире), једва један, па и он без
 топоришта (држаље).
 Која је рано устала, та је више наткала.
 Ако ћеш да бежиш, немој да лежиш.
 После посла обед слађи.
 Спавај дуго, живећеш са дугом!
 Пресличицу у метличицу, а сама бух у пух (пала у меку
 перину).
 Лењивац лежи, а срећа бежи!
 Да ради – слаб, а једе у сласт!
 Рад новце скупља, а вино их расипа.
 Коња тегљача - сламом, а парадног – овсом (хране)!
 Јеси ли натакао ам? Онда вуци!
 С песмом је лакше радити, а са вољом двапут.
 Са занатом је свуда добро.
 Са занатом ћеш цели свет проћи – нећеш пропасти.
 Ако сејеш густо – неће бити пусто.
 Кад не знаш да везеш златом, онда барем туци млатом!
 Није мука што је посла много, но је мука када посла нема.
 Да ради зна, да седне не уме.
 Не храни пећ, него њива.
 Ко посеје лан, пожње злато.
 Ко се с радом слаже, ни са одмором се не спори.
 Не храни пећ, него руке (рад и труд).
 Не оре свак поље, али свак хлеба једе.
 Ако већ не умеш да шијеш, бар немој да параш.
 Кукавица није јастреб, а неуки није мајстор.
 У рада – зуби, у лењости – језик.
 Један посао други повлачи.
 Један посао ради, а други не квари.

Кад се ради на време, посао није бремене.
Ради брзо, али не на брзину.
Дело није малина, да опадне у лето.
Дело није малина, ни зими не опада.
Кад посао иде глатко, и гледати је слатко.
Посао се мајстора боји.
Кад се мајстор посла лати – и снег гори.
На речима орао, на делу – покисла кокош.
На делу је тако-тако, а на јелу јоште како.
За пијанца се ни са седам рала нећеш наорати.
Ради смело – живећеш весело.
Седморица једног не чекају.
За рубљу рад, за две похвала.
Лењивца и по одећи познајеш.
Лењивца нећеш дочекати, поспанца нећеш разбудити.
Лењивцу је сваки дан празник.
Лењивца леђа не боле.
Лење руке мудрој глави нису род.
Вредан стиже на посао, а лењ на обед.
Код лењивца је тако: дај ми хлеба врећу, а да радим нећу!
Лењивац и у својој изби кисне.
Лењ седећи спава, а лежећи ради.
Лењ три пута иде, а циција трипут плаћа.
Лењивко, ево ти јаје! – А је л ољуштено?
Лежањем град освојити нећеш.
Лежи, моја кудеља, пред тобом је недјеља.
Ко лети пева, ујесен завија.
Около шума, а ми без дрва.

Превела с руског Вера ХОРВАТ

Александар ЗИНОВЈЕВ

ИДИ НА ГОЛГОТУ

(...)

Све је таштина

Проповедник, син цара и цар, рекао је: таштина над таштинама, све је таштина. И још је рекао: све је таштина и мука за дух. Говорио је и много шта друго, конкретно ово: ко умножава знање, умножава муку; мудрац умире једнако као и безумник; све је настало од праха и све ће се у прах вратити. Исти тај Проповедник је рекао и то, да нема ничег новог под сунцем: шта је било, то ће и бити; шта се чинило, то ће се и даље чинити.

Мало ко ће се данас сложити са тим. Треба само да заустиш да је, као, још Проповедник рекао то и то, и одмах ће те неко засути контрааргументима. А авиони?! А космички летови?! А атомска енергија?! А медицина?! А...?! А...?! А...?! И ако се брзо не сложите са својим опонентом, он ће вам набројати сва достигнућа цивилизације за последње две хиљаде година, подсетиће вас на еволуцију и развој, на квалитативне скокове и сличне премудрости којима су му пунили главу од детињства. Ви га слушате и климате главом: да-да, ма јесте. А у себи мислите: све је то таштина, таштина над таштинама и мука духа. Баш то је и говорио син цара и цар Проповедник. Само погледај око себе. Ево, на пример, научник. Потрошио је педесет година живота на то да би унео свој допринос у науку. Ускрађивао је себи такоређи све. Ноћима није спавао. Мучио се. А ко зна за његов допринос науци? Десетак истих таквих несрећника као што је он сам, и стотину лупежа који су живели на рачун науке, украли тај његов допринос и уложили огромне напоре да нико за њега не сазна. А погледајмо сад певача. Гласић - слаб. Слух - да се и не говори. Утегао се у фармерице тако да му се полни орган што боље оцртава. Мумла и кркља у микрофон неке глупости. Млатара свим удовима. А милиони га одушевљено гледају и слушају. Његово име је на свим уснама. Или, да узмемо спортисту. Претрчао је за делић секунде брже неку дистанцу, или је за сантиметар више од других скочио увис или се за пола окрета више од других окренуо

око себе. И сад му је слика у свим новинама и часописима. Моћници овог света сматрају за велику част да се упознају с њим. А ево га борац за бољи живот у својој земљи, који је провео године и године по затворима, осмислио све најважније савремене проблеме и изгубио све што је имао. Сад скита у потрази за послом који ће му омогућити голу егзистенцију. Никад неће имати ништа веће од разговора са нижим официрима службе безбедности. Ево славне глумице која не зна где да потроши своје милионе, и ево друге - непознате, приморане да се понижава пред најништавнијим пробисветима да би зарадила коју пару. А само их погледајте! Та друга је и лепша и талентованија од прве. Али прва ју је предухитрила на путу у режисеров кревет. Послушајте оног чувеног политичара! Чак и у овом и оваквом свету, препуном будала, тешко је наћи будалу која би га превазилазила по глупости. А међутим нема тих новина које би изишле без његове слике, његових речи, његовог макар спомињања. И послушајте овог, сасвим непознатог човека. Какве дубоке мисли! Како тачна анализа ситуације! Како добра предвиђања! Али покажите ми политичара који би макар саслушао његов савет, а камоли да га прихвати! Не памти се оно што је некад било, каже Проповедник, а ни оно што ће после бити неће памтити они који ће потом бити рођени. А Данте? А Шекспир? Па ваљда памтимо њих?! „Ма јесте, памтимо их” - повлађујем. А у себи мислим: ко памти, како памти и зашто памти? Не памти их због њих, него због себе. А заправо их не памти уопште, него се прикрива успоменом на њих и експлоатише је. Шта је брига овог овде Иванова за Шекспира?! Он не разуме Шекспира, не воли га, Шекспир му је досадан, кад говори о њему - говори глупости. Али важно му је да се пришалта Шекспиру, да би сви видели да он није обичан Иванов, него Иванов који се бави Шекспиром и који га је чак у понечем и превазишао. Не памти се оно што је било - у праву је тај син цара и цар Проповедник. Све је само таштина и мука за дух.

А шта ако ниси имао среће да се не родиш и ако си спознао да је све таштина? И чак и у томе, то јест у формулацији проблема, Проповедник је био у праву: нема ничег новог под сунцем. И у решавању тог проблема ја се, уопште узев, угледам на њега. Не треба учествовати у испразној животној ускомешаности, треба остати по страни и ником не сметати. Али ја нисам син цара и нисам цар. Ја сам човек с краја двадесетог века, који живи у савременом сложеном и грозничавом друштву. А ту већ није тако једноставно остати по страни.

Таштина над таштинама

Проповедник рече: све је таштина и духа мучење,
 Али другачије види свет данашње поколење.
 Оно за живот формулу има ину
 И стрмоглавце се баца у светску таштину.
 И ни најмање оно нема слуха
 За то, да постоји тамо нека мука духа.

Напротив, осећа само муку тела
Када главиња без мисли и без дела.

Све је таштина

- А ја не видим у томе никакав проблем - каже ми један од мојих ученика. - Нека је све таштина и ташта ускомешаност! Зашто бисмо је избегавали? Ја лично сам чинио и чинићу супротно: зарањам читав у ту ташту ужурбаност и предајем јој се у потпуности. Свађам се и мирим са комшијама. Сплеткарим са колегама. Ратујем са женом и децом. Ако ми се укаже прилика да попијем или да се проведем са женама, не оклевама... Укратко, мени се та таштина баш допада и не треба ми никакав другачији живот. Хоћу само да што дуже останем у тој таштини и што више узмем од ње. Узети од живота максимум могућег у мом положају - ето, то је мој животни циљ. Кажу да ти учиш томе људе. Па хајде, научи ме! Хоћу на властитим ногама да стигнем до властитог гроба, и хоћу да на том путу имам посла са женама до последњег дана, хоћу добро да се проводим, хоћу да преварим и искористим свог ближњег... Уопште узев, хоћу да живим. Учи ме!

И ја га учим. Свакога учим ономе, што жели да научи. Најважније је сазнати шта човек жели у души и научити га томе. А сви који ми долазе по савет желе управо таштину и таштину над таштинама.

Онај што је хтео да узме од живота максимум могућег желео је заправо смешно мало. Његове представе о „максимуму могућности” биле су тако примитивне, да сам га ја без пò муке могао научити како да узме више. Али нисам то учинио, јер би тада он схватио да је читав његов живот таштина над таштинама, и патио би све до гроба.

Не учи људе више од онога што сами траже!

Професија Учитеља праведности је вишестрана. У наше време она је много сложенија него у време Исуса Христа. У његово време, на пример, још није било таквих вечних, општељудских проблема какви су касније оличени у проблемима Хамлета, краља Лира, браће Карамазов, Дон Жуана, Печорина, Обломова, Моцарта и Салијерија. А уосталом, какви су то вечни проблеми ако их тада још није било? Можда Исус једноставно није био довољно начитан и није знао за њих? Ја сам, пак, осим функција које делим са Исусом, дужан да решавам и те у принципу нерешиве проблеме. И то, не да их решавам за славу и богатство, него за чашу вотке, за бљутав обед у прљавој мензи.

Вечни проблеми! Колико паразита живи на њихов рачун! Ти проблеми су нерешиви, и зато су вечни. Нерешиви су не зато, што су изванредно тешки, него зато што их једноставно нема. То су фиктивни проблеми. Реални проблеми су банални. То практично и нису проблеми, пошто њихово решење долази заједно са њима и не мучи ум. Живот се, уопште узев, састоји од баналности. А ми у својој машти уздижемо неке од њих на ниво епохалних и чак божанских

проблема.

И, осим тога, колико често се пред човека поставља проблем уздигнут у ранг „вечног“? Колико људи се рађају као краљеви, принчеви или барем велепоседници? Колико од тих срећника успева да сазри до „вечних“ проблема? А ако ниси ни принц, ни краљ, ни генерал ни неки други изабраник судбине, да ли ће се човечанство обазирати на твоје сумње у жену, на твоје тричаве „бити или не бити“, на твоју огорченост поводом деце? Реални проблеми се јављају свима и стално. Али, понављам, они су банални, чак и немају форму проблема. Ево вам неколико карактеристичних примера.

(...)

Принципи исцелитеља

Сви остали исцелитељи руководе се следећим принципима. Треба умети изабрати болесника и болест. Не бирају тебе они којима треба излечење, него ти њих. Бирај лако излечиве или умишљене болеснике, као и оне који ће оздравити и без тебе. Буди вешт у приписивању себи онога што се поправило само од себе или што су поправили други. Ако је болест тешка или неизлечива, одустан. Изговор је лако наћи. Ако не можеш да одустанеш или си погрешно у избору болесника (у дијагнози), гледај да избегнеш разглашавање свог неуспеха и да пребациш кривицу на околности, на друге, на самог болесника. Дај болеснику такве савете којих се неће моћи придржавати - одличан трик који увек успева. Потруди се да водиш лечење тако, да се пацијенти и сами плаше разглашавања. Са те тачке гледишта најбољи пацијенти су одговорна лица.

Све што је речено довољно је за закључак: у професији исцелитеља главна ствар је дијагноза. А за дијагнозу је потребно имати пет посто искуства и интуиције и деведесет пет посто обавештености. Дијагностика исцелитеља се пре свега и највише сасоји у прикупљању података о здравственом стању становништва. А затим треба навести погодне болеснике и „болеснике“ да се обрате исцелитељу. У ту сврху наш водећи исцелитељ има картотеку са десет хиљада имена - на неки начин је постигао да му све градске болнице дају информације о здравственом стању становништва. Осим тога, он плаћа десетак агената који му доводе пацијенте.

Међутим, ја не припадам тим и таквим исцелитељима. Ја лечим, а да ни сам не знам како и зашто долази до излечења. Чак не толико да лечим, колико присуствујем излечењу и својим присуством олакшавам излечење.

(...)

Ја и Исус

Понекад ми моје разлике у односу на Исуса изгледају значајније од сличности. Просудите сами.

- Клањај се само своме Богу - позива Исус.
- Не клањај се никоме, јер си управо ти сâм Бог - позивам ја.
- Не заклињи се - каже Он.
- Заклевши се, држи реч - кажем ја.
- Не брани се од зла - каже он.
- Брани се - кажем ја.
- Опраштај људима њихове грехе - каже Он.
- Ниједан грех се не сме опростити - кажем ја.
- Не сабирај себи блага на земљи, сабирај их на небу - каже

Он.

- Сабирај блага у себи самом - кажем ја.
- Молите - каже Он.
- Не молите - кажем ја.
- Све што хоћете да вама чине људи - чините и ви њима - каже

Он.

- Поступајте са људима у складу са својим принципима, али не очекујте од њих исто, то јест, не очекујте да они поступају са вама у складу са вашим принципима - кажем ја.

- Уђите на уска врата - каже Он.
- Уђите на било каква врата - кажем ја - јер онај ко улази не зависи од врата.
- Не треба здравима лекар, него болеснима - каже Он.
- Лекар је пре свега потребан здравима - кажем ја.
- Ко није са мном, против мене је - каже Он.
- Не приморавај никога да те следи - кажем ја.
- Добро долази од доброг, зло од злог - каже Он.
- Оцена добра и зла не зависи од њихових узрока и извора -

кажем ја.

За све ће морати да се плати по смрти - тако можемо схватити Његове идеје.

Награда за живот је сам живот, казна за живот је смрт - кажем ја.

- Царство Божије је награда за праведност - каже он.
- Праведан живот је сам по себи награда за праведан живот - кажем ја.

Бог је твој највиши судија - то је смисао Његове идеје.

Ти си сам највиши судија својих поступака - кажем ја.

Он је позивао људе да га прате, а ја кажем: нека свако иде својим путем, нека се наши путеви састану, и ја ћу бити са вама. Ја се нећу узнети на небо. Ја ћу до краја остати међу вама, мало познати и јадни проповедник, који учи срећи друге, будући сâм дубоко несрећан.

(...)

Душа

Ја полазим од чињенице постојања душе и не тражим јој научно објашњење. То је одређана датост коју спознају одређени

људи и која им је очигледна. Ако човек запази у себи постојање душе, онда му и не треба посебно објашњавати шта је то душа. А ако не запази, онда му се никако и не може објаснити шта је то душа, исто као што се слепом човеку не могу објаснити осећања која изазива светлост, а глувоме - звук. Душа је нешто налик шестом чулу.

Ако си осетио у себи душу, то јест доживео озарење, онда знај да ти је судбина дала највиши дар од свих замисливих дарова битка. Поседовање душе је највиша срећа. Чувај тај дар, чувај га у његовој чистоти, јачај га и обогаћуј својим будућим подвижничким животом. Не мењај тај дар низашта друго, јер ће замена представљати губитак за тебе. Све остало је у поређењу са њим само прах, само таштина. Заборачи путем на који те зове најлепши дар, па ћеш се и сам уверити у то.

Неки ово сматрају психичким оболењем. Нека је и тако. Онда је то такво оболење које је драгоцене од здравља.

Ја одбацујем душу као неку идеалну и недоступну посматрању супстанцу, сматрајући је не мање датом реалношћу него што су то они објекти које проучава наука. Душа је доступна посматрању. Њу осећа човек који је поседује, а за друге се она испољава у његовом понашању. Ја такође одбацујем душу као нешто одвојиво од тела и способно да постоји изван њега и независно од њега. Душа је способност тела, стање тела. Овим ја желим да изменим сам приступ појавама духовности, који нам је наметнула традиционална филозофија са својим бесмисленим супротстављањем материјалног и идеалног. Ја тврдим да постоји нека интуитивна, искуствено дата душа. Одакле се она појавила - то није наша ствар. Покушаји да се она објасни са некакве историјске тачке гледишта осуђени су на пропаст, јер се притом не открива ништа по самим правилима историзма. Та основа сама представља почетак пута, а не завршетак нечег другог. Она је апсолутни почетак. Она или постоји, или је нема.

Да ли је душа смртна? Тело је смртно, али појмови смрти и бесмртности бесмислени су кад је реч о души. Душа није нешто што живи у времену. Душа је неко бескрајно и нетекуће стање. Условно се то може назвати оријентацијом на вечност. Душа није оријентисана на време и његов завршетак.

Моје учење је учење о души, о душевном здрављу. Оно даје одређен поглед на душу и све што је са њом везано, као и скуп одређених правила понашања човека у свим замисливим животним важним ситуацијама.

Душевност се изражава кроз поступке људи. Постоји душевна оцена људских поступака, која се разликује од других видова оцена. Она се реализује у терминима добра и зла. Са те тачке гледишта душевност се такође може посматрати као способност да се разликује добро и зло, као настојање да се чини добро и стане на пут злу, као способност да се човек радује добру и жали због зла.

Стање душе (или душевно стање човека) није ствар медицине. Душевне болести се не лече лековима. Оне се лече само речју и делом - речју, оваплоћеном у делу, или делом, израженом речју. Са

те тачке гледишта душа је јединство речи и дела.

Боџ

Питање о постојању Бога није проблем за опанцизам. Бог је овде допуштен, то јест, постојање Бога није ни обавезно, ни искључено. Појам Бога је вишестран и вишезначан. Биће које овај појам означава допушта се у разне сврхе. Какво је то биће? То је биће варирано у широким границама. У горњој граници допуштености то је апсолутно, вечно постојеће и независно од било чега, свемогуће и свезнајуће биће. На доњој граници допушта се само мисао о њему. Унутар тих граница су разни степени Бога. Овде, на пример, међу Божије атрибуте могу бити укључени постојање, способност да се све види, способност да се помаже и кажњава. Чак и најмања допуштеност Бога корисна је за човека. На пример, човек се тако више не осећа апсолутно сам. Обраћајући се Богу, човек мобилише своје унутрашње снаге у циљу савладавања тешкоћа. Вера у Бога не значи и обавезно веру у његово постојање. Вера је одређено душевно стање човека. Могућа је и ситуација да човек верује у то, да ће му Неко помоћи у тешком часу, а да не верује у то, да тај Неко заиста постоји. Вера у Бога је човекова способност да доведе своју душу, а преко ње и своје тело, у стање које највише одговара датој ситуацији. Вери није неопходно ни објашњење, ни потврда, ни обећање, ни казна, ни страх - није јој неопходно ништа. Вера, уопште узев, нема никакве основе. Неко је изрекао формулу „Верујем, јер је апсурдно!” Он је био близу истине, али још није био у самој истини. Ја идем до краја. Ја кажем - верујем без икаквог „јер”.

Начин обраћања Боџу

Обраћате се Некоме и молите Га да вам да снаге да носите свој крст. Ни у ком случају Га не молите да вас ослободи тог крста, да вас избави од тешкоћа и учини ваш пут лаким и пријатним; у том смислу вам, свеједно, нико неће помоћи. Нико. Ни „Неко” вам неће помоћи. Али мене сад интересује друго питање: зашто је потребно да се обраћамо некоме изван нас, уместо да се усредсредимо на саме себе? Питање је принципијелно. Овде није ствар у томе што смо ми ипак Европљани, а не Азијати. Ми смо продукт западне, хришћанске цивилизације - цивилизације, која полази од пређутног допуштења да у сваком човеку постоји некаква супстанца „Ја”, која се понекад зове душа (што је погрешно). Ви и ја смо „Ја” од рођења и у низу генерација. Није нам нужно да се усредсређујемо на себе, привремено стварајући нешто налик „Ја” (како то чине на Истоку), јер се оно у нама налази и без тога. Оно само куља из нас напоље. Нужни су нам спољашњи ослонци, да бисмо уразумили своје унутрашње „Ја”. Обраћање спољашњем бићу има много преимућстава над самоусредсређеношћу. На пример - фактор времена и услова. За самоусредсређеност су неопходни спокојни, релативно комфорни

услови и много времена. За спољашње обраћање довољни су и минути. И, можете то да чините на било ком месту, у било каквим условима. На пример, стојите у дугачком реду. Од умора вас ноге не држе. Црна отупелост и потпуни очај обузимају читаво ваше биће. Чини се да више немате снаге да издржите то. А онда изговарате у себи једно пет пута следећу молбу: „Боже, дај ми снаге да издржим у овом проклетом реду до краја!” И та молба помаже. Чак вам се јавља осећај хумора према свом и општем (са тачке гледишта светске историје) комичном положају. Или седите на досадном, бескрајном партијском састанку... Један од мојих пацијената - предавач из друштва „Знање”, специјалиста за антирелигијску пропаганду - држећи своја до зла бога досадна и излуђујућа предавања, сваких пет минута по мом савету понавља следеће: „Боже, дај ми снаге да одверглам ово до краја и да не паднем са говорнице!” И „молитва” сјајно делује ево већ три године.

(...)

Бити или важити

Не постоји проблем „Како бити леп”. Постоји проблем „Како се не осећати ружним и како не изгледати ружан другима”. Нема апсолутног савршенства, то јест савршенства без мане. Чим је нешто савршеније, тим је мртвије. Живо савршенство је немогуће без мана. Ја не могу да гледам лица без бора или бубуљица. Само боре и бубуљице, отечени чланци и испали зуби ознака су живог бића. Само Душа је савршенство без бора и бубуљица, без отечених зглобова и покварених зуба.

(...)

Снаге пројреса

Он је пијанац-почетник, али брзо ће бити неизлечиви алкохоличар - то се може предвидети са стопостотном вероватноћом. Виђао сам већ десетине таквих. Али он, засад, себе тако не гледа. За самог себе он је студент универзитета, бивши вундеркинд и одли-каш, човек који се критички односи према животу и жуди да га побољша. Спустио се код нас са својих културних висина како би упознао народ и нашао у њему снаге на које би се могао ослонити у својој будућој реформаторској (ако не и револуционарној) делатности.

- Више се тако не може живети! - продерао се он одмах после прве чаше вотке, кршећи наша неписана правила: после прве чаше вотке ваља неко време ћутати, као пред далек пут, затим скромно изразити усхићење лепотама живота и одмах прећи на другу чашу.

- Нешто се мора радити! - никако да се смири новајлија. Ми смо га гледали у чуду: зашто се овако не би могло живети? Напротив! Баш овако ваља живети. Овако, и никако другачије. А

шта треба радити, то је јасно и без приче: наручити још по једну. Прошло је неколико месеци. Он је некуд нестао и ја сам већ помислио да ми је предвиђање било погрешно, да је наше друштво добило новог бескомпромисног борца за праведност, за прогрес, за боље услове живота и тако даље у том смислу. А онда, једне вечери док сам базао по најпрљавијем и најпијанијем делу града, пут ми је препречило типично за то место биће и предложило да поделимо трошкове једне флаше... Био је то он.

- Ја сам се - рекао је - наглавачке бацио у проучавање свих замисливих варијаната програма реформе друштва. И закључак до кога сам напослетку дошао запрепастио ме је. Установио сам да баш наше власти покушавају да реализују оне најбоље пројекте побољшања услова живота људи, па ни њима то не полази за руком. И шта онда могу да учине појединци-идеалисти као што сам ја? За све је потребно време. Чак и за ништавно мали корак напред у еволуцији нашег друштва потребна је читава епоха. И жртве, жртве, жртве. А вреди ли онда све то? Све је таштина, таштина над таштинама и мучење духа, то је мој коначни закључак.

- Ми смо - наставио је - само један облик материје, и сва наша чежња за тамо неким смислом и циљевима живота само је залудно мучење духа и ништа више. Шта је то циљ живота и смисао живота? Само једно од средстава размештања људи по угловима, нивоима, ћелијама, органима друштвеног механизма и једно од средстава расподеле животних добара. Те стварчице убацују се у људе у процесу васпитања и образовања, и они захваљујући тим стварчицама сами чине све што је довољно за целовитост друштва и његов опстанак као целине. И ништа друго као одговор на ваше „Шта је то?...“ нема. Ничег светог нема и неће бити. Ти кажеш - Бог, религија (то он мени). За Бога нема места у нашем животу. Где би га ти сместио? У овом заплуваном бифеу? У совјетским канцеларијама? У фабрикама?

- У души - тихо сам рекао.

Он је оћутао, испио свој део до краја, плунуо и отишао.

И, значи, шта је то душа? То је оно место где сви желе да плуну, које сви гледају да изагазе. То је отворена рана, и сваки додир по њој изазива бол.

(...)

Са руског превео: Андриј Лаврик

Жан Лик РАХАРИМАНАНА

ПРОДАНО ОСТРВО

1.
Причај ми о острву свом, ти кротка, причај ми
О жаловима
О коралним спрудовима, о оштром стењу
На дну литица
О лудим птицама које зарањају у расхорено море
Причај

2.
Изврсна је ноћ која спушта се на уцвелењу
Ми душу: у граду мир.

3.
Мир у коме буди се прашина
Под војничким глежњацима
Мир у коме се дете улица припија
О неме довратнике
Мир у коме на прагу самостана
Лежи напуштена новорођенчад
Мир у коме заударају из здравих канализација
Лешеви оних
За које је речено да су живи.

Мир који те убија!

Изврсна је реч која ми силује уста
Рекох: Убија! Убија!

4.
Љескање мора
На заптивеном жалу

Извире, извире моја реч из врелог песка
Са белих, немих, очајних жвала.

5.
Нека живи трбушаста господа
Живели Ви наследници векова
Ви отелотворења краљева
Ви које не тишти
Пар милиона агонија.
Vivat!

Но народ, робље
Вас обожава, прославља Вас
Ви сте од оних
Пред којима се пада ничице
И клечи
Живели Ви који нам дрвене колибе
Заменисте шаторима од целофана.

VIVAT!

6.
Острво!
Курво!
Са влажне ти коже избија мирис неодлучних људи
И припијам се, и ја, безначајан, уз тебе
Један између хиљада бедних
И јадних
И одвратних!

Пуноћа груди, мекота пути
Предмет су насиља сад.
    Чезнути за милоштом
    За страшћу искушаној
    Кришом, кроз незнане руке
Што слепо испитују забрањена места.
Твоја уста где прождиру се целови су
Дубоки зденац у који бацам своје зебње
    Неисцрпни зденац
    Хтења и жеља.
Убићу сећања своја!
О, нека више не буде празних стомака, истрошених душа,
Гладне деце, прљавих пружених руку

8.
О, лепото, исцепаћу вело ноћи,
Нека сенка постане облик нека буде нага.

У својој нагости ти јеси бедна
Колико је очију за твоје скореле груди?
Колико њих бесни ако своју наготу покушаш да скриваш?

Не! Тебе не купују! Тебе силују!

По истеку ноћи, ти ћутке лежиш.
У граду мир.

11.
Извире, извире моја реч
Из врелога песка
Са белих, немих, очајних жвала.
Ви!
Мртво стабло прати водопад,
Насукаће се о чврсто тло.
Ви!

Трунућете у утроби реке,
У јазбини кајмана.

Заувек! Заувек!
Рекох: убија! Убија!

12.
Ти, кротка,
Памтим зној ког мирисах
    С мајчиних леђа.
    Маптим равномерно њихање
    Њезиних кукова.
Ходала би, та звер, у мјакком ритму
    Успаванки,
    Већ се, заглушујућа, чује хука
    Водопада.

Када усних, лица сунцем обасјаног,
Када усних,
На влажноме уздуху покрај реке.
Ниједна реч не цепаше ми срце,
Мир сам био.

Рекох: изврсно је насиље које се врши на мојом
Силованом душом.

14.
О, ја!
И ја
Имам мраморну палачу, и ја!
Имам
Летњиковце,

Аутомобиле,
Земљишне поседе.
Потписујем уговоре о сарадњи,
Моја се крила стапају с плавети небеса!

Владам ја!

Остварују се тајни снови моји,
Мој престо се уздиже
До врхова брегова.
Анакаратра ме дарује величанством својим,
Царатанана пружа ми стење.

Све знам и свиме управљам!

Али ја, Господине,
Ја немам кржаве руке!
Никакви трнци услед кајања,
Никаква мучна жал
У мојим мишицама, у телу мом...
Мени је „Господине Председниче“,
Чиста савест!

15.
...Твоје срце, то је тело у распаду
Које кључа као измет у јами!
Дароваћу паклу
Другачији тон осим страха
И смрти...

...Дароваћу плесу
Другачији смисао осим путености
И сладострасти.

Заносу, екстази
Другачији потрес
Од онога који је обузимао
Поносне ратнике у прошлости...

22.
Но већ сутра, ти ћеш да се отвориш, о усахли цвете,
Из повијене ноћи,
Из ноћи кржаве, ноћи керуше!

Бутине младе деве
Се шире.
Први љубавник, сутра, постаће ратник
И крик, само један крик
Који замире...

О граде негдашњи о вековни бедеми
Дете
Увијено у пелене од измета и смећа спи.

О ноћи, о усахли цвете,
Прозваше те „Острвом са краја света“
Земљом миљеницом небеса!

25.
Острво!
Острво спрудова затомљених!
Острво ког распродаше безочни људи
Кога нагриза мутна племенска мржња
Јецам над твојим обалама
Над обалама на којима ваљају се такви!

Да ли то ти
Некоћ уз звуке жежија и валиха
Примаше убоге поносне бродоломце?
Да ли то ти
Бејаше, уз мирис старога рума,
Прослављања?

Ти плесаше, дивна урођеница чије су косе
Западале дубоко низ нага леђа.

Ти плесаше, за такве, љубави,
Грљења и целова гладне.

Острво!
О острво моје!
Острво спрудова затомљених!
Шта ли си данас, сада?

26.
Пјесан валихе у колиби љубави
Обресе љуби тела твог.

Пјесан као ветар
Што око тебе се обавија.

Твоја душа је страст.
Ватра!
Насиље!

Ветре о ватро
Има један поглед који скрнави чедност.

Али ти, нежна
Ти угљениса оног који пожелеле тек
Жар један
Рану једну
Једну, рекох, реч,
Што ваљаће се по тлу посутом пепелом.

Пузећа, пузећа ми реч
Реч заноса и
Покоја реч.
Насиље моје то је, насиље, љубавно.

27.
Моје су песме
Угљенисани цветови
Свако нек замишља негдашње им обресе.

Говорих за те о острво
Говорих
Говорих за те о жено!

Убиће ме
И моје кости храниће земље моје
И моје ме земље неће заборавити.

Говорих за вас о острво о жено
А грабљивице кружиће ми над гробом
И гроб мој нестаће под високим травама.

Бризнуће, бризнуће ми песме
Из уста што заудараше на опијеност, на слободу.

Што ближе срцима,
Што ближе вама.

С франциског превео Борис ЛАЗИЋ

Рахариманана је рођен 1967. на Мадагаскару. Од 1989. живи у Паризу. Пише поезију, драму и приповедну прозу. У свом стваралаштву даје нагласак на политичку, социјалну и културну стварност колонијалног и постколонијалног Мадагаскара. Ова поема, чији наслов, у оригиналу, дословно гласи „Прокурвано острво“, обрађује социо-економску тему која није страна српском читаоцу. Рахариманану су на српски језик преводили Весна Цакелјић и Радивој Станивук.

Карољ СИРМАИ

ПОСЕТА МРТВИХ

Откако су умрли, нисам их још посетио. Једног снежног зимског поподнева одлучио сам да одем до њих.

Прво сам потражио свог старијег брата који је живео у једном селу крај Дунава. Батргао сам се дуж мени потпуно отуђене улице. Снег се већ топио, муком сам се пробијао кроз дубоко лепљиво блато.

На улицама никога нисам срео. То ме ни најмање није изненадило, деловало би ми неприродно да сам иједног човека видео.

Још нисам заборавио у којој од мноштва кућа живи мој брат. Ниска капија је била затворена као и врата од стана. У кухињи је све стајало на свом старом месту, све је било блиставо и чисто као у време док је мајка још била жива. Само што је било хладно, студен је ледила кости. Могло се осетити да се овде годинама није грејало.

На белим вратима која су водила у собу била је стара, бела чипкана завеса. Погледавши у собу видео сам брата како хода горе-доле. Био је у свом зимском, дебелом, тамносивом оделу у којем је умро. Отворио сам врата од собе потпуно природно, уобичајно као и за време његовог живота.

- Дошао сам код тебе - рекао сам тихо без ганутости, без ужаснутости због смрти, и стао напред собе ставивши руке у џепове.

Он је наставио да тумара тамо-амо, стежући своју сакату руку као да га боли. Мене није ни погледао.

- Овде код тебе је веома хладно - наставио сам и није ме било брига што не обраћа пажњу на мене. Осећао сам да је то тако природно.

Затим сам разгледао собу чији је земљани под био прекривен дебелом кокосовим тепихом. На столу је стајала обла пепељара пуна опушака; крајци попушених цигарета подсећале су на нервозну ноћ пред смрт. Нагнуо сам се над пепељару, али мирис дувана се више није осећао.

Поред прозора, у правцу заласка сунца, стајао је заклопљен црни клавир. И он је умро, као што је све умрло у овој кући.

- Ти ћеш од сада увек овде живети - почео сам замишљено -, и када ти и последњи познаник оде, нико те више неће посетити.

Желео сам да га сажаљевам, а понео сам се према њему тако бездушно.

Кажу - наставио сам -, да си умро. Ја те и сада видим онаквог какав си био последњих дана. Немирно тумараш по соби, само ти је брада сада већа, порасла, коса ти је тврда, а у твојим суморним црним очима и сада се на тренутке заледи обезумљен блесак осуђеника на смрт. Кажу да си умро, али ја у то не верујем, осећам да се још увек бориш са смрћу.

- Ћути! - избило је на ове моје речи нагло из њега бесомучно очајање. Почео је рукама кидати косу која му је остајала у прамен-овима међу прстима, песницама се ударао у прса која су одзвањала мокро као сунђер натопљен густом чорбом.

- Ћути! - урлао је. - Зар не видиш да трунем, а ти ми још долазиш овамо, ти, ти, који живиш, ти проклетниче!

Али ја нисам устукнуо, остао сам даље да стојим. Посматрао сам брата који је сада већ био само споља човек, који још увек умире, и који за мене никада неће умрети, док сам жив. Стајао сам и нисам могао кренути. Одмакао сам се да не бих морао да дотакнем својим уснама његове, иза којих је већ до грла нагомилано распадање желело избити.

- Био сам код тебе, а сада одлазим - почео сам полако док је ходао горе-доле. – Данас ме очекује још један велики пут: отићи ћу и до њих. Не знам када ћу поново доћи овде. Али доћи ћу још једном, макар само и до твојих врата, да свратим до тебе још једном; да видим тумараш ли као некада давно, или си се стишао напокон и ти, па да се у старој кући више ништа не миче. Онда ћу још једном стати насупрот вечног заласка сунца које крвавим руменилом блене у таму твог прозора и изаћи ћу на врховима прстију.

ПОСЛЕДЊА КУЋА

Путовао сам пешке, не знам више колико дуго. Одавно сам напустио последње село, одавно сам срео последњег човека. Из мрака ноћи прелазио сам у свитање дана, ходао док су дани и ноћи протицали. Заборавио сам на дане, изгубио сам нит времена.

Само сам ишао напред, пред собом видео скерлетну, бескрајну јесењу пустару, дугачку и усправну пругу на цести, и тополе постројене крај земљишта. Иако ме оштар северни ветар шибао по лицу, мени се чинило као да све ово нема везе са стваношћу. Као да је све ово само дрхтава слика коју следећи тренутак може одувати, истргнути у вечну ноћ. Ни сам нисам био више од неизвесног лебдења, сунчев насликани одблесак неког удаљеног сунца.

Не знам колико сам дуго ходао. Ветар ме нападао и све јаче шибао по лицу, сумрак се све брже приближавао.

Онда сам скренуо са свог пута десно, на коровиту, мрку

пољану. Кораци су ми непрестано запињали о врежице купине, дивљи хмељ и пољске ваши. Наставио сам да идем иако је циноvsка ломача запаљена на западном дну неба већ падала у жеравицу.

Дуго сам се тако батргао, а онда сам у полумраку који се лагано ширио угледао кућу са тршчаним кровом, окренуту својим стражњим делом према североистоку. Обриси других кућа могли су се видети у даљини, мада у то и нисам био потпуно сигуран. Ону са тршчаним кровом сам међутим могао јасно разабрати. То је била последња кућа и потпуно се губила у пустари. Приближавао сам јој се гануто.

Ниска капија препречила ми је пут. Била је то бедна творевина, чемерни плот: неколико дужих, дебљих мотки пребачених преко два чворната стуба. Склонио сам ниску капију лако и крочио у двориште које је било свега педаљ, празно и путо у својој беди. Али дуд који је стајао тик уз ограду, у суседном пустошу, никада нећу заборавити. Са својим двома отфикареним, крњим рукама које је пружао према небу изгледао је као беспомоћно, сакато људско преклињање. Како је кидао немилосрдни северни ветар ово једно једино дрво! Као велику сиву плетену мараму моје мајке док је стајала тамо на трему руменосмеђим лицем ишибаним ветром, или очеву рашчупану косу. Ох, како ми их је било жао што сам морао овако да се сретнем са њима, на самом рубу пустаре, у последњој кући.

Не сећам се да ли сам их поздравио, али знам да сам их питао:

- Зар овде живите, оче?

Гледали смо се без речи, као они који знају да је ово морало бити баш овако. Можда смо и главе сагли, али нисмо плакали. Затим сам коракнуо на трем, ухватио оца за руку. Удубила се лагано као тесто, или као мекана глина, и остала је тако удубљена. Најежио сам се. Осећао сам да ми је отац мртав. И мајка. Тамо унутра у кући је ледено, а не може се ложити!

Утучен, погледао сам уназад. Боже, на дну неба се више ништа не види осим једне бледе пруге.

- Морам да се вратим - рекао сам окренувши се према њима. Тако ме је болело што они морају да остану тамо на рубу велике пустаре, у последњој кући, и да узалуд, узалуд чекају зору.

Кренуо сам назад. Можда се нисам опростио од њих, али се јасно сећам да је мајка викнула замном:

- Куда идеш, сине?

- Не знам, мајко - сагнуо сам главу. Враћао сам се назад батргајући се преко коровите пустаре и док је око мене падао мрак непрестано сам запиткивао себе:

- Куда, заправо куда ја идем?

ВОЗОВИ КОЈИ НЕСТАЈУ У МРАКУ

Застрашујућом, бескрајном пустаром јурио је воз суманутом брзином. Само су прозори вагона севали повремено у чађаву ноћ. Изненада је железничка кола протресао јак трзај и чуо се страховит, хрскави прасак. Одбојници на вагонима су се сударили и насумице зазвекетали. Између точкова чуло се отегнуто праскање и прштање, као да се хиљаде и хиљаде згњечених костију дробило у парампарчад. Возови што су јездиле изненада су застали на прузи.

Бледи конуси светлости прхнули су по вагонима, путницима је последња реч застала у грлу. Укочени и онеспокојени вирили су у ноћ.

Неко је негде залупио вратима купеа, затим је поново настала тишина. Само је издалека одзвањало грозничаво сиктање засталих локомотива.

Прошло је много времена а возови су још увек стајали на истом месту. Напослетку се зачуло неко пуцкарање, точкови су почели тремо и споро да круже. Уследио је прасак и збуњени вагони узмакли су се звекећући. Из цеви за спровођење паре чуло се задихано дахтање, локомотиве у даљини су још једном заврчале и њихово тешко сиктање више није ометало ноћ.

У једном вагону неко је наглим трзајем отворио прозор и викнуо у тишину:

- Шта је, шта се десило?

Нико му није одговорио, а дуж пруге се није нигде видела светлост лампе.

Путник који је гледао кроз прозор сачекао је још неко време. Учинио му се наине као да им се неко тихо приближава између шина и затим нагло застаје.

- Ко је то? - викнуо је поново у ноћ.

Одговора ни овога пута није било. Напето је ослушкивао, али тајантсвени црни предео који се простирао око њих ћутао је у самртној тишини. Одједном га је обузело осећање да му из застрашујућег мрака огромне очи пријањају на лице, испијајући његово бледило.

Згрожен, отворио је прозор једним наглим трзајем.

Осветљени вагони су и даље стајали на прузи као сабласни мртвачки возови.

Људи су без речи седели у леденим панцирима страха. Сви су они слутили да се десило нешто кобно, али нису могли себи тачно предочити шта. Нико од њих није имао снаге да започне разговор о томе. Али осећао је свако да ова ноћ више никада неће проћи и да је изнад њихових глава застало да виси ВРЕМЕ.

Дуго је владала тишина, затим су се издалека чули отегнути узвици:

- Хеј! Хе-еј!

Челични прстен ужаса стезао се као обруч око срца људи који су седели у вагонима. Лица су почела да им се зноје, усне се

безвучно отварале, руке се подизале дрхтећи, прстима су насумице цагали у ваздуху, уста се развукла у урлике и распукла се без гласа у ништавилу. Реч искупљења није се могла ни тада родити. Поново су се дакле враћали себи, а ВРЕМЕ је стајало, и стајало, а возови чекали.

Одједанпут су поново одјекнули претходни узвици:

- Хеј! Хе-еј!

Узвијали су се преклињућим болом и нестајали у самртним уздасима. Сви су осећали да у великој и црној, тајантсвеној пустари умире неки човек.

Њихове душе, као какви рудници метала са многобројним нишама, одбијала су наново очајне крике. Узалуд су руке прилепљивали на своја узнемирена срца, узалуд је хаос наметљивих представа померала њихове усне, тек што би крици утонули, поново би полетали са врха неког новог брега и прелетали би ноћ безнадним завијањем.

Напокон је утихнуо унутрашњи немир, престала је вртоглава игра усана и руку, путници су се уморно наслонили на клупе у купеима.

Дуго времена се ништа није померало. Онда се одједанпут учинило као да се неко креће поред пруге. Његови кораци су у почетку пропадали на травнатом терену, затим је зашустала шљунковита ивица пруге. Чуо се бучан ударац: бацио се на железнички насип. Кораци су му лупнули на низбрдном делу насипа.

Један - два - три - четири...

Тихи шум на боку вагона. Нешто се примиче према горе, затим зазвекта прозорско стакло и зачу се крзање танког гласа: оштар, тврд нокат на стаклу.

Одједном су се сви окренули напоље. Зурили су у црне прозоре, погледима који се искривљују у ужас; жутим лицем прилепљеним на прозорско стакло гледала је у њих страховита ТИШИНА.

Превод с мађарског Анђела ПАТАКИ

Милутин Ж. ПАВЛОВ

*ШЛАГВОРТ
ЈОХАНА ВОЛФГАНГА ГЕТЕА
О ГЛУМЦУ*

*Реци́товао је и и́брао с мно́го ви́ше смисла не́до узори,
ко́је је исчо́чеи́ка само ои́онашао;
и́им и́уи́ем дошао је и́оси́еи́ено до и́о́га,
да ѓлуми и́риро́дно,
а да се и́и́ак увек и́реи́ва́ра.
Изгледао је занесен, а вребао је на ефека́и,
и највећи́ и́онос му је био,
да људе и́оси́еи́ено узбуђу́је.
Сам и́ај сулуди занай́, којим се бавио,
ускоро ѓа је и́риси́лио, да и́оси́уи́а с неком умеренои́ћу,
и и́ако је неи́и́о силом,
неи́и́о инсíинкíи́вно научио оно, о чему, чини се,
ѓлумци имају и́ако мало и́ојма:
да буде и́и́едљив орѓаном и креи́њама.
(Јохан Волфѓанѓ Геíе “ВИЛХЕЛМ МАЈСТЕР“)*

ВАЈМАРСКИ ЛИСТИЋИ О ГЛУМЦУ

Условно Гетеове фрагменте насловљавам *листићима о ѓлумцу* иако сам из шлагворта у шлагворт¹ за листићима трагао у Екермановим разговорима са Гетеом², те у његовим списима о

---

¹ШЛАГВОРТ (нем. Schlagwort) крилата реч, крилатица, израз који снажно и у особеном облику исказује неко одређено становиште за или против.

²Јохан Петер Екерман РАЗГОВОРИ СА ГЕТЕОМ (у последњим годинама његова живота), Култура, Београд 1970. (Први део превео Станислав Винавер; увод првог дела, други и трећи део превела Вера Стојић, предговор др Зоран Константиновић).

књижевности и уметности³ као и помним ишчитавањем *ВИЛХЕЛМА МАЈСТЕРА* (романа у осам књига)⁴. Вајмарско позориште у гестовној сенци Јохана Волфганга Гетеа формирало је језгро здравог глумишта. Оно опстаје као поуздана позоришна адреса баш захваљујући Гетеовим опажајима о глумцу. “У свим временима, чим би *и*то само могло, *п*озориште је *и*тежило да задобија самосталности, али његова слобода или смелости никад нису били дугог века. Оно има *и*три главна *н*епријатеља, који увек настоје да га ограниче: *п*олицију, *р*елигију и *у*кус *п*очистићен вишим моралнимazorом“, (*НЕМАЧКО ПОЗОРИШТЕ*). Претходни векови дају Гетеу за право, а канда ће неке сличности бити и у овом XXI веку, опет, у другачијем перфиднијем и подмуклијем облику.

Гете није волео *и*театрално расипање *с*траси, али је условно трагао за тоталним позориштем. У глумцу је гледао и тражио неслућене могућности.

Вајмарски Гете је *Ф*АУСТ, али Гете има бриљантног консултанта Шилера⁵, а консултант Шилер, опет, Гетеа. Гете каже: “*М*и од свих наших *п*роучавања, на крају крајева, *з*ајамимо оно *и*што *п*рименимо у *п*ракси.“ Дакле, бележим Гетеово искуство које је у опаскама неумољиво и јасно. Бедни би били људи без практиканта глумца, глумац је опрека свих данаса, баш у жижи огледала једног јединог дана, са свим оним што дан у светлости подразумева. Шекспир је глумцу, да кажемо и то, без обзира на језик, веру и расу дао све. Глумац је поседник неограниченог блага за реч и гест. Има тапију, вечито наследно право изван идеологија и војнополицијских граница, изван домашаја свеколиких цариника. Глумац ужива посебно право да бира најизврсније и опасни је читач туђе намере. Занимљива је Гетеова опаска упућена глумцу Бекеру⁶: “*У*штезао се да *и*гра улогу коњаника у *В*АЛЕНШТАЈНУ. *А* ја му *п*оручим: ако не буде *и*грао *и*ту улогу, ја ћу је лично *о*диграи. *Т*о је деловало. *Ј*ер знали

³Јохан Волфганг Гете СПИСИ О КЊИЖЕВНОСТИ И УМЕТНОСТИ (Избор, превод, предговор и коментар др Милош Ђорђевић), Култура, Београд 1959.

⁴Јохан Волфганг Гете ВИЛХЕЛМ МАЈСТЕР (роман у осам књига), Напријед, Загреб, превела Вера Костић - Флогел.

⁵Фридрих Шилер (1759 - 1805), немачки књижевник. Године 1781. објавио прву драму РАЗБОЈНИЦИ. У Вајмар се сели 1787. и бави се историјским истраживањима, Гетеовим посредовањем постао је 1789. професор историје на Јенском универзитету. Пише филозофске и естетичке расправе. Непрестано је слабог здравља, неуморно ствара до саме смрти низ великих драма: трилогију ВАЛЕНШТАЈН, трагедије МАРИЈА СТУАРТ и ДЕВИЦА ОРЛЕАНСКА, судбинску драму ВЕРЕНИЦА ИЗ МЕСИНЕ и комад о ослободилачкој борби швајцарског народа ВИЛХЕЛМ ТЕЛ. Освајао је пуноћом племенитог и идеалистичког патоса с вером у човека, слободу, духовност и узвишена морална начела. Шилер је и данас најигранији немачки класични драмски писац.

⁶Хенрих Бекер (1764 - 1822), глумац у Вајмару, бавио се и режијом.

су ме они у позоришћу какав сам и да у таквим стварима не знам за шалу, ја да сам збиља толико луд да своју реч и одржим и изведем и његову будалашићину.” Сад, збиља, Гете је у фрази помало осيون, бахат, а и груб; али шта из овога произилази? Блискост истини да је глумац бандоглави мајстор ината који, опет, подбоден инатом готово без пардона остварује у игри и немогућу вратоломију.

ФАУСТ је ђуд природе. Глумац је у ФАУСТУ готово тајфунски играч где милиметарски кикс у игри руши сопствени замак ма од каквог речитог материјала и емоција да је саздан.

Позориште се не отвара у скученим околностима, вели Гете. Као што нема одистинског глумца без замаха и размаха. Правилна сценска судишта у време Вајмара била су код Италијана и Француза. Гете је имао отворено ухо за сценска збивања у Европи. Наполеон Бонапарта је са великим уживањем гледао глумце док играју Корнеја са усхитним коментаром:

- S'il vivait, je le ferais prince!⁷

Али, отмено напомиње Гете, Бонапарта није читао Корнеја, он га је само видео и чуо у мајсторској игри глумца. Глумчева имагинација иде за тим да све чињенице подреди игри, да игру учини прегледном у гесту, да појасни своје умеће, да игром просветли сопствену душу, тек тада његова игра бива беспрекорно очишћена, чиста и јасна за директни атак на гледаоца. Разуме се, тај атак, иако у себи има потенцију агресивности, мора бити луцидно осмишљен и са фином мером пригушен, а изговором и гестом до беспрекорне лакоће изведен.

По Гетеу, глумица на позоришним даскама мора бити “у свему спремна и спремна, а и сигурна као јајка у води.”

Постоји у врхунским мајсторима глуме нагонско чињење за које глумац ни сам не зна одакле му извире, то нагонско чињење се не даје научити, али се, опет, учењем од и код правих мајстора глуме да усмерити и где и како то нагонско чињење користити. Скривалица се постепено приказује и никада се нагло не разоткрива. Није случајан аксиом Волфганга Гетеа: “Ко хоће глумца да образује, мора имати бесконачно стрпљење.” Само редитељ који има изоштрена чула за глумца може од сценског текста створити непоновљиви оригинал позоришне представе, оригинал за памћење и виђење глумца похрањеног у успомени гледаоца који се са представом суочавао.

ФАУСТ јесте, како год обртали театарске дидаскалије, Гетеов шлагворт о вештини глуме, важно драматуршко умеће са пуним сажетком тоталног позоришта, па изволте у магију, у равни тога магичног шлагворта изнети супротно гледиште, условно и без фолирања, театарска господо, врашки је посао.

Сваки онај који би желео проникнути у душу глумачке опсеције морао би пажљиво ишчитати и Гетеову опоруку, опет, упућену глумцу пред листање ФАУСТА да је ФАУСТ: “Иако особен као индивидуа да је само мали број људи који би се могли уживети у његова

⁷Да је жив, учинио бих га кнезом!

унушарња сјања.” Божанствена опорука с којом се није шалити. Унушарње сјање глумца је особено и врло, врло сензибилно, без унушарњеџ, што би рекли до из утробе, нема глумачке вештине. Гете је пишући *ФАУСТА* многу несаницу бдео над *БИБЛИЈОМ* (*Књиџа о Јову*). Дословце је и рекао свом разговорнику Екерману што ће Екерман и забележити: “*ако експозиција моџа ФАУСТА има неке сличности с експозицијом о Јову, ојетџ је сјавар у реду, и ја џу заслужујем џре хвалу но укор.*” Шилер је, примера ради, често пута на самим пробама дописивао и мењао реплике својих драмских личности, јер је веровао у глумачко просветљење лика или би, можда, боље било казати, провиђење лица, што му је Гете замерао, али ја у том споразумном неспоразуму, видим глумачко умеће да зађе у откровење речи, није Бранко Миљковић залудно крикнуо “*Уби ме џрејака реч.*” И писац је са маском на лицу огрнут глумачким плаштом за животно кројење мизансцена. Шилер је имао исправан дослух са глумцима, Гете је ту помало и заједљивац спрам Шилера у чијим опаскама баш и није уживао.

Сваки редитељ мора јасно и строго знати или бар предосећати шта глумац носи понуђеним текстом. Гете вели: “*ни брисајџи, ни сећџи, сваку џојаву унејџи и краће изразијџи.*” Није - него, прокоментарисаће редитељ, али глумцу је изречена флоскула више него јасна. Нисам, без обзира на величину ауторитета, за Гетеову флоскулу да се пишчев правац талента мора поклапати с правцем публике, ту енигму препустимо глумцу, јер глумац није подмитљиво поклапало, ни преклапало времена.

Врхунско глумачко умеће мајсторском игром кадро је превазићи пишчеву мисао. Писац који не даје даха и шансу глумцу у написаном позоришном комаду унапред губи од игре. Хиљаду пута сам се у то уверио уз анализу текста након одгледане представе, та запажања су ми помогла у стварању кратких прича с важном интерном флоскулом шта дајем тексту, а шта ваља читалац тексту да узврати, е, да би прича добила у убрзању ексцесне игре илити ексцесног епилога. Уметност није сама себи циљ, нити гола јефтина забава, зар не? И велики Гете опажа да мноштво ваљаних писаца сметају себи самима, јер у претераном јединству места и радње нашкоде разговетности текста и уместо да постигну погодак већим дејством из самољубног ђефа промаше могућност комада. “*Песник који хоће да џише за џозоришџе, џреба да џознаје џозорницу, да би моџао џремераватијџи средсџива која му сџоје на расџолагању и да би уојџише знао шџа џреба чинијџи, а шџа одбаџијџи.*” Не играју драматурзи позоришни репертоар него глумци. Позориште где култ глумца није у првом плану пада у воду. Позориште са лошим драматургом некадрим да ослухне глумце у ансамблу је опасни капетан пловила које може бити и *ТИТАНИК*.

Гете је перфекциониста. Ништа помодно није могло уфлекати његову сцену. Важио је за чистунца и педантног естету. Говорио је: “*Позоришџе је само за људе и жене који су уџознајџи са џословима човечанским.*” Он је увек у позоришту гледао шта чине глумци. Није пропуштао пробе, ни представе, непрестано промишљајући

што бољу реализацију представе. Приговоре је педантно бележио и слао цедуљице већ ујутру редитељу на увид за глумца, сигуран да ће запажена ујдурма бити уклоњена. Тако је чинио и Милан Дединац; Бојан Ступица је удисао пуним плућима сваки мизансцен, тако је и Милош Хацић управљао Српским народним позориштем у Новом Саду, пуно деценија и деценија иза Бранислава Нушића који је баш у том позоришту парафирао први глумачки ваљани ангажман Миливоју Живановићу, легенди и миту српскога глумишта. Српски Вајмар са Миливојем Живановићем има пун жиг тестаментарног глумишта Европе.

“Комад који није првобитно ни по ишчевој замисли ни његовом већином написан за даске не може на даске ни да се поине”, опорука је Гетеова знатижељном Екерману који ће га убедити да напише и други део *ФАУСТА*.

ПУБЛИКА КАО НЕУРАЛГИЧНА ТАЧКА СЦЕНСКОГ СТВАРАЊА

Мамутски писци били су окренути позориштем, ако не и његови актери. Позориште је сваком писцу бачена рукавица у лице, велики изазов. Има и изузетака. Андрић баш није марио сценску уметност, Црњански јесте. Крлежа је готово опсесивно опседао сцену, стампедно сујетног интелектуалног галиматијаса у себи лечио је и мирио је драмским крешендом. Изузимам *ГОСПОДУ ГЛЕМБАЈЕВЕ* и *НА РУБУ ПАМЕТИ*, све остало је код њега мање или више полемично спрам Волтера и Ибзена, пардонирам и уважавам друга мишљења, али изван мога кантара.

Позориште је краљевство свих уметности. Глумац је краљ и император, разуме се, људских душа. Траје, сева и грми силом личне империје упоредо са трајањем сопствене сенке, остало је дим и сећање.

Шта би могла бити тотална позоришна фасцинација? Опсесивно се враћам том питању? *ФАУСТ* је све! Јохан Волфганг Гете нам је ту фасцинантну рукавицу која се зове *ФАУСТ* бацио у лице. *ФАУСТ* је тотална опсесија сцене. Глумац је *ФАУСТ*. Успон сценског мита, пад и његово растргнуће.

Молијеру комедиографу закинуто је право на гроб од дичних му Француза. Љубиша Јовановић је и мртав доживео да буде именом и презименом прогнан из театра у Шапцу од дичне бирократске и хипокризне сабраће, опет, дичних Србаља. Ту шокантну вест пренеле су готово све српске новине, нешто ту гадно не ваља и гадно шкрипи у анатемисању и атентирању већ упокојеног глумачког великана, гадно та појава заудара на пуки политички дилетантизам и слепу мржњу, на глупост најгоре врсте спрам глумачког величанства, ко то не види и у себи бунт не осети против свакој хипокризији, сигурни је губитник и може се хладно уписати у књигу бездушника која не оскудева у глупостима. И ту би могао бити *ФАУСТ* у опсесивном гесту глумца. У српском *ФАУ-*

СТУ Мира Ступица је светлу сценског дана вратила печатну сенку Жанке Стокић у пуној дивоти памћења. Глумац је јачи и убитачнији од свих празноглавих фразеолога и ако јесте само *џирен* за памћење.

Глумац је моћан да зађе у пишчеве парадоксалије и ту је непогрешиво частан играч, све у глумчевој глави мора бити емотивно профилисано, без те профилисаности нема чисте игре. Ишчитавајући *ДРАМАТУРШКЕ ЛИСТИЋЕ ЛУДВИГА ТИКА* Гете записује: “*Глумац који себе познаје а сматра да његова природа није сасвим са израженом улогом, њу на њамешан начин мења и подешава како би му одговарала, иако да нам иа замена, иако рећи као какво ново и сјајно уметничко дело, ијужа накнаду за одговарајућу фикцију и дозвољава неочекивано забавна јоређења.*” Глумац тако одређује писца.

Опште је позната близина истини да се велике комедије граниче са трагичним. Дејан Мијач је на сцени српског играча потврдио Гетеову тезу изречену поводом Молијера, али ни Мијач то засигурно успео не би да није био у дослуху са врским глумиштем, у чему, Богу хвала, не оскудевамо. Имамо ми и врсне писце чији текстови жалостивно чаме по фиокама кланско фасциклираних управника који се не либе да каширају и многа наша ваљана глумачка имена као што су Иван Бекјарев или Гојко Шантић. Неподношљива лакоћа трпљења је у нашим неприликама евидентна, она шиба и стање нуклеусног позоришног збивања. Уосталом, ваља о тим нашим банално јефтиним искључивостима ишчитавати врсно сведочење Мире Ступице.⁸

“*Човек није рођен да реши проблеме света, већ да ишћиније куда који проблем води*”, мислим да Гетеова мисао још увек важи за оно пре овога цитата. Ми имамо златне јабуке за Шекспирове сребрне чиније, да парафразирам Гетеа, али многе ине пришипетље, осим кромпира немају што друго у те чиније метнути.

Човек је *најмурен* спопадањем сопствених страсти и кобних усуда, глумац је ту позван да играм без удворичког компромиса ту *најмурености* одстриани предоченом представом на сцени. Глумац је фасцинантно сугестивни играч који типује на памћење, иначе га нема у публици, вазда је у неумољивој ситуацији да мора бити убедљив без обзира на карактерни распоред сценске стратегије, публика посматрањем учествује у игри и пристаје на свесну жртву којом мери узрок и последицу. Уверење уваженога Гетеа, истргнуто из кивног тренутка спрам глумца у Вајмару Пиуса Александера Волфа⁹, илуструје изречена флоскула: “*Увече је ијребало да ијгра, и ја сам седео у својој ложи. Саг, иомислим, ваља добро да ијријазии на њега; данас, еио, нема у ијеби ни ијрага неке наклоности ијрема њему која би могла ијоворији о њему у ијрилог и да га извини. Волф је ијграо, а ја свој наошћирени ијоглед нисам скидао с њега. Али како је ијграо! Са*

⁸Мира Ступица ШАКА СОЛИ, Наш дом - L'Age d'Homme, Карић фондација, Београд 2000.

⁹Волф, Пуис Александер (1782-1828), глумац у Вајмару 1803-1816, доцније у Берлину, пред Гринера први Гетеов ученик у глуми.

каквом сигурношћу! Са каквом чврстином! Било ми је немогућно да код њега макар и лукавством уверам и сенку неког одређења о правила која сам му био усадио, ја нисам могао а да му не будем ојетт наколоњен.” Поштење и поштовање достојно пажње.

Маса олако и ствара и наседа на заблуде, заблуда вазда има већину на својој страни, вели Гете, лош глумац склон је повлађивати заблудама, врли мајстор глуме брише олујно игром заблуђени прах с крилатом лакоћом. Масу могу отрезнити од заблуђеног опијата само духови који се боје страха, који у препознавању порекла страха исти сагоревају до пепела видљиво са свих страна. Човеку није дата умност да вара светлост која му омогућава да мери сопствену сенку, човеку је умност дарована да просветљава и просвећује и тиме лечи поштење од вируса опаке глупости.

Шилер, и сам врсни зналац позоришта, не само у својству драмског писца, подстицао је Гетеа у писању *ФАУСТА*, засигурно је било с његове стране занимљивих натукница иако Гете хладно опажа *“да је у његовој природи било нечег иренаљеног.”* Једно је сигурно, ничег ту нема вициозног, обојица су магију глуме видели и осећали пуним нервом, јер глумац јесте по својој природи кадикад поводљив и инспиративно упутан писцу, али исто тако не обнавља превару, носи је као отворену опекотину, ожиљак. Глумци су верници који иду за сопственим њухом, они проверавају своје неверице и у сновима разрешавају недоумице, промишљено се везују *“за неког новог редитеља за кога верују да ће им поделити добре улоге.”* Редитељ с тога не сме бити журан, глумцу мора прилазити с максималним опрезом да га у намери не изневери пред њим самим и пред његовом публиком, јер глумац има слоновски жестоко завичајно памћење чијим се стваралачким обрисима непогрешиво враћа.

Гроф Карло Гоци (1720 - 1806), италијански комедиограф у стилу *Commedia dall'arte*, задавао би својим глумцима фабулу, фабула је подразумевала чисту глумачку импровизацију. Венеција је сама по себи више од сценског декора и игроказа, али и глумци Италије су комедиографски жовијални у жонглерају геста и речи.

У огледу *УМЕТНОСТ И ЗАНАТ* Гете вели да стварање у уметности почиње од потребног под условом да се потребном даје *иријатан* облик. Гете је у свом огледном визиру наслутио обресе потрошачког менталитета, удворичког ситничарења и олаког ошљарења у уметности чија је пратња глупост шарене лаже: *“...једини лек ироитив луксуза - ако бисмо га могли и иребали уклонити - је ирава уметности и изазивање иравог осећања за уметности, а да, наироитив, усавришена механизација, усавришени занат, као и фабрикација, ирипрема уметности њену иоитуну иројаси.”* Осврните се и осмотрите филмске фабрикате бруталног филмског насиља Холивуда где надчовечанска ђаволијада прекрива фотомонтажно губљење глумца. Пред истинском уметношћу и тај филмски луксуз изгубиће сјај у изиграној беди осиромашеног духа.

ГОСТОВАЊА И УВЕК ГОСТОВАЊА

Нико као глумац није кадар доказно предочити “*ћорок у ћравом ћећовом виду*”, али та доказна датост мора имати подношљиву меру исказа да би могла бити примљена и схваћена као трагична неподношљивост која у човеку понижава човека, е, да би онај који осматра и ослушкује морао знати куда ће са својим лицем, не пред другима, него у првом реду пред самим собом. Оставимо се ми одмеравања и премеравања васионе изван себе, чинимо то у првом реду у нама самим. Узалудна је мука, опажа Гете, уносити разум у свемир: “*Разум човеков и разум божанства - две су сасвим различите ствари.*” Молијер је за Гетеа *чисти човек*, а Молијер је важио за врхунског чаробњака сцене, тај *чисти човек* у игри није нико други до сам глумац на отвореној сцени. Није се Гете либио да од Шекспира учи како човек у сценском делу *чувствује и снује*. Гете глумцу нуди темељне упуте, и не само глумцу.

Важне Гетеове смернице у контакту глумишта и публике су:

- *Добар репертоар изврских ћраћедија и комедија као нешто сћално;*

- *Нов комад који ћублика жели да види;*

- *Обавезно ћосћовање другћих, ћорећења ради.*

Важност се придаје знању са вештом лакоћом избора комада за глумце матичног позоришта, али неговано мајсторство глуме мора бити под будним оком истога зналца, као битан и тешко важан предуслов да се репертоар одржи и сачува у чистом интензитету исказа и геста.

Шта значи битна Гетеова одредница да позоришне куће морају без изузетка имати широм отворену сцену за глумачка гостовања других сценских видовњака?! Значи да би тиме: “*не само добри комади оћейћ излазили на ћозорницу нећо би се и инћересовање са самих комада више скренуло на игру ћлумаца; моћло би се ућорећиваћћи и судићћи, ћублика би сћекла бољу ћрићремљеностћ, а сјајном игром каквоћ изврсноћ ћосћћа наши би ћлумци били вазда ћодсћакнућћи и орни за ућакмицу.*” Позориште је уметничко чарање (спектрум уметничких занатлија), иза тога чарања осећаш се свечано, очишћено, увићаш да си на вишем ступњу што би Гете рекао: “*што вам је ћразник који се ни са којим другћим не може ућоредићћи*”. Вајмарско позориште играло је пробране комаде: “*од ћраћедије до лакрдије, сваки рад био ми је добродошао; али комад је морао нешто ћредсћављаћћи ћа да сћекне милостћ*”, печати Гете опоруку. Код Гетеа, болесна, плачљива, сентиментална и стравична штива “*што врећају добре обичаје*” заувек су била искључивана, марно је пазио да не исквари глумце и гледаоце лошим репертоарским потезима. Играјући врхунска театарска штива уздизао је глумце. У непрестаној игри *врхунскоћ* одлични позоришни комади стварали су *ћлеменићћо одлучне* играче. Гете је био у сталном *нећованом* контакту са глумцима. Није изостајао са читајућћих проба, на читајућћим пробама помно је расправљао са глумцима како што боље просветлити лик, ни са представа није изостајао и сутрадан би са глумцем

очи у очи указивао на оно што би сматрао да *“није изгледало у реду.”* Гете је настојао да цели глумачки сталеж уздигне у спољашњем угледу са јасном опоруком да би Вајмар без позоришта био духовно осиромашен и ускраћен. *“Шилер је постојао у истом смислу као и ја”*, Говорио је Гете.

СЦЕНА ПОТЦРТАНА БОЈОМ

Сива боја се препоручује као костим *мирног одела* на сцени.

А декор? Мајсторски изведен декор отвара и наговештава фасцинацију. Декор у изведби и тону мора бити *“повољан за сваку боју костима у првом плану”*. Не сме се губити из вида чињеница да је Гете био изванредан зналац боја, да је помно до најтананије нијансе пратио појаву обојене приказе. Не само да је био изванредан цртач и минуциозни детаљиста, него и строг ликовни судија. Умео је да гледа и по дубини и по ширини. Када је позоришна кућа изгорела у Вајмару, Гете је сам педантно исцртао пројекат нове сцене, пројекат нажалост није прихваћен.

Глумац мора бити вазда будан у боји декора који му се нуди за игру. *“Ако глумац стоји у неку црвену собу одевен у црвени мундир и зелене панталоне, губи му се зорњи део тела, а виде само ноге...”* Костимограф и сценограф морају имати вазда на уму да на сцени боја има функцију лика преко чије боје одређујемо и предмете на сцени, боја је облик. Облик без боје је ништаван: *“само боја чини уметничко дело истинским, приближава га стварности.”* Гете је загледан у животну реалију трагао за решењем како чињеницу најпре учинити поетичном и тек из поетичног улазио је у театрално, а могућно. Основно Гетеово гесло било је *“чисто видети и осећати.”* Памет се стиче, али се исто тако залазећи у године и чува да не кородира у најезди свеколике глупости. Искуство је увек драгоцено у суочавању памети са животом.

Сцена неизбежно и јесте живот у есенцијалном облику са потцртаном бојом. Зар се и демонско, у зрелом смислу те речи, не јавља у бојама?

Екерман је у једном тренутку за Гетеа рекао да је писац *обесне снаге*, омакло му се, али стоји. Гете није пристајао на декоративну раскош, говорио је: *“Раскошне одаје и елегантно покућство створени су за људе који немају мисли у глави и не маре да их имају.”* Само личности јаке воље, проницљиви духови и људи с поузданим зањем могу водити позоришну кућу, не удворице, смутљивци и трачери.

“Никад ми није недостигајало потребно достојанство без којег се сваки ауторитет веома брзо губи” говорио је Гете. Строгост се подразумева, али са одлучном љубављу се иде даље. Увиђавност према сваком у ансамблу, ваљана је мера. *“Морао сам се чувати двеју непријатељица које би ми могле постати опасне. Прва је била моја страсна љубав према талентима, која ме је лако могла учинити присирасним. Ону другу нећу именовати, али ви ћете је погодити. У нашем позоришту није владала оскудица у женама лејим и младим и*

при њом веома умилне душе. Осећао сам како се многа страсно привлачи; а бивало је и да ми која до њола љућа изађе у сусрет. Али ја бих се њага љрибрао и рекао: даље не!” Непристрасном праведношћу долази се до здрушног учинка у колективној игри.

ПОТРАГА ЗА СМИСЛОМ ГЛУМЕ

Романом *ВИЛХЕЛМ МАЈСТЕР* разјашњава Гете енигме које прате сценског уметника. Отуда ово штиво ваља читати као путну лектуру пре кретања ка циљној авантури будућег играка. У раној младости будући глумац нешто из приче, нешто из тек читаних књижурина умишљено типује на изазовне личности из ризнице раскошно умне Шекспирове драматургије, најчешће су у типској уобразиљи младих присутни *ХАМЛЕТ* и *РОМЕО И ЈУЛИЈА*. Мени се у раној потрази за глумачким вештинама уистину привиђао *ХАМЛЕТ*, прво читање *ХАМЛЕТА* није прошло славно, јер су била потребна нека важна и важно битна предзнања. Шекспиролози су ту у кључном призиву тек разјашњавали *ХАМЛЕТА* бацајући ме од реченичног зида ка прозору, од прозора ка прагу духовних врата. На крају сам се снашао и скрасио, донекле, у трагикомичној шенутости Малволиа (*БОГОЈАВЉЕНСКА НОЋ*).

Данас поуздано знам да глумац своје типско Ја развија у епизодним улогама.

Но, вратимо се *ВИЛХЕЛМУ МАЈСТЕРУ*. Мињон пред Мајстером изводи плес очаравајуће снаге и дивоте, али шта све носи у игри: “Показала се стирога, оштира, ојора, жестиока, а у њихим ставовима више свечана него мила.” Пазите, колико умећа је наведено у овом реченичном сажетку о игри. Уосталом, и виспреност мачевања на сцени, да би била ефектна, нужно захтева плес у пратњи мачевалачког потеза.

Глумци *ВИЛХЕЛМА МАЈСТЕРА* импровизују позоришну игру на задату тему, свако предлаже и узима замишљену улогу по сопственој вољи и по могућству блиски лик његовом карактеру. Та забавна игра сматра се ваљаном вежбом у откривању глумачких мајсторија. У претварању или ислеђивању своје нарави најчешће се импровизује шаљива игра. Уколико у игри учествују и затечени гости добијамо дуплу експозицију која и слепом путнику - учеснику и самим актерима вежбе, дакле, у оба смера разјашњава лепу тајну сценске игре и разазнаје у игри врлине и мане личног карактера. Те вежбе су драгоцене, утврђују запажања, убрзавају меморију, а лице изводи из себе самог замишљени лик у прикази пред и спрам осталих саиграча - саучесника, утврђујући видно, опет, мане и врлине у вештини експонирања лика, заобилазним путем лику се враћамо ликом обогаћени за наредни стваралачки чин.

Глумац опстаје у сећању, али његово стварање не црпи само из сећања, гест тражи ослонца у догађању садашњости без остатка. Драмски писац “од богајства своје живе залихе слика” саставља позоришни играказ, вели Гете, са чиновима, призорима, карактерима, заплетима...

Уосталом, публика позоришне представе јесте и представа у себи самој, свако се ту гура да види себе у манирима *одличног кнеза*, јер витешка драма подразумева умну спретност јунака и војсковођу међ самим гледаоцима.

Вајмарско позориште привлачило је мноштво странаца, глумци Вајмара су били средиште *“око којега и због којега се све врти и покреће.”* Не заборавите, у то доба је и сама књига била изузетно скупоцени дар. Гете је енглеске позоришне комаде називао *зрдосијама* док је француско позориште било весело и живахно, Корнеј је *“приказивао велике људе, а Расин ошмене особе.”* Глумац се никада не сме предати својим емоцијама, нити у игри сме бити заведен пишчевом патетиком на сцени, он емоције мора вазда контролисати да са партнером не оде у кокетну приватност која очас пригуши сценску пустиловину.

Шекспир увек изнова отвара свет у смислу глумачке интерпретације, али Вилхелм Мајстер није очаран *чудним неманима* Шекспирове драматургије. Глумац често одмаже својим илузијама ослањајући се на личну приватност, нарочито ако *“и у обичном живоју наставља да глуми своју улогу и да подражава свој карактер...”* Сваки глумац носи у себи опаку тајну пред којом се ужасава, али која га као хидра гони да се остварује. И никада ником ту опаку тајну пресељену у личну лудост, неће поверити, чак ни себи самом. *“Ја сам крив, али више несрећан него крив. Моја присујност раздони срећу, а добро дело остаје без користи, кад му ја присујим. Морао бих бежати и бити луталица, да ме не стигне мој несрећни жениј, који ме само полагао прогања“* каже ХАРФАШ, између осталог, и децидно подвлачи Вилхелму Мајстеру уклету чињеницу сценског уметника са битном напоменом: *“да не припадам себи.”* Да би се остварила врхунска представа сваки глумац *“нека учини највише што може, као да стоји пред највећим аудијоријумом“* и изнова тако, и увек тако у креативној акцији, и успех неће изостати.

Опасно је *“по дужности и механички“* ограничавати учење текста само напамет, нити се ваља подавати еуфоричним заносима тренутка. Глума је осетљивија од икоје уметности, па и од саме музике: *“Колико већу хвалу заслужују музичари, како они уживају, како су тачни, кад заједнички изводе своје вежбе! Колико се труде, да ускладе своје инструменте, како тачно одржавају такт, како нежно знају изразити јачину и слабост тона! Ниједном не падне им на памет, да се прослави прегласном прањом, док неки други свира соло. Сваки настоји да свира у духу и тежњи композитора, и да добро изрази оно, што му је прописано, па било то мало или много. Зар не би требало, да и ми исто тако тачно и исто тако умно присујимо послу...?”* (ВИЛХЕЛМ МАЈСТЕР).

Важно је увек имати на уму одреднице које су битне за глумца:

- Није упутно на пробама испразно брбљати илити фрфљати;
- Опасна обмана је на представама ослањати се на добро расположење и ваљану срећу;

- Сложност и поштовање туђе чулности и тактилности у игри мора бити праћена наизменичном допадљивошћу;
- Ко није кадар да се постиди пред погрешним сценским захватом, није кадар ни за велика сценска остварења, нека не игра;
- Основни аксиом: не вређати туђе ухо.

Гете констатује у роману: *“Ретко сам видео, да један глумца признаје и стици се ојпростивих и неојпростивих погрешака, које ипак заједно вређају нутарње ухо.”* Судбина глумца зависи од мишљења публике, од осетљивости и њених чула. Публика је према глумцу немилосрдна; ћутањем задаје ударац. Глумац ће вазда требати овом, како и сам Шекспир записује, *расклимајаном светију* пред којим и његов *ХАМЛЕТ* шири руке немоћан: *“Да у тај неред ојети врати склад.”* Да, то јесте, како примећује Гете: *“Једно лепо, чисто њлеменисто, високо морално биће, без њелесне снаге, које јунака чини јунаком, пројаса под њерешом, који не може носити ни одбацити; њему је свака дужност светија, а ова њрешешка. Од њега се захтева немогуће...”* Али исти *ХАМЛЕТ* у свим разрешењима, не заборавимо, трага за смислом глуме, он тек у глумачкој игри (позориште у позоришту) разазнаје маске, он кроз позориште осматра и чита свет.

Глумац увек говори у нечију част (условни умишљај), он има изабраника са којим директно реплицира и у свако доба може, ако хоће, узвикнути пркосно: *“То њему дузујете!”* Треба бити у обичним стварима грациозан. Глумац попут племића: *“Треба да буде хладан, али разуман; њришворан, али мудар.”*

У драми нема обликовања лика према себи, јунаку се све опире, драма глумцем дражи његову побуну и побуну оних којима игра, јунак тако уклања игром понуђене замке или им подлеже са уочљивим разлогом. Случај јунака глумац ислеђује. Глумац има обавезу да продре у *дух и смисао* и не сме се упустити у испразну механику, како је већ и речено, *учења најамети.*

“Драма њтреба да хитија, а карактер главног лица мора се ѡпробијати ѡпрема свршетку” са јасним указом шта је на том путу савладано, а шта пропуштено као остатак понуђен за спекулу гледаоца. Реткима је дато да даске претварају у храмове, картоне у шуме. Унутарња страна глумачког духа очарава гледаоца. Никада се ниједна улога не преузима, али *“оно што ѡтреба ојонашати, не сјознаје се лако. Оно што је ѡправо, ретко се налази, још ређе цени.”* Погледајмо свет око себе и уверићемо се колико ова истина опстаје на позорници трагично лепог и парадоксално узвишеног живота са готово недоступном васељенском тајном.

Све је у наговештају сигурном и поузданом, али сатне казальке измичу иако су у пуном кругу не баш ружичасте парадоксалије.

Мирослав РАДОВАНОВИЋ

ЈУРИЈ ГОЛЕЦ

У постхумно објављеној збирци приповедака „Складиште“ Данила Киша, „Јуриј Голец“ је најдужа приповетка, коју чини десет поглавља и *post scriptum*. Причу казује Голецов пријатељ Давид (очигледне су сличности са писцем Данилом Кишом), а радња је смештена у Француску, земљу у којој су двојица „људи без домовине“, везана јеврејским пореклом, нашли уточиште и блискост. Обојица су Галимарови писци, странци, а уз то Јуриј осећа да је Давид „човек сензибилан“ и није „као Французи“. Јуриј је написао предговор Давидовој књизи на француском, па је онда сасвим јасно зашто га Давид узима за главног јунака приче.

Прича „Јуриј Голец“ према сведочењу Мирјане Миоциновић била је уврштена у последње три верзије „Енциклопедије мртвих“, али је њено место заузела прича „Црвене марке с ликом Лењина“. У *post scriptum* приче „Јуриј Голец“ Киш каже: „Име Јуриј Голец није измишљено, оно је само једно од имена које је дао Приповедачу у свом једном роману - Крв неба - мој несрећни пријатељ Пиотр Равич. Тако је његов лик остао у овој причи на пола пута између стварности и света платоновских концепата“¹. Ипак предност за уврштење у збирку „Енциклопедија мртвих“ добила је прича која припада „чистој фантазији“. И ова прича као и све приче „Енциклопедије мртвих“ као централни мотив има смрт и љубав, али се бави и питањима поезике. Књижевности, тј. поезији, даје се узвишени карактер који наткриљује време и има значење непролаза: „Оно што је један надахнут и несрећан песник написао пре неких три хиљаде година, ево још нам продире у срце као нож и мелем“². Иако поезија не може спасити песника несреће и промашености, она значи вечност, она нас брани од анонимности, она је крик аутентичности, авантура духа која твори нови поредак ствари и претвара се у вечност: „Јер ништа није постојано осим велике илузије ствар-

---

¹ „Складиште“, стр. 249.

² Исто, стр. 247.

алаштва, тј. ниједна се енергија не губи свака написана реч је као постојање“.³ Киш кроз причу „Јуриј Голец“ успева да поезију дигне на пиједестал апсолутне чистоте, узвишеног дела које наткриљује време, чини истинску повезаност епоха кроз чин духовне авантуре која лични удес и искушење занемарује остајући само облик уметничке пуноће, визионарске „велике илузије“ на граници искуственог и имагинарног која временски трансцендентира. Песничка идеја, попут магијске игре, прекорачује границе објективног света и одлази у домен идеалне представе. Киш је у причи „Јуриј Голец“ уверен у чудесну и еманирајућу моћ песничке речи и далекосежност духа, заокупљен светом идеја које превазилазе идеје настанка и претварају се у новом времену у домен апсолутних „илузија стваралаштва“ које нас уче лепоти и допиру из наслага времена као истинске вредности занемарујући уметникове зле удесе и константне дилеме и несреће. Киш види књижевност као огромни напор да се песник „одвоји од земље“ и досегне визију вечности трајања. Песничка евокативна чаролија је заправо магијска операција којом се постиже апсолутизација духа и његова бесмртност. Кишови јунаци, Јуриј Голец и његова супруга су логораши, људи који су се сусрели са најстрашнијом пошашћу двадесетог века и зато у овој туробној причи о злом удесу није чудо што је Киш изабрао да је поезија једини облик живљења у коме је могуће пронаћи разрешење, лепи отклон од туробне стварности, пут ка сферама аутентичног трајања. Бедна људска стварност уз помоћ поезије није више трагични вртлог, већ луцидна халуцинација која ће нас одбранити и надживети.

Љубав Јурија и Ноеми лишена је „љубави – страсти“, њихова веза је заправо солидарност, а не емотивни патос. Рањени животом, они су бродоломници које веже дубина рационалне спознаје: „Упознали смо се у Пољској, када смо обоје изашли из логора. Ја сам за то време спавао са многим женама, претпостављам да је и она имала љубавника“.⁴ Зато је њихова љубав и веза изузетна; она носи многострукост значења, метафизичку неопходност која је израз смисла, нешто што превазилази смрт после поразних сазнања логорског пакла.

Судбинска повезаност једног човека и једне жене, нераскидивост емотивне везе оснажене фатализмом логора основно је и узвишено значење ове приче. Један човек и једна жена упућени на себе, везани нераскидивим везама злог удеса, глорификују фабулу о апсолутној припадности без обзира на повремена неверства. Ноеми и Јуриј су узвишена веза, нераскидив спој ероса и танатоса: “У једном је тренутку застала и ухватила ме за руку: „Волела бих да живим сто година, рекла је. „С тобом“. Онда смо се пољубили“.⁵

---

³ „Складиште“, стр. 247.

⁴ Исто, стр. 230.

⁵ Исто, стр. 230.

Киш у свету нарушених односа, у хаосу и незнању где су логори део живота, где је зло надмоћно јер изворније припада човековом бићу, ипак проналази упоришну тачку на којој гради смисленију организацију живота. Иако су Јуриј и Номи преживели пакао нацистичких и совјетских логора нису изгубили веру у љубав и на њој заснивају смисао трајања. Љубав се у овој причи јавља као смислом прожети темељни животни однос. Она је упоришна тачка: „Постојало је између нас нешто што нас је спајало, нешто темељно; нешто што спаја човека и жену заувек“⁶ и када Номи заувек напусти овај свет Јуриј губи тачку ослонаца и опседа га мисао о самоубиству, схвата га као једини излаз. Јуриј који је победио Аушвиц не може победити бол за изгубљеним бићем.

Онога тренутка када је остао без Номи Јуриј схвата пакао стварности, за њега живот без Номи постаје пустош „логор је према овоме био песма“.⁷ Једино аутентично искуство за Јурија које му пружа свест је да замоли пријатеље да му набаве пиштољ или отров и да се све оконча. Свест о смрти опседа Јурија, она је излаз из тескобе, спознајни и вољни аспект у чијој основи лежи уверење да га је љубав одржала у животу, а сада је доминантно стање о немогућем складу виталних аспирација и ирационалне тежње која ослобађа. Јуријев самоубилачки елан је неминовност до које стиже рационалним путем, он је надахнут парадоксалном логиком која сведочи о краху људских прегнућа. Истовремено, и писац Давид је био над понором, прожет дубоком кризом после раскида са Аном. Писац је дубоко прожео своје јунаке интелектуалистичком потком, спознајни и вољни моменат су стално присутни у игри љубави и смрти, али ипак њима као мислећим људима чини се да судбина вуче конце, да у њиховим удесима постоји знак унутрашње предодређености: „Једино што сам извукао из те лектире, јесте да пред горућим питањима и књигама нема одговора. Да смо вођени генима, ђаволом или Богом, и да наша воља, у судбинским часовима, нема никаквог удела и да нас покрећу страсти... Али срећом, страсти, као и несреће, имају свој век, као биљке и животиње“.⁸

У свету изгубљене вере и порушених идеала, логора и логорологије као одређена судбине, мислећи човек тоне у усамљеност, у облик свесног прогонства и само га љубав лечи и одржава. Кад изгуби тај ослонац он је затвореник судбине чији живот продужава ђаскање с пријатељима и сећање на љубав, али и уверење да све треба што пре окончати. Сећање на Номи продужује живот ишчезлог бића и догађаје као што сенка продужује предмет. У сећању ствари губе материјалну супстанцу и проширују круг значења. У накнадном оживљавању искуства проналази се изгубљено време које нас штити од стварности, које одгађа смрт: „У последње време куповала је бунде. Жалила се на хладноћу. Носила

⁶ „Складиште“, стр. 230.

⁷ Исто, стр. 227.

⁸ Исто, стр. 231.

их је по кући. Тврдила је да тек сада осећа последице студени која јој се увукла у кости пре неких четрдесет година у Сибиру... Размишљала је да се пресели у Африку“, али и фиксира суштину ствари и животног искуства које не може ублажити разнеженост трагања за изгубљеним временом.

Ћираџ есеја - Мирослав РАДОВАНОВИЋ

Душан СТОЈКОВИЋ

ПОЕЗИЈА И ПОЕТИКА РАДОМИРА МИЋУНОВИЋА

Када је о поезији Радомира Мићуновића реч, ма колико то парадоксално звучало, никакве разлике између поезије и поетике нема. Готово свака његова песма, нека више нека мање, поетичка јесте. Из ње избија јасан и стамен песников став, хтеће које сама песма остварује. Реч поетика може се, притом, како је то урадио већ Данило Киш, разломити и постати *по-ејтика*. Етичка димензија веје из стихова песника о којем пишемо. Не треба се плашити могућности да нас она, својом лирском благошћу, сасвим завеје. Збуде ли се, којим чудом и то, постаћемо бољи него што смо и у сну помислили да можемо бити.

Како песник који је *изашао из перфекџа* и утемељио се у футуру игра са собом и нама шах не додирујући ногама магична поља?

Радомир Мићуновић је заговорник специфичне поетике насловљавања књига, прави мајстор њиховог одабирања. Довољно је присетити се неколиких одабраних примера: *Крилна окна; Узидана магла; Јава и дружи снови; Носилац сјабла; Излазак из перфекџа, Магична поља, Изјовесџи, Наслов.*

Песник непрекидно меандрира између слободног и везаног стиха. Уводи у игру и, мајсторски зделане, песме у прози.

Ретке су песничке збирке у нашој средини које су доживеле два издања. *Магична поља* доживела су чак три. “Нарасла“ је ова књига до коначних 64 песме, колико има шаховских поља. Архитектонски је компонована лирска грађевина, по складности своје структуре српска верзија Бодлеровог *Цвећа зла*, прве велике песничке збирке која је компонована налик на споменик (поменимо узгред да је и књига знаменитог француског песника такође била накнадно “дотеривана“). Мићуновићева књига “ратује“ са жанром. По нама, аутор нам нуди специфичан еп у шездесет четири мини певања којим се, игриво и метафизички, игриво метафизички, “покрива“ читав живот. Шах је симболичка замена за живот. Притом су симболи у Мићуновићевој верзији максимално искошени, а и живот је постао нешто много шире од онога што се

под овим појмом уобичајено подразумева. Њена основна песничка формула она којом се песме граде и на којој оне почивају јесте: *и* и *м*; *нипошто не*: или или. То је и општи модел песничкова структурирања збирки, његовог складања песама.

Иако, на први поглед, Мићуновићеве песме јесу јасне да јасније не могу бити, то је песничка оптичка варка. Њихова јасност гнездо је њихове херметичности. То једнако важи и за оне које поетичким називамо. Праву поетичку песму (има оних чија је поетичност “подземна“: за њом се мора трагати) откривамо у оној која је уводна у збирци *Шаховска ђоља*. Насловљена је “Отварање“. Кратка је, а њена друга, и последња, строфа овако изгледа: *Тешко је / кључ пронаћи / којим се / отивара мрак*. Нимало случајно, скреће се пажња на кључ који се мора пронаћи да би се песме отвориле, или да би се бар покушало да се то учини. Наговештава се “тежина“ налажења кључа. Но, акценат је, сасвим очигледно, на нечем другом: *отиварању мрака*. Откључавање песама једнако је отварању мрака. Мрак се једино светлошћу да отворити. Отворити мрак може се, дакле, прочитати као - осветлити. Али, и - продрети у подсвесно, отворити душу, открити архетипско у себи, двојничко у себи, разоткрити се скривањем, и скривати се разоткривањем...

Обратимо пажњу на уводну песму збирке *Из ђовесџи* “Јаство и другост“. Она је ехо једне од круцијалних поетичких поставки читаве модерне поезије, Рембоовог става “ЈА, то је неко други“, изнетог у писмима Жоржу Изамбару и Полу Деменију. Не сме се затомити јаство; не сме се игнорисати другост. Треба бити - цесарићевска - мала кап у слапу, али и без те мајушне капи слапа нема. У песми се спомиње *свесџ самосвојна / и колекџивна*, самосвојноколективна, колективносамосвојна: ја се “утапа” у другост, али не тако што би се изгубило, већ надрасло властите скучене границе, претворило се у прави континент самосвојних ја, било њихово свеобухватно “лице”, омогућило да постоји *дивна лудосџ* - збирна жижа прошлог и садашњег, елиотовско, и борхесовско, укидање времена као тока, темпоралне реке, изједначавање древног и модерног, корена и листа, светренутак у којем лист говори у име корена, а корен збори као лист.

Поетичка песма која је *срце* Мићуновићеве поетике има само пет стихова и насловљена је “Зар”: *Зар нису чари ђоезије, и уметносџи уоџиџе, у засџорима, измаџлицама, одблесџима? / У сенџи. / У ђраху. / У ђраџу на џом ђраху. / У неогџоворним џиџањима, најзаџ*. Треба обратити пажњу на дужину првог стиха који је “поклопио” све остале. Једино он се окончава знаком питања, иако су и реченице, или њихови делови, елипсе, окончане тачком, такође упитне. Три централна стиха песме омаж су Црњанском. О прикривеним цитатима у Мићуновићевој поезији вредело би написати читаву студију.

Издвојићемо ударне поетичке стихове и песничке слике (ако их “средимо” откривамо осебујну и веома развијену, разбокорену и књижевним правцима неомеђену поетику): *осветџен у овом безумљу чистџом* (“Слутња”); *Из језџра, оџкуцавајуџи, избијају џесме*

*појути кукавице којих је крцаи саи. (...) Помаже ми млада сова, одоз-
 ѓор, да у слова унесем власишћу окомишћості (песма у прози
 “Познавање природе”); Нејреводљива је душа (“Тумачење непре-
 водљивог”); Ошћреишћи смисао, ја га ражаршћи. / Друкчије.
 /Лексиком осебујноџ (“Ватраљ”); Све шћио сам жрадиоу слова је сћило
 (“Повратак”); Постије речи које волимо и речи које нас воле (“Речи”);
 О, која слова ћесми даиш, / да срце и ум у њу сћану! (“Слова”); О,
 како ћисаишћи и о себи, / да буде као и о дружћима! (Исто); Гасим своје
 ћесме, своја сунца (“Говорим последњи пут”); Ниједан дан без ћиса-
 ња. /Ниједан дан без љубави (“Интимни декрет”); Фанћасћика је /
 виши сћућан збиље (“Паралелни светови”); Постији шћреће око,
 невидљиво. И шћреће ухо ћосћији (“Тајанствени знаци”); Је ли ово
 ћеснишћиво или се нова сћварності исћисује (“Нова стварност”);
 Поезија је, у сћвари, религија (“Веровање у наслућено”); Колико ћое-
 зије у маћемаишћици! (“Црно на бело”); Изгубио сам кључну ћесму и
 заио не моџу да умрем (“Изгубио сам кључну песму”). Природа и
 живот се указују као велика књига коју треба ишћитати: мрсе шћиво
 ћприроде (“Гује и светиљке”); Заио је леја књига као леја жена
 (“Речи”). Песник пева о корицама живота (“Панонско језеро”),
 помиње књигу живоиша (“Поља”). За Мићуновићеву поетику песма
 је немоџуће ћисмо и дах смрћи у њему (“Немоџуће писмо”). Он пева:
 Ослањам се ћесмом, лаганом својом смрћу (“Зидови киша”). За
 песника о којем пишемо у песми се - она тако постаје њихов плод,
 дете - Ерос и Танатос спајају у једно.*

Наш песник је прави роета faber, версификацијски мештар. Када употреби једну риму (*Из/ћовести су, као и Одрон, Неке давне
 ћесме* - једина неримована песма је “Заборав” - , *Носилац сћабла и
 Сћроги ценшћар*, збирка римованих песама; “пресечене” су, унутар
 песникова опуса, књигама песама у којима је рима одсутна или
 сасвим ретко “гостује”; видљиво је, дакле, ткање на два разбоја:
 везани стих комбинује се с правим и условно слободним стихом)
 песник се више на њу не враћа. Он, и иначе, врши мала “померања”:
 остварује суптилне и тешко приметљиве нијансе / наборе / таласа-
 ња у песмама. Када је о нашој поезији такозваног “малог златног
 доба” (Миодраг Павловић) реч, утврђено је да унутар ње постоје -
 њихове песме несумњиви су врхови нашег везаног стиха - Јован
 Дучић и Милан Ракић и њихови модели песниковања. До скоро се
 мислило, и писало, како је Јован Дучић у огромној предности, али
 се у последње време, посебно заслугом Леона Којена и Јована
 Пејчића, унеколико променио вредносни суд, те су ова два модела
 на естетичкој равни готово изједначена. Радомир Мићуновић је
 прави расни *ракићевац*, један од најбољих које савремена српска
 поезија има. Одредимо укратко значајке оба модела. Дучићев заго-
 вара лепоту (готово умирање у лепоти) и, засићену до максимума,
 звучност; Ракићев мајсторство, цизелирање стиха, преливе, нијансе,
 вешта опкорачења. Симболизам насупрот парнасизма. Но, не
 треба бити искључив: није увек први у предности над другим.
 Други веома често (управо је то случај са Мићуновићевим
 песништвом, које чува и трагове дучићевског) стиже до зрелости,

поетске мудрости, особеног, модификованог песничког “класицизма”.

Мићуновић је песник мене углава посматрања, склон замени песничких лица, употреби поетских маски: Ја као Други, Ја-Други, Друго Ја, Бог у мени, Природа као Бог, “јунаци” /и они “позајмљени” из десетерачке епике и персонификовани, попут кајања које *јајимце долеће*. Мићуновићев десетерац је “обучен” у хуморно рухо (испод њега крије се шалоозбиљна трагика; песник стиже и до хуморног афоризма, у бити оксоморонског, типа: *Зла је срећа која не заболи /као дочек без хлеба и соли*). Песник је овладао готово до крајњих могућих граница кратким стихом. Отишао је корак даље од шестерца с којим је наша лирика некако изашла на крај. Упутио се ка - и освојио га од прве - петерцу. Има их и у ранијим књигама, нпр. у *Одрону* и збирци *Неке давне ђесме*. Ова последња садржи и неке од најкраћих могућих стихова, сасвим налик на оне присутне у Винаверовим *Ђелеџрафским сонетима*, али лишене винаверовске играрије ради; наводимо из ње, илустрације ради, песму “Бунар бола”: *Кроз очи /шочи / ѓуста / смола // уста / бунар / ђунан / бола // Свеле / руке / без ђоруке // Елем / змија љућа / исђод кајућа*. Кратак стих је резервисан за дитирамбе, бројалице и поскочице, носи нешто игриво и хуморно у себи, а Мићуновић - мајстор хумора који није песнички умор, и црног - успева да га “дигне” до тона сасвим озбиљног, способног да “покрије” и трагични удес који нас је задесио (довољно је присетити како се, управо у оваквим стиховима, поредимо са ишчезлим Хазарима а наша будућност са потенцијалном нигдином). Веома често ови стихови налик су на фијук, на метак. Удар су у срце. Полетели из срца ка срцу, суштаствено су лирски. Њима, највише њима, пропевава сам језик из свог језгра. Омогућују певање као ојезиковљавање. Неколике избунарене речи вреди запамтити: *бедемити; бођожена; вађрокрађа; ѓлувонемље; ѓрудодерина; ѓушђерити; житђорође; жуд; замесечен; звездорођ; крвођлов; крвоскок; људозналац, минуће; мирисник; моран; населба; невидити; недоходан; ненађ; ођесмити се; ођровсмиле; ђозимзеленити; рекољубац; речничав; ружађи; свађђочина; скрамити; сновиђрад; сновиђ; средђоноћни; срђиђити; сунђођад; уклеће; ђаласје; ђамнобунарски; ђврдођлавље; ђрновода; ђрунило*. Оживела су архаизми: *ђесан, верс, дађдити, чарни, руђни, аз*. Песник је прибегавао и деминутивима: *сунађце, живођити, дрђић, мајђица, звезђица, дуђица, ђођешђић, Еврођица, лађица, круђић, земљица, дуђица, ђерђе, данак, санак, смешак, кућерак, ђравка, јавђити се*. Ту су и речи преузете из усмене лирике и епике: *ђића, зор долама, чарни, ђемер*. На језичкој равни стиже се до жаргонизма: *Зле силе ѓа одаламе* (“Историјски напеви”). Хомонимија је присутна у песми “Пролећне ватре”. Игре речи се не заборављају. Илустративни су примери: *Видовдан би извидали* (“Историјски напеви”); *ђиђају Пиђију* (“Одбијена понуда”); *У колађсу-калиђсу* (“Апокалиптички калипсо”); *лиђихиј у хију* (“Старинска”); *Стђварање - / стђвар / а ње / нема* (“Стварање”); сабласно-сабластог (“Емајлирано дугме”). Наслов збирке *Изђовестити* упућује на “поломљене” речи. Наводимо неколике примере: *Па*

зови; *йо/кров*; *кост* у *р*; *зн/амен*; *йо-звор*. Има и “*дуилираних*”: *јед/јад*; *моза(и)к*. Звучна раван Мићуновићевих песама и више је него засићена. Честе су унутрашње риме: *Из ове ноћи, из немоћи* (“Пред полазак”); *Смењују се дан и бездан* (“Вергл”). Ту су и многобројне анафоре и епифоре, посебно алитерације и асонанце. Наводимо једну слику у којој доминира глас “*м*”: *Самојина наметти / дну и кометтама. / Лађумом паметти / алеми се шама* (“Кула”). Потом једну са гласовима “*г*” и “*р*”: *зори зорка зора* (“Горка гора”). Песник не само да зна да опесми свет; зна, једнако добро, и озвучити стварност, певајући у правим звучним каскадама.

Мићуновић је написао прегршт сонета. Пише прави и крипто хаику. Ствара лирске минијатуре. Служио се најразличитијим строфама: највише катренима, али и квинтама, терцетима и секстинама. Освојио је, тешко освојиви, дистих. Стихови су му различитих дужина. У римованим песама доминира краћи метар. Као што се п(р)ограва гласовима, исто чини и када је о интерпункцијским знаковима реч.

Поетички захтев *Музика чула. / Сlike расула*, присутан у песми “Творба” реализује се у суптилним, разноврсним синтагмама и песничким сликама које налазимо дуж Мићуновићевих песама. Наводимо најпре прегршт првих: *рецијујем светлост* (“Тамне птице”); *снојље светлост* (“Свет - лана”); *класје сна* (Исто); *Сумраци се мресте* (“Необухватни лик”); *дебело лишће тинине* (“Крилата окна”); *зусто брдо тинине* (“Драж ноћне олује”); *стабло тинине* (“Минуше задњи вали”); *зрнце тинине* (“Тачка”); *огроман хлебац тинине* (“Аеростат”); *океан тинине* (“Не Суматра, не Борнео”); *одрон даљине* (“Светлост и прашина”); *длан ведрине* (“Силазак у југ песме”); *шаком глади* (“Препознавање”); *дисајти вишесложно* (“Растављање на слоге”). А ево и песничких слика: *На лицу дланови ветра* (“Траве до неба”); *Засјајти на длану предвечерја* (“Метафоре сна”; подсећамо да се, у песми “Силазак у југ песме” *находи и длан ведрине*); *Сећаш ли се мојих / дубоко зорких дланова* (“Па ту ме нема”); *Снег нас тајше йо раменима* (“Снег”); *Ћушања шито се као звона клајте* (“Из триптихона за Наду”); *То чамац се лагано њише / као колевка и зроб истовремено* (“Изцесне покрајине”); *Надиру храјава сазвезђа* (“Чепелица”); *Пијем зусту помрчину* (“Изненада слап рептила”); *Крошња: неба корен, / душа човекова* (“Храст”); *Скуљајти се под нагом светлошћу* (“Отпутовати некуд”); *Крешијаво сунце сајлиће ми очи* (“Силазак у југ песме”); *Одасвуд јекћу зрудве звездане* (“Месечев јахач”); *Руке су ти глазоли нежност*. / *Очи две метафоре* (“Славим твоје рождество”); *Обузимаш ме / својим живојом / као смрт* (Исто); *Љубав и смрт дојичу се, у име живојта* (“Увек и свуда”); *Тражи смрт /себи љубавника* (“Контакти”); *Поћи даље, ошресито. /Иза себе* (Исто); *У каквој одећи је футур?* (“Наговор”); *уз жијак духа* (“Творба”); *А јужило је кад се ојесмисмо, / наоружани речима до зуба* (“Низија”); *У истом бићу / логос и логос* (“Не/јединство”). Оне показују ширину поетског дијапазона Мићуновићевог. Често су епифанијске, блиц-слике, пуне амбивалентности, енигматичне херметичности (важи то и за

Мићуновићеве песме уопште; његов херметизам херметизам је посебног кова: он увек у себи садржи нешто енигматично - задаје питања на која се може само уз уложени труд одговорити, позива на сарадњу, води тако што, песнички, заводи; песник се не зауставља само на гроздовима асоцијација којима пуни своје песме, већ наводи речи да “теку” у различитим правцима, и унатрашке, у стиховима). Садрже и персонификације, и хиперболе, и метафоре, и хумор, и иронију и много тога још. Иронија је, прибележимо и то, вешто сакривена, једна од основних унутрашњих оси читаве ове збирке засноване на свеопштој, али сљубљеној, антонимији коју илуструју -поиграјмо се и ми мало, као што то аутор у једној песми чини - *јахџа* и *шлеј*.

Наслов једног циклуса *Из њовести* “Лирика епике” оксиморонски је, ако не призовемо у помоћ идеју Емила Штајгера и његових наследника када је књижевна теорија у питању; по њима свако литерарно дело садржи елементе и лирског и епског и драмског с тим што неки од њих доминирају. Оксиморон, пак, без икакве сумње је једна од круцијалних стилских фигура Мићуновићеве лирике (у песми “Химере” песник признаје: *оксиморон ми на уму сџално*): *раскошна беда; јесење ѓролеће; зидови киша; ћуџици зромозласно* (“Жиг сјаја”); *Тишина се ѓроџиње, хучи* (“Не издаје се”); *Гробље је сада најлеџи део зрада* (“Изненада слап рептила”); *слушам очи* (“Говорим последњи пут”); *Падају звучни видџици / ѓо ѓрџу, ѓо корама, / као шаџаџа криџи* (“Звоник”); *свеџлом језом* (“Грађење оца”); *Оџворџи се ѓредели раскошине слеџоће* (“Похвала љубави”).

Милослав Шутић прави разлику између поезије и лирике. Прва обухвата рационалну / интелектуалну поезију са јасно препознатљивом сазнајном функцијом. На другом - лирском - полу налази се “чиста” лирика у којој се осећања “дисциплинују, али тако да се не нарушава њихова изворност”. Сасвим извесно, Мићуновић је представник друге поетске струје, један од најостваренијих.

У поетичкој песми (полемичкој?) “Не Суматра, не Борнео” налазимо стих: *И Суматре је доџа, ѓесмом обележене*. Када се у стиховима: *Уклониће / аџдају с ѓуџа / осмех / деџиње блаџ* (“Завршница”), обрати пажња на два завршна стиха, открива се особена искошеност: подвиг не чини дете, већ нешто чему се детиња благост приписује. Благост је једна од кључних речи Црњансковог поетског вокабулара (*зоре јесење, блаџе, нечујне* - “Гардиста и три питања”; тужан човек је *блаџ ко цвркуџи ѓиџа* - “Госпођи Х”; *Блаџо као једно звоно / да зазвони у даљини / миџиљу ѓом сам ѓе додирно* - “Етеризам”; *Осмех би ѓи разочаран и блаџ / ѓадао са крсџа* - “Карикатура”; *Ја сџојим расџеџ сам на зиду, / а Месеџ ми блаџо ѓробада ребра* - “На улици”; и *мирис блаџ* - “Траг”; *блаџо насмејана* - “Моја песма”; *А зидове мрџиве и облаке шџо ѓлове / блаџо ми милују руке* - “Срп на небу”; *И милујемо далека брда / и ледене зоре, блаџо, руком* - “Суматра”; *И ѓако без снаџе / владамо свеџом, у јесени блаџе* - “Ново покољење”; *За један блаџи сџас, / шџо, ѓрви ѓуџи, заљуља / вишње и ѓрешње, ѓољуџцем, коџ нас* - “Стражилово”; *У блаџе жало-*

*сїи прѣђе занос луди - “Плес”; Судба ми блуди ѿ небу ових дана, /
бла҃га и мирна, кишиом ойрана - “Благовести”; Зажелео сам да милујем
руком / пружу видика, бисїру и бла҃гу - “Поворка”; Све су ѿо биле,
дакле, протазне само сени, / на које сам, кроз бла҃сїи, и жалосїи, и
їишину, / сїресео, усїрейїао, свој звездан, зрачни, чисїи, прах? -
“Привиђења”). Она је једна од кључних речи и Мићуновићеве поезије. Као и код Црњанског, бла҃гост је - и поред све метафизичке језности - основни поетички став Мићуновићева песништва. То што је и код њега, као и код Бодлера и многобројних његових следбеника, и Црњанског, све у вези са свиме, синестезијској, наводи нас да о његовој поезији (узалудан је поклич цитиран на почетку овог поглавља) размишљамо као о својеврсном (шаховском?) суматраизму.*

Грујо ЛЕРО

Кад ће сванути - питање је дана.

Еви свака част. Она је прва преврнула лист.

Оној роди што је донијела дијете радо бих легао у гнијездо.

Дјецу наручи шева, а донесе рода.

Чим су се вјенчали, он је почео да пије, а она да пуши.

Педерима никако да дође из дупета у главу.

У односу на возаче пјешаци су у предности:
текућа питања могу рјешавати у ходу.

Јао, да сте видјели шта раде на Косову. Ма, то си *шокови*.

Некад сам живио ко бубрег у лоју, а сада идем на дијализу.

Листом су сви били партизани... А онда је дошла јесен.

Имамо излаз, али су - решетке уске.

Нису само Срби небески народ. И „Цигани лете у небо“.

Пролетери имају Маркса, профитери - капитал.

Чизма главу чува. Због шубаре се губи.

То је *њима* наша борба дала.

Без обзира на толику крв, Босна је остала зелена.

Четнику је *увијек* - пуна шака браде.

Кад ми падне мрак на очи, не чекам да се смркне.

Љубав према домовини оних што су збисали преко границе-
безгранична је.

Прво је настао Рат и мир, па онда - Узорана ледина.

За Сизифа још траје - камено доба.

Сада имамо *далеки* Исток и *блиски* Запад.

Некад су од својих родитеља дјеца учила Марксизам.
данас дјеца својим родитељима предају - вјеронаук.

Кад се сломила грана на којој сједимо, мајмун је постао -
човјек.

Да сам Сизиф гурао бих једино - уз Венерин бријег.

До сада би и Филип Вишњић видио колико нам је сати.

Срце је најбољи човјеков пријатељ: само га једном у животу
изда.

За разлику од избјеглица, они под земљом имају кров над
главом.

Кад видим збуњену, доће ми да полудим.

Читав живот се *стјарала* да изгледа што *млађа*.

Анђелко АНУШИЋ

ПЕСНИЧКА МЕРА КОСОВСКОГ ЗАВЕТА

(Славомир Гвозденовић: *Колико Косова у мени*, изабране и нове песме /1978-2007/, ауторово издање, Темишвар 2007)

Србин из Румуније *Славомир Гвозденовић* (1953) присутан је већ тридесет година, на двојак начин, синхроно, у српској и румунској књижевности, и делује као једна од наших најживљих и најкреативнијих дијаспоричних спона са матицом, и обратно. Та веза чије је тело и дух песник Гвозденовић, савремени је и узвишено-прагматичан пример како треба да се културно и цивилизацијски организује и профилише једна српска енклава (дијаспора, заједница) у свету, е да би задржала рођајне везе са својом матицом, а истовремено не штетећи властитим интегративним процесима у земљи свога егзистенцијалног биваковања.

Гвозденовићева књига „Колико Косова у мени“, као својеврсно свођење (опитно, интерактивно подвлачење црте) тродеценијских књижевних послова о *посљекосовској* теми којом се, у своме крајњем поетичком исходишту, бавио у својим песмама - сва је у знаку преиспитивања и баждарења *јединице мере и величине* (оваплоћења) *косовског завета* у песнику. Не мита, већ завета, како неки наши новији књижевни и културни посленици с правом инсистирају. Страшна је то мера - свестан је тога Гвозденовић, поготово, и с обзиром, на своју *сѣрансѣвујућу позицију* из које пева, и светски усуд националне мањине који као Горгона стоји спрема његовог лица. Једини еквивалент тој мери завета јесте духовна, песничка мера, као највиша могућа етична мера, аристократска и витешка мера, мера богомдана. Логично је, стога, самозапитати се „колико Косова у мени“, јер једина (пра)постојбина страшне косовске *неболике земље* (и поготово након њеног насилног истрнућа из територијалне целине Србије) јесте управо песникова нутрина, његова имагинарна држава. Најзад, нутрина сваког освешћеног, православног Србина данас, ма где он био, шта радио и како мислио. Зато је та мера и мера опстанка под небеским ширинама и дубинама, неодступна црта достојног одржања у вртлогу историјских бесова.

Гвозденовићева књига нових и изабраних песама сва је - у своме дубинском, генеричко-антрополошком и културолошком исходишту -од *сербских* и *славјанских* (сербскославјанских, славја-

носербских), али и византијских културно-историјских даљина и дубина, боја и валера, призива и одзива. На поетском и језичком плану, у контекстуалном и изванконтекстуалном погледу, она на најбољи могући начин реанимира нашу основну лирску мелодију, обнавља новим енергијама њене митопоетске и родољубиве линије и регистре, с посебним освртом на наше „актуелне“ (пост)косовске певаније, где су евидентне и неке песникове принове. Епско-лирску кануру и арому тог пева, његову архетипску енергетску мустру, он настоји да освежи и модернизује, на језичком и техничком плану сажимајући и згушњавајући, до нивоа елементарне честице, структуру и израз песме, вишеструко појачавајући тиме њено основно асоцијативно и перцепцијско поље. Гвозденовић не изневерава архетипску основу те енергије, већ новим рашчитавањем, дочитавањем и читавањем косовског завета, ту основуцу снажи и продубљује у њеном почелу, чисти њене „алате“ од наноса времена и историје, и дочарава нам ауру њеног есхатона. Имагинативну моћ њеног дијахронитета и синхронитета. Његове песме су језички сведене, са наглашеним контекстуалним релацијама, а песнички израз кристално резонантан. Готово да је сваки стих - у понајбољим његовим песмама - у дијалогу са наслеђем, по дијахорнијској и синхронијској оси (*Псалми пред сликом Чарнића, Очева шубара, Не, Отац ми ђружа руку, О. Мраморје, Сви наши Видовдани, Ко, Како отац исује, Има ли наде, Камен за ђлакање, Колико Косова у мени*).

Певати данас о косовском завету једнако је усамљено колико и храбро, једнако рискантно и изазовно колико долично и достојно. Као што је одувек било, кад се певало о принципу свих принципа, начелу свих начела. Косовски завет и поезија имају нешто заједничко: обоје рачунају на царство небеско, и узимају од њехових храна. Онај који данас и овде пева о Косову помало је андрогин, јер има у себи нешто од *Косовке девојке*. А има ли достојнијег посла од овога, и веће похвале за једног песника од ове, без обзира што овог витеза на *аџу од еџера* -вреба сенка анахронизма, страшна као лице Горгонино.

Милица Лилић ЈЕФТИМИЈЕВИЋ

ЧУДЕСАН ХОД ДУШЕ КА СВЕТЛОСТИ

(Љиљана Хабјановић - Ђуровић: „Запис душе“, Београд, 2007)

Пишући о Љиљани Хабјановић-Ђуровић рецензент француског магазина „Литератни дијалог“ рекао је да је: „Она књижевни феномен у својој земљи“. Како објаснити тај феномен који траје деценијама и шири се сваком новом књигом? Могло би се рећи да су разлози дубљи и да превазилазе домен књижевности. Да она попуњава неке велике празнине у духу својих читалаца који је траже, те се стога може додати да је она и културни феномен по утицају који има на изузетно велики број популације. Има злих језика који у томе виде и нешто ванкњижевно и покушавају да јој оспоре књижевну вредност. Међутим, истина је да литература подразумева комуникацију и ако она изостаје, вредност не може опстати сама по себи. Но, вратимо се утицају Љиљане Хабјановић-Ђуровић на публику. Шта то она нуди у својим књигама што је чини безмало најчитанијим писцем чије књиге су стално међу најтраженијима? Да ли је то лепо испричана прича, (свакако има и тога), теме које су од националог значаја, или проповедање љубави, вере и наде које су савременом човеку изгубљеном у времену порушених идеала и вредности, преко потребне? Наиме, у самој деструкцији света у којој царује принцип негативитета, који је поларизован на елиту која је сама по себи довољна и на такозвани обичан народ који никоме није потребан (осим у време избора) остаје празнина, незнање, немоћ да се обезвређеном животу да смисао. Ко се, иначе, данас бави њиме. Један ужи круг књижевне елите затвара се у себе, обрађа се углавном себи довољно херметично стављајући јасно до знања свој нарцизам, и дакако уживајући повлашћеност владајућег естаблишмента. Љиљана Хабјановић-Ђуровић је (да ли што је рођена Крушевљанка, где је традиција чувања рода и служења њему нешто што се баштини рођењем) преузела на себе оно што Берђајев назива надличним циљем, да ствара за друге, да буде окренута њима и да им дословце служи (треба само видети са каквом истрајношћу она исписује посвете стотинама својих поклоника). Но, она заиста

суштински служи нацији по васкрсавању духа времена када је српски народ био борбен, достојанствен и спреман да се брани од нартања од туђина. Она је и бранилац православне вере која је била стуб за који се нација држала и захваљујући коме је опстала и у петвековном ропству под Турцима. Из њених књига стижу поуке и опомена у ово време које нуди заслепљујућу празнину, материјално и пролазно иза чега не остаје ништа, као да човек није духовно биће којем је нужно поунутарњење узвишеним духовним садржајима. То је тај простор који она попуњава књигама духовног, религиозног, моралног и естетског садржаја. Она тежи духовној обнови човека, указивању на његов логосни смисао, на духовно трајање које се мора заслужити у земаљском животу. О томе заправо говори и велики руски мислилац Николај Берђајев пишући о „судбини човека у савременом свету“: *Висока квалитативна култура, лишена религиозне основе, нужно се одваја од свенародног живота и ствара се усамљена културна елита која осећа да није потребна народу... То и јесте декадента у култури, пресахњавање живота... Због узраста света није могућ чисто културни прейород који једини има снаге да одговори на питање о узајамном односу аристократског и демократског, личног и друштвеног начела у култури.*

„Запис душе“ је роман посвећен важном историјском периоду Србије и потомцима династије Бранковић, превасходно деспотици Ангелини, супрузи деспота Стефана Слијепого, мајци Митрополита Максима и деспота Јована, а надасве ходу њене душе ка вечној светлости, ка Богу, по разлучењу од тела. Као и у претходним књигама, Љиљана Хабјановић-Ђуровић поново залази у метафизичке дубине пратећи душу своје јунакиње и стављајући је на последња искушења пре но што ће стићи тамо где јој је место за које се читавог живота припремала. „Све је било баш онако како су казали свети оци“. То је прва мисао коју изговара „душа“ почивше деспотице Ангелине, Мајке Крушедолске, како ју је народ од миља прозвао. А, то је и прва поетичка назнака, ауторке која своја дела зансива на светоотачкој, историјској, биографској литератури, на помном проучавању времена о којем пише. Свесна обновитељске моћи женског принципа Љиљана Хабјановић-Ђуровић поново за главну јунакињу узима женски лик, снажну личност која се узвисила у стамености у доба када је српски народ поново поражен 1439. падом Смедерева, као и после Боја на Косову, а његови владари протерани да се потуцају од немила до недрага, стижући до Венеције где им се нуди милостиња, трпећи у понижавајућем вазалском положају.

Сучељавајући метафизички и историјски план, ауторка снажно сугестивно дочарава трагичне историјске околности које разарају породицу деспота Ђурђа Бранковића и његове покушаје да опстане укљештен између Турака и Угра, жртвујући синове и кћери, било као вазале било удајом из политичких разлога, што резултира кобним последицама. Опис ослепљења Стефана је не само прецизан и потресан, већ задире и у саме онтолошке основе зла којим се ауторка бави у овом роману третирајући га и у небеским простори-

ма, у покушају демона да последњи пут заведу једну праведну душу.

Техником ретроспекције, Љиљана Хабјановић-Ђуровић слика цео живот своје јунакиње, од детињства проведеног у областима које су припадале њеном оцу Ђорђу Аријаниту Комнину и мајци Марији, враћајући нас на рани период српског поседовања области у данашњој Албанији, о чему и данас сведоче православни храмови и нешто преосталог староседелачког живља. У ратним околностима, упркос свему, породица живи у хармонији, а будућа деспотица Ангелина стасавана у мудру и пожртвовану жену која ће призвана љубављу преузети терет живота уз слепог деспота, без дома и благостања. Градећи њен лик поступно, списатељица описује њене врлине, жудњу за правом љубави, иако јој је породични углед пружо могућности за удобан живот. У основи таквог поступка је и идеја да је за љубав потребно одрицање, духовни раст, мудрост која доводи до пуне катарзе. И највиша љубав према Створитељу, такође изискује одрицања, борбу са собом, са искушењима, морално усавршавање, свест о томе да се до њега може само кроз врлине. Једна од бројних вредности ове књиге, као што су добар сиже, унутрашња кохерентност метафизичког и реалистичког, сложени ликови, добри дијалози, интертекстуалност, јесте заговарање моралних вредности као циља живота, као темеља постојања. Будући да савремено доба пориче морал и устоличава неморал у многим сферама, почев од политике до комуникација, поуке ове врсте су више него целисходне, а литература има обавезу да на њих позива, тим пре што долази од писца који је толико читан.

Треба нагласити да се кључ за тумачење „Записа душе“ налази у националном контексту колико и у православном коду. Следећи животопис српске деспотице, Хабјановић-Ђуровић предочава слику ослабљене Србије, морално посрнуле у којој на видело ступају борба за лични успех, издаје, подметања, губљење из вида виших интереса и циљева нације, што су појаве видљиве и после пола века од описаних. Критичка жаока ауторкиног циља и у њих. Заговарање религиозне истрајности у вери и нади, у животу појединих ликова даје се дубљи смисао појединца у историјским ветрометинама које га поричу. Међутим, свест о нужности чистоте којом се обезбеђује вечно трајање душе и „демонстрирање“ тог пута којим главна јунакиња стиже до циља, је подстрек и утеха. Позивајући се на светоотачке књиге, подупирући њихово учење „примером“ пуним остварењем тих путоказа, наградом за земаљска страдања, крепи се снага верујућих а живот јединке се ситуира у контекст вечности која ће јој припасти по мери личне заслуге, као што је то случај са деспотицом Ангелином и њеним ближњима. Утквајући легенде и историјске чињенице, Љиљана Хабјановић-Ђуровић је оживотворила неке знамените личности, пре свега Стефана мужа Ангелининог, као изузетну мудру и племениту личност, потом Скендербега, зета деспотичиног, који је био потурчен али се вратио правој вери, потом синове деспотског пара, али и многе друге историјске личности из светске историје које су утицале на прилике у Србији тог доба, која је била у некој врсти изо-

лације како би се то данас рекло. Надахнути су описи Смедерева, Крушедола, Венеције, политичких и културних прилика у њима, односи породице Бранковића, туга мајке која губи своју децу, али се привија уз народ и служи му до краја, прослављајући се у вечности, када јој душа након четрдесет дана чиста стиже пред Господа.

Вешто контрастирајући реалистично и лирско, стварно и духовно Љиљана Хабјановић-Ђуровић остварује сложено, драматично и импресивно романескно штиво којим се овековечује значајна и већ помало заборављена историјска личност, деспотица Ангелина Крушедолска, којој дугујемо памћење и пажњу, а романсирана биографија још једном показује сву привлачност и функционалност, под руком вештог стилисте.

Александар Б. ЛАКОВИЋ

ЗАМИШЉЕН... У ПАУКОВОЈ МРЕЖИ

(Милош Петковић, *Без великих речи*, Народна библиотека „Стефан Првовенчани“, Краљево, 2007)

Композиција треће по реду песничке књиге *Без великих речи* Милоша Петковића (р. 1972) изненађује читаоца, разликовањем од књига млађих песника, по правилу жељних више простора (импулсивност већ више није њихова карактеристика). Песник Петковић, насупрот генерацији којој припада, организовао је своју књигу (која броји укупно тридесет и две безимене песме), тако да ју је разврстао у неколико одељака које условно можемо ословити као циклусе (тачније - у девет одељака - циклуса), и то са њиховим насловима који читаоца доводе у дилему да ли је таква подела била потребна (из семантичких или неких других песничких разлога) или је изнуђена, како би се разуђеним распоредом, иначе, кратких песама, или добило на њеној читљивости или пак запосела већа територија белог књижног простора. Ни након ишчитавања самих наслова циклуса (од којих је један права песма, затим, четири песникове сентенце, које су Петковићеве аутоцитати из ранијих књига, а преостале четири - епистоларне или дневничке ознаке), тешко се може уочити њихова међузајамност са песмама или пак атрибут, заиста нужног „међаша“ или „слемена“.

Но, након овог тумачења формалних одлика песничке књиге *Без великих речи* упутније је открити разлоге којима је ова књига завредила да буде уврштена у *Повељину* едицију. Наиме, пред нама су песме које можемо потпуно оправдано назвати језичким минијатурама и бравурама, којим се песма занеобичава, удвосмишљава, продубљује, опалесцирајући преноси, на заиста завидан песнички начин. Песма, обично са кратким уводом (и без наслова, понављам), тачније као да бане пред читаоца и тек што се њено постојање примети, а песник је већ продуби, зачуди и изврши њен трансфер у друге сфере („Да би прескочио понор/ мораш се вратити унатраг“; „Како мисао, све јача бива,/ неко ће, свакако, бити забораваљен“), примора читаоца да застане, да размисли, да се врати

на почетак песме, да се горко насмеје, али и да њен ехо преживљава дубоко у себи. Важно је рећи да ове ефектне игре речима и значењима нису обавезно зачудне или одречно-потврдне, али су задржале епитет осмишљавајућих, већином на плану неочекиваности. Таква су језикотворачка изненађења учестала, готово у свакој песми, изузев у две-три на самом крају књиге. У три од четири помињане већ медитације које су наслови циклуса уочавамо управо ове језичко-семантичке медаљоне, које у целости гласе: „да обложим, празнину ормана и своју збуњеност“, „ћутим, све што не смем да заборавам/ причам, све чега се не сећам“ и „мој говор траје,/ у њему сам закључан“. Чак и у помињаној песми са функцијом наслова циклуса издвајају се две игре речима и смислом („бити жив,/ није,/ живети“; „фотографије су пожутеле завесе у стану/ у који ћемо се тек уселити“), који нас уводе у садржајни оквир књиге, која то и својим насловом чини.

Из цитираних медитативних минијатура јасно се уочава песников жељени одраз света око њега, као лик у огледалу, овог пута искривљеном огледалу. Наиме, песник упечатљиво илуструје бројне од присутних последица друштва данас, углавном реперкутованих кроз усуд и удес појединца. На пример, усамљеност и отуђеност („Све што волиш, волиш сам“ и „Чигра, игра, играч, све си./ Јер волео ниси,/ јер те волели нису“); изгубљеност и деперсонализација („Свако има некога кога нема“), бесмисао и апсурд „разигране свакодневице“ („ако одем, знаће сви,/ ако останем, нико сазнати неће“), несигурност и страх („Оружје није потребно/ онима који су кренули ... удаљена, недостижна лука/ прихватиће нас, путнике/ као оштрица бритве“), безнађе („Безуспешно сам те напустио“), очај („Опрости./ Места која напуштамо/ остариће са нама“), немоћ и зависност („Сврстај се у ред/ немоћних да одустану“). Као куриозитет, бележимо пример да у само једној песми могу постојати блискост умор-часа, повученост у себе, болне заблуде, одсуство слободе и права на избор, као и суморни и будући статус отуђеног и опредмећеног човека:

Варљиву могућност избора,
са оне стране полазишта,
на трен, оставим.

Дахом обложим крила
плућна, до утробе
и уроним.

Приђи ми.

Препознавање слободе је читање
дневних, новинских вести.

Лице и наличје промене које нема.

Величанствено је,
ропство.

Дакле, Петковићев (и наш) свет је свет поремећеног система вредности, као и изгубљених и удвојених појединаца, пред којима је будућност, која то није. Песник се не либи да саопшти како и песници деле усуд времена и простора („Променићу име, несметано проћи/ између стихова великих песника/ звецкајући по гозбеном столу“), јер „песник мисли,/ *поезија више не постоји*“.

Када је реч о значењском нивоу Петковићеве књиге важно је издвојити песников начин преливања извесних слика из једне у другу песму, није обавезно следећу по реду. Тако почетну песму једног циклуса започиње стиховима: „Годинама сам варао себе,/ умем да престанем“, а завршну песму истог циклуса окончава овим стихоказом: „Да умем престати, годинама,/ варао сам свет“.

Посебан квалитет Петковићеве књиге *Без великих речи* јесте (ауто)иронија његовог песничког исказа, као што се и из прозиваних стихова јасно уочава. Она је и кохезионо средство Петковићевог песништва. Она се појављује као заједничкост важећа и за песника и за читаоца, због блискости и препознатљивости сивила окружења. Она је једини начин да се призори из свакодневице преобрате у друго рухо, нарочито зачудно, одречно, двосмислено, медитативно и ефектно, помоћу којих ће продубити основно полазиште односно недаћу наметнутог нам времена, простора и начина живљења.

Иако сам наслов књиге, скроман и непретенциозан, оправдава и њену садржајну омеђеност, битно је проговорити и о очекивањима активних читалаца и критичара. Наиме, рок трајања и семантички пресек читаве књиге, као и песама понаособ, достићи ће песник Петковић песмама са джим уводником, можда и са њиховим ословљавањем, а нарочито са издашнијим садржајем (нису довољни само Персеј и Арес за читаву књигу), па и наносима прошлости и памћења као подлоге појединих песама, а посебно уколико песме буду лоциране изнад брисаног простора, изнад заострених опрека, изнад река чије обале нису повезане мостовима, дакле, у средишту контраста или контрапункта, као што су то биле диспаратне слике почев од Рембоа и Рилкеа па до нас данас. Заправо, тек у тако или слично организованој будућој књизи у којој ће песник прећи из статуса – „без великих речи“ *ћевати о малим стварима* и уронити у варничавије, веће и дубље теме, доћи ће до изражаја игра речима и смислом, вишепотезна и вишеобухватна, а за шта је песник Петковић, тврдим, већ спреман.

Анђелко ЕРДЕЉАНИН

ОСАМЉЕНИ УМ

(Јован Дунђин, „Тишина се пита“, Тиски цвет, Нови Сад, 2007)

Поезија нема време и временом се не мери, не вреднује. Поезија је време за себе, изван времена којим се мери живот. Само условно може се читати (и удисати) по систему мерења времена у космосу и човеку, по тим прецизним или ипак мало расклиманим подеоцима. Тако можда можемо размишљати о песниковој свакодневници у деветој деценији земаљског живота, као сада кад отворимо књигу песама „Тишина се пита“ Јована Дунђина (Футог 1926).

У изузетном сјајном добу песник одједном открије толико времена и повода за самопосматрање. Многе песме су доживљене и записане, књиге су штампане и прочитане, или неотворене (са избледелим посветама) утонуте у прашину, али срце куца и у дослуху с мозгом и очима, са очуваим чулима призива нове песме.

Успомене су већ песнички обликоване, смештене у стихове, песме и поеме, у стилске фигуре и чудесне сплетове речи. Измичу већ и сећања о сећањима. Заслужена признања (од којих она најважнија још нису ни стигла), сложила су се већ удобно међу старим новинама и недовршеним рукописима, одустајући спонтано од сопственог друштвеног значаја. Нека нова стварност испуњава тишину.

Већ у првој песми нове књиге песник проглашава блискост са ведрим даном и зеленилом: „У зеленилу је / све што ме / јутрос радује“. И помиње „притајен приговор свету“. Многи су разлози за приговоре свету, али свет је чудесна творевина, вазда се развија и преображава, „уз неизбежан нагон / да се суновраћује / поново устремљује / и пада“. А у последњој песми „падају / стране света / на осамљени ум“. Свет је мисаоном песнику далеки и необавезни оквир, а песма се ослања на „осамљени ум“.

Тај ум, осамљен, али не утучен и изгубљен, пре ће бити ум

стамене зреле осаме, исијава енергију блискости на широком простору. Изнова открива путеве и беспућа, давно снимљене пределе, „блиставе саобраћајнице / из неког давног / дозива маште / или осећања“, „призоре спокојства“, све преживљено и одболовано. И опет виђен човек у „пуној зрелости дана“ али и као „клецави ноћник“, сумира своје „протестно искуство“, ослушкује „откуцаје тренутка“, бележи и замор тела, а оно пристаје на присност са предметима, биљкама, птицама, фосилима, универзалним мислима. У свакодневици осаме, бића и ствари се, кадикад, претварају у симболе, знакове, семиотичке загонетке.

Један циклус у књизи има наслов „Схватљив случај“, али далеко је ово песништво од лаке (и олаке) схватљивости. Напротив, нови низови песама умножавају несхватљиво, јер иза њега извиру, јер је заправо оно – несхватљиво – најјачи покретач поезије. „Нисмо стекли моћ / да не видимо / што видимо“ – каже песник, а то је само једна од многих варијаната моћи које нам нису доступне. Између мрака „у опасним стрминама“ и пламичака светла шири се распон неухватљиве моћи и зачаране несхватљивости.

Непрекидан је дијалог песника са свиме чега се дотакне очима и мислима. Он говори већ о „другом току пролазности“, а ми ни први нисмо схватили. У интимном нeredу песничке радионице налази „саговорнике“, и у мртвом рукопису („са горње стелaже / књижевне Славије“) и у „живом“ и „срећном“ пријатељу, проналазачу странпутица.

Али, ту, у песничкој радионици, највише се ради на језику. Језик Дунђинове песме је филигрански рад, вез у срми. Запажамо нијансе у избору речи и грађењу нових додавањем префикса. На пример: пројашњење (што није ни објашњење ни појашњење), притајено (да ли је то нешто делимично тајно или притајено, или можда тајно притајено?), припознат (ни познат, ни препознат), надвис, расветлина, подбелешка, прикрајак итд.

„Тишина се пита“, наслов је књиге, али и једне песме, иза које следи песма „Неупитан одговара“. Нити су у првој сва питања, нити су у другој сви одговори. У њима се само констатује тренутно стање духа, песниковог пре свега. Бескрајна је „тишина“ у којој Јован Дунђин провлачи несхватљива питања између неухватљивих одговора. То је тишина у којој, уместо одредница времена, чујемо само откуцаје срца. А песничко срце је активно (здрово) док пулсира у ритму песминог времена.

Душан М. АДСКИ

*ПРОЗНО-ПОЕТСКА ЈЕДНОСТАВНОСТ ПРОТКАНА
ЕДУКАТИВНОШЋУ*

(Дејвид Ц. Лану: *Хаиђин*, Мали Немо, Панчево, 2007)

Данас је хаику поезија код нас и у свету призната и препознатљива књижевна форма. И они књижевни часописи, који су дуго избегавали да објављују ову врсту поезије, сада јој уступају свој простор. Непобитно је, хаику поезију пишу многи, од признатих књижевника до домаћица. То не значи да су и сви ствараоци довољно упознати са захтевима и (не)писаним правилима ове најкраће, али не и најлакше форме. Роман „Хаиђин“ треба препоручити онима који се на било који начин занимају за хаику поезију. Поред многих, наведимо један цитат, један ваљан разлог из овог занимљивог романа:

Сада када је ишао својим хаику љућем, искушавајући живоћ у свим његовим многобројним, чудноватћним дубинама, одлучио је да искористи сву љоетћску љомоћ до које може да дође. Сћога је љосетћио Песника у Белом у његовој колиби у врбаку само неколико дана након шћо је Миго кремиран.

Уз шолћице врелоћ чаја, заћодену се разћовор.

- Учићел Шолћа Чаја ме је учио, Широ, више делом него речима: живоћ је хаику, хаику је живоћ. А нема љросћоћ начина да се љосмаћира ниједно ни друго. Па ако су оба недокучива, на крају крајева, зар нисмо увек осућени да ћребемо само љо љовршини?

Дејвид Ц. Лану је професор енглеског језика и светске књижевности, преводилац хаикуа са јапанског језика и писац „хаику романа“. Више пута је боравио у Јапану, петнаест година је посветио писању критичких анализа, био је један од директора Светске хаику асоцијације, што га само препоручује као доброг познаваоца тематике којом се роман бави.

Појављивање превода је дошло у право време: хаику се све више пише, али је мали број хаику песника одиста упућено у захтевност ове песничке форме. Зато се поред прозно-поетског израза мора нагласити и непорецива едукативност романа.

Аутор романа с умећем уйливава у време и простор, ништа не наглашавајући, ништа не надомештајући, непосредно улазећи и излазећи из времена и простора, традиционалног и савременог.

Веома добар превод омогућава читаоцу да поуздано сагледа суштину хаика. Преводац је и сам хаићин. Поред тог битног податка, Саша Важић је и преводац многих запажених текстова који су знатно већине упућивали на прави пут, то јест како се стиже до хаика мајсторства. Захваљујући тим преводима, многи су наши аутори добијали највећа признања у Јапану, Европи и Америци. Саша Важић није само беспрекорно обавила свој посао преводаца, она је такође на веома језгровит начин препоручила роман читаоцима: *Дејвид Ц. Лану нас води кроз скоро бајковите пределе старог Јапана, али и савременог Њу Орлеанса и Токија. Комбинујући различите временске и просторне перспективе, аутор међанаравним постојањем паралелно води причу на три приповедна нивоа. Први чине одломци из дневника једног од јунака, Зубоње, друга се тиче романа који пише сам приповедач, а трећи захвата фиктивно стварни свет у коме приповедач живи. Тако упознајемо јапанску филозофију, начин на који Јапанци живе, као и начин на који они схватају и доживљавају суштину и лепоту живота. Истовремено, читаоца долази до сазнања о важним питањима властите egzистенције, где год да живи. Одакле год да крене и где год да се нађе, ствара се само себе.*

Једноставан и још ситил, занимљивост приповедања и општроумност приповедача чине овај роман инвентивним и духовитим.

После читања романа „Хаићин“ остаје нам једино да се сложимо с искреним и прецизним запажањем Саше Важић. Роман је одиста спој једноставног, продуховљеног, вишезначно чујног и вишеслојно доживљајног. Писан је у време опште људске јурњаве, а написан је с таквом мирноћом и постојаношћу да је грех не прочитати га. Хаићин Зубоња тражи себе, свој тренутак у низу пролазности. Који је тренутак његов, није лако одабрати и записати. Чешће је тај тренутак неухватљив него ухватљив и поред изоштрених чула и јаке жеље да се удовољи учитељу, касније, себи самом. Веома добра порука и поука свим хаика ствараоцима - хаика поезију не треба олако схватати.

Тамо где је Зубоња видео само несносну замаг коју је требало згњечити, Шоља Чаја је налазио праву суштину поезије: читава слику, ништа ван слике што је ствара”.

Овај текст је мелем за свагданицу пуну стресова, рана и раница. Главни ликови романа не жуде за материјалним већ духовним богатством, понекад су спремни свега да се одрекну ради правог хаика стиха.

Зубоњи се посрећило, његова хаика књижица га је прославила, чак и петогодишњи дечак рецитује његове стихове. Још на првој страници сусрећемо се са реченицом која објашњава суштину песništва које се не устручава да учи, које признаје колективно стваралаштво, које је окренуто чулима: *Посмајраћемо. Слушаћемо.*

Можда ћемо научити. Ово свима треба предочити, а не само хаику песницима, баш данас кад искључивост доминира на свим континентима.

Неко је рекао: *Онај ко нешто догаје истини, смањује је.* За хаику поезију, веродостојност тренутка је итекако битна. Свака конструкција стиха песника удаљава од суштине хаику песништва. Роман „Хаиђи“, поред занимљивог наративног поступка, неупућене упућује у хаику песништво, а упућенима открива све тајне како се стиже до најбољих стихова. Роман такође карактеришу: особена поетизација, звук, боја, много топлих слика и позитивних вибрација. То долази отуда што је пред нама роман који говори о хаику поезији, али и о детињству, одрастању, (не)узвраћеним љубавима, завичају, сновима и јави. Како су хаиђини главни ликови у роману, искреност је била неизбежна, а где има искренности, има и оне праве људске тоpline. Писана реч омогућава аутору да све то на посебан начин понуди читаоцу, што је Дејвид Ц. Лану максимално умео да искористи. И још једном, захваљујући аутору и бриљантном преводу, овај роман треба прочитати, било да вас интересује хаику поезија или лепа писана реч.

Небојша ДЕВЕТАК

ФРАГМЕНТАРНОСТ КАО ПОЕТСКИ ИДЕНТИТЕТ

(Сабина Јелачић: *Чудни дани*, Дом омладине, Зајечар, 2007)

Обично у збирци песника коју читам наиђем на песму код које станем, осупнут неком посебношћу, необичношћу или једноставношћу написаног. Управо то ми се десило читајући најновију збирку Сабине Јелачић „*Чудни дани*“. Песма је насловљена именом великог мађарског песника Адија, а почиње стиховима: *Ту ноћ ме је зајлашио мрак / подвући црту на празном папиру / и свему је крај*. Сигуран сам да нема песника коме се то није десило, да поседнут сопственим надахнућем седне да на папир пренесе то латентно узбуђење, ту недефинисану узбурканост коју само треба дисциплиновати на белини хартије. И баш у том тренутку као да се деси лом, како год да започне први стих – не иде. Сатима размишља, комбинује, прекраја, прецртава и нервира се, да му на крају дође, управо то, да подвуче црту на празном папиру и мучење приведе крају. Али, ова песникиња се очигледно не предаје тако лако, она и ово нелагодно осећање немоћи пред испразном мисли и неадекватном речи умије да пројектује у песму, упорношћу: *довршићу песму и сан*. Нејасно је, додуше, да ли ће довршити песму о којој је „сањала да је напише“ или ће написати песму па се потом препустити сну. Има у овој поезији још неколико сличних нејасноћа, али које не утичу битно на структуру песме.

Уопштено би се могло рећи да су Јелачићкине песме саздане од фрагментарних слика, што је запазио и рецензент ове збирке Ђорђе Деспих констатујући „фрагментаризацију на унутрашњем нивоу песничког субјекта“. Ово је чест случај код млађих песника који, што из неискуства, што из младалачке опуштености не маре много о целовитости мозаика песме као целине. Но има песника старије генерације који су намерно писали на овај начин. Њих је официјелна критика крстила песницима „лома језика“ или „лома стиха“. Шта је код ове песникиње у питању, показаће њено будуће стваралаштво.

Несумњиво је да се значењски и структурно, ако не препоз-

наје, а оно барем назире њен поетски идентитет. О овоме свакако сведоче и награде које је ова песникуња до сада освојила на разним фестивалима и манифестацијама поезије. Нема искрене поезије без интимистичких „налога савести“ које је песник присиљен да следи. Отуда доза сјете, у којој се препознаје чин саможртвовања, који је увек зарад бољитка других. Не мора читалац бити страствени заљубљеник у поезију да препозна ту узвишеност хришћанског начела. Није ми, заиста, било тешко да у овој збирци препознам ту нит истинољубивости и спремности да песникиња стоји иза својих уверења по цену да *йоред хладноџ зробља сјава и у викендици на брду уйознаје своје костии*.

Зачудна је дубокомисленост поезије ове песникиње, ма колико је тешко открити испод слоја замуљености поменуте фрагментарности. Као да је изненадна бујица протекла кроз њу, разносећи својом силовитошћу све оно што је сачињавало јединствену особеност њеног унутрашњег света. А тај разуђени свет је заиста разноврстан, од мноштва ситних поетских слика, почев од митолошких, интимних, психопатолошких, егзистенцијалних, политичких, до утопијских. Њена поезија је у том смислу заиста савремена, она је одраз света у коме живимо, низ уситњених „истина“ које једноставно нисмо у стању да доживљавамо као целину, као јединствену слику света. Песницима је утолико теже јер су у правилу више окренути себи, заокупљени сопственим идентитетом, питањима смисла живота, у сталним преиспитивањима и сумњама, што их често доводи до стања резигнације и самодеструкције. Потврђује то и Сабина Јелачић стиховима: *Она је тај страшни йрсйен вайре / од йакла наковањ / йиме ме остйавила да зребем / мрйве из земаљскоџ ходочаића*.

Бележење тренутака хаотичности, као да је њен примарни задатак, не марећи много да песма буде цела лепа. Овај поступак употребе језика који „не зна шта ће са собом“ посебно је изражен у поеми „Рајник“. У поменутој поеми песникиња је применила поступак аутоматског писања, нижући условљено и усновљело, не либећи се ни постмодернистичке употребе цитата. Неупућеном читаоцу ће то можда деловати као неосмишљени каламбур, али тај нека се осврне око себе и види у каквом свету живимо. Тада ће му све бити јасније. Ова поема је мрестилиште онеобичајених мисли и синтагми које се могу читати и по сопственом нахођењу. Не упућује ли и ово на постмодернистичке стазе? Код ове песникиње нема уздржаности и емотивне скрушености својствене „женском рукопису“, зато она неретко пише у својству мушког лица, бомбастично и са наглашеном нервном гестикуацијом. Иако по томе није јединствена, у српској поезији је то ипак ретка појава и она, у овом случају, доприноси особености и унеколико авангардној оригиналности поезије Сабине Јелачић. Било би логично да ова особеност њене поезије, бављења другима, буде пријемчива читаоцу. Међутим, парадоксално, уопштавањем и гомилањем личних секвенци, са тежњом да буде изван било каквих канона и стега, она постиже супротан ефекат – непроходност до слуха просечног читаоца. Брза

и покаткаткад „нелогична монтажа“ слика, да се послужим филмском терминологијом, доприноси томе да се песма доживљава – неосмишљеном. Ово је само један од ракурса ове заиста необичне и вишедимензионалне поезије, коју ће песникиња кад тад морати рафинисати и свести у суптилније поетске оквире, ако због ничег другог, а оно барем због рационалнијег и неизбежног сједињења емоција и свести.

Има у овој поезији и неке раскалашне паганске енергије, препознатљиве на платнима Радислава Тркуље, самотничке и особачке, попут *чудних њицица што клећећу по Бачкој ових дана*, или повезаности са природом *која је доживела орџазам од наших њогледа*. Затим, притуљене еротике: *мазила си се телом необичне љицоће*, дакле један конгломерат универзумске зачудности, екстатичке чулности и емоционалне неспутаности.

Тачно је да лирик никоме не полаже рачуне, јер његово обраћање је монолог, разговор са самим собом; али ако интонацијом стиха, ритмом, а пре свега осећањима не пронађе „саговорника“ узалуд је траћио време. Не сумњам, да ће ова песникиња, уз мало више самодисциплине, сасвим прокрчити пут којим је већ сигурним корацима закорачила – пут трасиран толико изазовном и толико неизвесном авантуром језика.

Ксенија КАТАНИЋ

ДОДИР ВЕЧНОСТИ

(Светлана Мићуновић: *Пушћојис душе*, „АШ Дело“, Земун, 2007)

Током готово две деценије уметничког стварања београдска књижевница Светлана Мићуновић сазидала је допадљив естетски свет сугестивне искрености и темпераментне непосредности. Свој досадашњи поетски рад згуснула је у шест књига стихова – својеврсних песничких година – као доказ да пасионирано упија животне садржаје и да их, приклоњена духовном размишљању, остихотворава завидном стваралачком снагом (до сада је објавила: **ТРЕЋЕ КОЛЕНО; СВАКА ПРИЧА ИМА КРАЈ; СВЕТИОНИК ЗА ПТИЧИЦЕ И ОСТАЛО ЗВЕРИЊЕ; ГОРКИ ДЛАНОВИ; КРЕШЕНДО и ПУТОПИС ДУШЕ**; бави се и књижевном критиком и илустрацијом). У песмама импонује топао тон исповедања, при чему, као одсев душе, сваки стих открива поетесине многе животне тренутке. Пленећи монолошким штимунгом, Светлана Мићуновић исповеда себе најинтимнију, сведочећи да је њена лирика дубоко проживљена и дата уметничком и продуховљеном емоцијом. Она је одавно пронашла свој елиптични облик пише егземпларно кратке песме, готово налик на математичке формуле; усмерена ка компресији, сажимању и сабирању смисла, поетеса вешто пробира, елиминише, пропорционише и миноризује стих и, постижући максималну економичност и концизност, објављује поенту. Своје импресије-плетисанке врло често заокружује у тро - и четворостихове који имају лаку проходност, читкост и бистрину.

Као доказ негованог талента, и најновија збирка стихова **ПУТОПИС ДУШЕ** открива да је као глобтротер, озареним погледом обухватајући свет, ауторка асимилвала богату инспиративну грађу: стихови су одговор усхитљиве песничке душе на открочење Истока (у поднаслову. Сећање на Анадолију 2007). Уносећи источњачку арому, Светлана Мићуновић је, као осећајни лирик-исповедалац, лаганим пером опесмила Анадолију у сјају њених гиздавих чуда. Удишући ведру атмосферу Истока у мозаику интези-

вних боја, стихом је оличила све мистичним дахом прожете незаобилазне импресије што су се дубоко утиснуле у њен поетски дух. Лирски фиксирајући успомене, она у својим опевима, у бризгавим асоцијацијама привлачно путописно црта древно поднебље и тло у первазима мора, при чему веома плени палета врелог анадолијског лета, где је најјаче осетила додир времена са вечношћу.

ПУТОПИС ДУШЕ је дијаграм унутрашњих осећајних гихања која показују да Светлана Мићуновић има топлу и меку душу сањара, вазда усмерену да забележи тренутак који заувек пролази. ПУТОПИС ДУШЕ је доснивање и домаштавање живота. Песникиња радо експлоатише емоције, јер њени стихови потичу из дубоко интимне природе, мада, ваља додати, истовремено развија и дисциплину у осећањима (и у занату), пригушује их и сталожаву, при чему је умеће њеног певања лишено сентименталне боје (трагајући за егзистенцијалним испуњењем Светлана Мићуновић настоји да премости јаз између песничког субјекта и света). Песникиња негује и ироничан отклон од стварности и стога у њеним експресивним поетским сликама увек ваља тражити подтекст, сугестију, наговештај, слутњу, симбол. Светлана Мићуновић је у својим песмама разнолична а хармонична, интензивна а суздржана, дубока а приступачна, понесена а не екстатична, присна а не мазна, осећајна а не сентиментална. Поетеса је идеалистична, има поверење у Истину, веру у неку апстрактну Доброту, јер је усмерена на Утопију, иако њене формално и емоционално контролисане песме већ показују да су многа очекивања недомашена и недомашна, надања често заблуде, усхићења привиди, жудње опсене, љубав варке, идеали неостварени ...

У ПУТОПИСУ ДУШЕ Светлана Мићуновић искушава своју машту као уметнички покретач и, из стиха у стих, све више јој се приклања у тренуцима личне осаме и сањарења, када дух самоће протне песме. Поетеса је запитана пред судбином и, такође, узнемирена због сазнања да међу људима доминирају материјални интереси и фетиши, принципи користи и похлепе (што је и значењска оса неких песама). Окретна је и у фантазији и у језику, максимално прочишћени стихови су једноставне версификације. Кокетује и са идиомом колоквијалног говора, тачније, у стихове уплиће арготичан језик, језик улице. Често компоује кроки, спретно метафоризује, при чему језик жубори, жуборка, пени.

Жарко БУРОВИЋ

НА ТАЛАСУ ГОРЧИНА

(Чедомир Вукићевић: *Пјесме и друге горчине*, „Унирекс“ и „Комова“, Подгорица 2007)

Како се пјесничка визија рађа у тренутку, она постаје његов господар, све дотле док траје пламен визије. Чином исказа визија добија облик осјећања, поставши његова рефлексна детерминација. Збирка поезије Чедомира Вукићевића „Пјесме и друге горчине“ творена је на тој основи. Она има своју предметност, али се њен вокацијски медиј оживотворава у субјекту као тачки концентracије. Ближе речено, субјект одређује дубину и облик казаног. То што се оплодило као стих, отето је свијету субјекта. Рекао бих да субјект код овог поете посједује моћ умножења спознајних свјетова, који су дати у више мотивских кругова. Издвајамо три најважнија: мотив пролазности, сумње и горчине. Овај трећи назначен је и у наслову збирке. Ваљда да нагласи да претходнима служи као врста наткриљења.

Можда је то и био разлог што збирка није циклусирана. Ова три назначена мотивска круга еманирају се као једно зглобиште, које је кадро да истрпи терет и многих других датости. Индикативна је у том смислу пјесма „Кад некуд пођем“. Њу издвајам од осталих што интиму и гротеску матрицира као једно ткиво. Ту мислим на феномен нестајања идентитета. Запутивши се у свијет, који је у суштини свијет горкости, биће губи свој персоналитет. Живот се доживљава као наплатна рампа, дрзничка по манифестовању: узима руку, осмијех, све.

Иако је збирка тематски разнолика, творена је са мишљу да макрира наше отуђење. И кад се пјесник обраћа блиским, не заборави да путем пробирљиве лирске екстазе профилише бројне озљедене живота. При томе користи два образаца: ретроспективни и проспективни. За нас је важно да се емоцијама једног и другог обрасца вокацијски плодно прожимају. Почесто са наглашеним мисаоним

дискурсом. Уосталом, све што се одиграва на томе плану афективне је природе, из нутрених зона. Оне су поузданије у буђењу осјећања. А до њих поета много држи.

Многе пјесме из ове збирке дјелују двојако. Вежући се за тему увијек актуелне пролазности, поета им даје и пародијски призив. Не без постојане имагинативне супстанце. То може само пјесник богате инвенције и меморије, музичког слуха и изражајне гипкости. У онај трокрилни рам својих главних преокупација, Вукићевић је удјенуо и историјску тему, са примјетном алузивном цртом на њена изопачења и суровости. Уочавамо и веома видне еротске нагласке, који се истовремено боје усхићењем и резигнацијом. Највећи број пјесама такве моделираности посједује симболичке ефекте. Манифестују се путем успјелих метафора и спретно фундираног језика, што је и разумљиво. Као поета са искуством, знао је да овлада сложеним захтјевима творења пјесме.

Модерна лирика постаје све више препознатљива по монолошкој природи. Ако се спознаје свијет, он се мора преламати кроз призму властитог бића да би се добио прави супстрат пјесме. И на спиритуално се мора рачунати као на *надовезни* атрибут.

У овој, а и у ранијим збиркама поезије, Вукићевић је користио предности монологизирања. Оно се врши редуковано и у имагинативној обланди. Пјеснички функционално.

Стара је мисао да казујући свијет, стваралац исказује себе, путем различитих облика општења. Вукићевић је одабрао онај који је близак елегији. У њему се лирско податније прелама, обезбјеђујући стиху већу прозачност и љепоту, што не значи да су занемарени друкчији исказни модели. Није занимљив ни модел пјесме која има афористички аромат. У таквој пјесми облик преношења мисли је покретнији и дејственији (*Рулети, Ноктурно, Зайис, Представа*). Рекло би се да се ту ради о стиховима тзв. степеничасте структуре и кондензованог израза. Па ипак, те различите моделације припадају сфери интимне лирике, без обзира на видљиве излете у мисаоне и друге просторе. Тиме се остварује универзалнија вриједност пјева. Визијска компонента помаже да се обухвати лично и надлично као значењска константа. Отуда толике осцилације у тематским миљеима ове поезије. Један се темат слива у други. Некад у растегнутој форми (*Перо, И што је љубав, Руке, Кад би што било*), а некад у збијености симболских означања, које су по правилу тонирани као затамњене исказне диспозиције: *И пјесма крене са дна беспућа / Да госту моме дах скамени / Каква је ово, Свевишњи, кућа / Кад сву ноћ се руши у мени.*

Пјесник је у срећној прилици да исказује читаву скалу својих осјећања, а да не наруши њихову кохерентност и сјај. Гледано са тога становишта стичем утисак да је томе умногome допринијела

снага ауторовог искуства да осјећањима вјешто рукује. Чак и тамо гдје драматски набој има доминантну позицију. Горчина која провијава овом збирком његов је плод. Поета је активизује удјелом меланхолије у њеном распрострањању. Она је видна и у пјесмама о природи. Вукићевић је третира саговорничком, јер жуди чину посвојења.

Пјесма не мора имати расплет ни заокружење. Из простог разлога што пјесма није прича. Она је изданак слутње. Происход трена. Наплав мистерије. На томе фону Вукићевић је градио биће пјесме. Са горким напитком, јер га је таквим справио “живот у квргама”. Њиме није убијена жудња да се сања и воли. Истина, по скупом цијени.

Пјесник жуди за озоном и природом.

Јово РАДОШ

*ВЕРА У СВЕТУ ТРОЈИЦУ -
ОСНОВА ЕТИЧКЕ ЕГЗИСТЕНЦИЈЕ СРБА*

Утврђивање смисла људске егзистенције

Познато је да се људска егзистенција налази пред многобројним и непрестаним животним потресима. У том сучељавању са несигурношћу и неизвесношћу она увек тражи своје чврсто упориште и сигурне вредности којих би се могла држати. Из тих трагања за смислом људског постојања и живљења проистекло је обиље различитих филозофских схватања, за која се може рећи да у највећем броју случајева (по питању исконских тежњи за извесношћу) имају песимистички и нихилистички исход, или воде филозофији апсурда. Додуше, данашња савремена наука нуди богате и импресивне резултате и решења (која наизглед дају одговоре на већину егзистенцијалних питања), али она често могу да нас преваре и смуте када је у питању њихов стварни циљ и домет. Јер, савршено знање не постоји и оно углавном остаје у границама природе, не превазилазећи је. Тако, поред осталог, ова прокламована свемоћ људског ума (и остварених благодати), која се манифестује путем технолошких и информатичких достигнућа, тежи да човекову егзистенцију у пуном смислу веже за успостављање некаквог “раја на земљи”, уз који, разуме се, иду многе лажне вредности, као заборав њене онтолошке суштине.

Због тога треба подсетити да изворно становиште егзистенције, само по себи, упућује на побожност. Другим речима, треба поћи од Божије личности као даваоца смисла људској егзистенцији. Следствено томе може се рећи да нема развоја егзистенције без прожетости вером. Пошто целокупна људска ученост није довољна да се дође до истине (јер такво знање остаје у границама природе), прави ослонац се може наћи у вери, која превазилази природу и чије се богатство не може сместити “ни на небу ни на земљи” (Серафим Роуз).

Етичка егзистенција

Када се егзистенција почне усмеравати ка истини, онда се ступа на тло етике. Сама етичка егзистенција представља “покушај да се чврсто стане на терен вредности” (Нагрен Преображеновић). Етичко представља оно опште, које, као такво, важи за свакога. Основна категорија етичке егзистенције јесте дужност, која јој даје сигурност да је њен живот утемељен на чврстим основама. Дужност лежи у природној савести (закону уписаном у људска срца, који човека нагони на вршење моралног закона). Она је, уствари, одредба за оно што се од човека захтева вољом Божијом. Јер, Господ даје и хтети и чинити. (“Бог је онај који чини у вама и да хоћете и да творите” – Фил. 2, 13). Самим тим, сваки покушај да се дужност у вршењу моралног закона припише човековом аутономном хтењу, или, пак, природи као таквој, не одговара истини. Тога је био свестан и И. Кант, који је, најпре, свој “категорички императив” сматрао савршено слободним од било каквог упоришта (и на земљи и на небу), ипак, на крају, устврдио да његова етика потребује Бога као јемство.

Дакако, моралној дужности претходи слобода, која је остављена човеку да покаже своју добру вољу у поштовању Божијег закона, или, пак, да се определи за пад и грех. Нема греха без слободе, као што нема наде без вечности. Дакле, воља (а тиме и слобода као суштина воље) јесте моћ човекове душе којом се најдубље задире у човеково биће. А душа је најдрагоценија јединица наша, са којом, по својој вредности, ни читав свет не може да се мери. На то нас упућују и познате Христове речи: “Јер каква је корист човјеку ако сав свијет добије а души својој науди” (Мт. 16).

Ваља закључити да етичка снага и величина једног човека зависе једино и само од јачине његовог односа према Богу. Зато људско морално делање и читав човеков живот треба да буду у сагласју са Богом, који је апсолутна Истина, апсолутно Добро, апсолутна Правда, апсолутна Љубав и апсолутна Мудрост. Другим речима, треба у своја срца и своје душе усадити “категорички императив јеванђељски: - “Будите савршени као што је савршен Отац ваш небески” (Мт. 5, 48).

Изворишће етичке егзистенције Срба

Основна карактеристика духовног живота код православних Срба, према српским светитељима, јесте вера у Свету Тројицу (епископ ЗХП Атанасије). Њоме се ортодоксно следи јеванђељска истина да се хришћански Живи Бог “у нашој историји открива као савршена апсолутна личност, односно Заједница личности (Отац, Син и Дух Свети), Тројица Света недељива, али и несводива на безлично апсолутно Једно” (епископ бачки Иринеј). Свети Сава у својој програмској Беседи о правој вери, на свесрпском Великом сабору у Жичи, на Спасовдан 1221. године, изложио је Православну веру у две основне хришћанске истине: Свету и Божанску Тројицу – Оца, Сина и Светог Духа (“Јединицу Триипостасну и Тројицу

Једносуштну”) и у оваплоћењу “Једнога од Тројице” – Христа Богочовека, од Духа Светога и Пресвете Богородице, ради нашег спасења. Најкраће речено, сва хришћанска вера Цркве почива на богооткривеним истинама о Светој Тројици и оваплоћењу Једнога од Тројице Сина Божијег, који је постао човек. Зато, православни свештеник започиње свету литургију “с познатим и вечно прослављеним речима: Благословено је царство Оца и Сина и Светога Духа” (владика Николај)

Почевши од св. Саве, хришћанска вера и црква код Срба се у потпуности идентификују са народом, а јеванђељска духовност постаје етиком читавог народа. Тако је у карактерологији Срба, до данашњих дана, чувано и сачувано ово светосавско, црквено-народно обележје и искуство. Реч је о јеванђељској етици трпљења и патње, којом се наш народ утврђивао у вери у Бога и Божијем закону, по коме се једино боголика душа не може и не сме жртвовати. Наш човек Бога и душу своју никад није заборављао.

Потчињеност Божијем (моралном) закону искључује сваки релативизам. Наравно, пред svakим човеком стоји могућност слободне личног опредељења, као услов његовог моралног делања. Све радње и манифестације било ког појединца, ма колико оне наизглед биле ништавне, треба да у себи, на овај или онај начин, садрже моралну оцену. Треба да смо смерни пред непристрасним судијом нашег понашања који гледа ко је ко (Рим. 11, 20). Али, како ништа људско није савршено (нема човека без слабости), јер је савршенство у Богу, подложност греху је једна од пратећих човекових карактеристика. Зато је на човеку да за своје спасење и богоуподобљење призна своје кривице и погрешке и да се искрено покаје. У том смислу св. Сава саветује Србе: “свагда љубите покајање”. Ова препорука у народу је добила и следећи израз: “Бог даје да се грешник каје”.

Духовна веза српског народа и његове светосавске Цркве оставила је многе истинске трагове у народним умотворинама: пословицама, песмама, здравицама... Кроз њих су слављени подвижници вере и живота, као што је Ђакон Авакум, који је пред страдање певао: “Срб је Христов, радује се смрти; нема вере боље од хришћанске”), а у том смислу су карактеристични и стихови народне песме: “Нећу своју веру изгубити, ни часнога крста погазити”.

Онтологија српске вере у Свету Тројицу и етике засноване на тој вери може се најбоље идентификовати у народним здравицама из источне Херцеговине, које се изговарају у време крсне славе, задушница и других верских пригода. Када се подиже трећа чаша (прва је у добри час, друга у бољи час, а трећа у најбољи час), онда се наглашава да се она подиже у име Бога и Свете Тројице, српске помоћнице, па се наставља: “Те се Света Тројица помињала, ту и помагала и помиловала, руку додала, муке не дала, на чиста и праведна дјела намјерила”. Затим следе речи које указују на несавршеност људску и могућности да у неким граничним егзистенцијалним ситуацијама човек испољи слабост и маловерност, а да и у таквим приликама Свето Тројство показује велику бригу за нас: “Ако ми Свету Тројицу заборавили, ил у калу, ил у страху, ил у как-

вим мукама, ил у душманским рукама – Она нас никада не заборавила, него вазда као добра помоћница, руку нам додала, а муке не дала, из кала избавила, с браћом саставила, саставио Бог свако добро данас и вазда међу нас!”

Претходне речи само потврђују да је у Српском народу присутна жива и аутентична јеванђељска свест, из које се, поред осталог, види да се свагда треба држати речи Божије, која нас убеђује и брани од порока и “на чиста и праведна дела” находи, али да се, истовремено, у православљу прихвата и чува “последња могућност човекове слободе – слободе његових неуспеха и слабости” (Х. Јанарас).

Дакле, средиште етичке егзистенције Срба чини вера у Свету Тројицу (у љубав и добротинство Божије), са тежњом да се људске слабости победе, како би смо били што ближи Божијем савршенству. Слабости и огреховљеност се побеђују вером, побожношћу и страхом, тј. кроз хришћанску деонтологију (учење о обавезностима) према Светој Тројици, према другим људима, према самим себи и према природи (Е. В. Спекторски). То је истински пут којим се човек приближава Богу, према чијем је образу и подобију био саздан. Истовремено, то је, снажна брана пред многобројним искушењима и пометњама које се стављају пред наш народ, како би се удаљио од своје вере и непролазних вредности хришћанског православног етоса.

ЛИТЕРАТУРА

Атанасије, епископ ЗХП, *Бог оца наших*, манастир Хиландар, 2000.

Бољановић, Г. Милорад, *Бољановићи у Херцеговини и Дубровнику 1382-1992*, Београд, 1992.

Иринеј, епископ Бачки, *Ујоређење између филозофског и хришћанског појма Бога*, (у Зборнику *Појам Бога у филозофији*), Културни центар Новог Сада, Филозофски факултет, Нови Сад, 1996.

Јанарис, Христос, *Азбучник вере*. Беседа, Нови Сад, 2000.

Лазаревић, Велибор, *Зайис о здравицама Срба при подушју у источној Херцеговини*, Задужбина, лист Вукове задужбине, Београд, март, 2007.

Св. Николај, *Изнад Истока и Запада*, 1-3, Орфеус, Нови Сад, 2000.

Преображеновић, Нагрн, *Сазревање душе*, манастир Хиландар, 1998.

Радош, Јово, *Филозофија са етиком*, Учитељски факултет, Сомбор, 2002.

Радош, Јово, *Филозофија религије*, ДНС Логос, Бачка Паланка, 2004.

Роуз, Серафим, јеромонах, *Учење светио Симеона Новог Богослова*, Истина, Епархија далматинска, Шибеник, 2005.

Спекторски, В. Евгеније, *Хришћанска етика*, св. Симеон Мироточиви, Врњачка Бања, 1999.

Стари и Нови Завет, (превод Ђ. Даничића и В. Ст. Карацића)

Претплатити се на

ТРАГ

часопис за књижевност, уметност и културу

Часопис ТРАГ излази 4 пута годишње у обиму од десет штампарских табака по једном броју.

Годишња претплата износи 800,00 динара за физичка, а 1.000,00 динара за правна лица.

Претплата се може улагати на жиро рачун број 840-98664-83 код УЈП са знаком „за часопис ТРАГ“.

Чим се пријави улагање, ми ћемо вам слаати часопис „Траг“ на адресу коју нам пошаљете.

Све информације можете добити путем телефона: 021/707-566.

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

82+7+008

ТРАГ : часопис за књижевност, уметност и културу / главни и одговорни уредник Ђорђо Сладоје. - 2008, бр. 15 - . - Врбас : Народна библиотека „Данило Киш“, 2007 - (Нови Сад : „Будућност“). - 23 цм

Тромесечно.
ISSN 1451-9437

Cobiss.sr-ID 202214407